ئەلیکساندەر خۆدزکۆ

چەنــــد
لێکۆڵینــەوەیەکی فیلۆلۆژی
دەربارەی زمانی کوردی
(دیالێکتی سلێمانی)

نەجاتی عەبدوڵڵا

لە فرانسییەوە کردوویە بە کوردی،

پێشەکی و پەراوێزی بۆ نووسیوە

پێداچوونەوەی زمانەوانی و پێشەکی:

فەرهاد شاکەلی

بنکەی ژین

سلێمانی ٢٠٠٥

- زنجیره: ١٤

- ناوی کتێب: چەند لێکۆڵینەوەیەکی فیلۆلۆژی دەربارەی زمانی کوردی

(دیالێکتی سلێمانی)

- نووسینی : ئەلیکساندەر خۆدزکۆ

- وەرگێڕانی لە فرانسییەوە: نەجاتی عەبدوڵلا

- پێشەکی و پێداچوونەوەی زمانەوانی: فەرهاد شاکەلی

تایپ و مۆنتاژ و هەڵەچنی: وەرگێڕ

بەرگسازی: قادر میرخان

خەتی بەرگ: ئەحمەد سەعید

- تیراژ: ١٠٠٠

- ژمارەی سپاردن: ٢٧٣ی ساڵی ٢٠٠٥

- شوێنی چاپ: سلێمانی، چاپخانەی شڤان

لە بڵاوکراوەکانی

بنکەی ژین

بۆ بووژاندنەوەی کەلەپووری بەڵگەنامەیی و ڕۆژنامەوانیی کوردی

هەرێمی کوردستانی عیراق– سلێمانی, گەڕەکی ١٠٤ ئاشتی , کۆڵانی٣٩, خانووی ژمارە ١٠,

(بەرامبەر بە قوتابخانەی سەرەتاییی ئەردەڵان)

تەلەفۆن: ٣١٣٣١٠٥ مۆبایل: ٠٧٧٠١٤٨٤٦٣٣ یان ٠٧٧٠١٥٦٥٨٦٤ ژمارەی سنووقی پۆست: ١٤

E.mail: bnkaizhin@ yahoo.com

پێشەکی:

- یەکەمین مامۆستام،
دایکی زێدە خۆشەویستم
کە فێری زمانی شیرینی کوردی
کردم.
- بە پارچە شیرینەکانی رۆحم
"ژووان" و "ژینۆ"

دیاری و پێشکەشـە

نەجاتی عەبدوڵڵا

JOURNAL ASIATIQUE

OU

RECUEIL DE MÉMOIRES

D'EXTRAITS ET DE NOTICES

RELATIFS A L'HISTOIRE, A LA PHILOSOPHIE, AUX LANGUES
ET A LA LITTÉRATURE DES PEUPLES ORIENTAUX

RÉDIGÉ

PAR MM. BAZIN, BIANCHI, BOTTA, CAUSSIN DE PERCEVAL, CHERBONNEAU, D'ECKSTEIN
C. DEFRÉMERY, L. DUBEUX, DULAURIER
GARCIN DE TASSY, GRANGERET DE LAGRANGE, STAN. JULIEN
MIRZA A. KASEM-BEG, J. MOHL, S. MUNK, REINAUD
L. AM. SÉDILLOT, DE SLANE, ET AUTRES SAVANTS FRANÇAIS
ET ÉTRANGERS

ET PUBLIÉ PAR LA SOCIÉTÉ ASIATIQUE

CINQUIÈME SÉRIE

TOME IX

بنکەی ژین

بەرگی نۆیەمی گۆواری ژورنال ئازیەتیک

www.zhin.org

PARIS

IMPRIMÉ PAR AUTORISATION DU GOUVERNEMENT

A L'IMPRIMERIE IMPÉRIALE

کۆپی لاپەرەی یەکەمی گوتارەکە

JOURNAL ASIATIQUE.

AVRIL-MAI 1857.

ÉTUDES PHILOLOGIQUES

SUR LA LANGUE KURDE.

(DIALECTE DE SOLÉIMANIÉ.)

En soumettant ici mes Études à l'attention des orientalistes, je dois avant tout avertir qu'elles ne m'appartiennent pas à moi seul. Il y a une quinzaine d'années, lors de mes excursions dans le Khoraçan et l'Alemoute, ainsi qu'à Hamadan, à Guerrousse, à Tekhti Soléiman, à Maragua et aux bords du lac Chahi, contrées habitées ou fréquentées par différentes tribus kurdes, j'en avais rapporté quelques notes concernant leurs idiomes; mais ces notes, glanées à la hâte et sans choix, n'auraient pu aboutir à aucun résultat positif, si le hasard ne m'eût envoyé des secours inespérés. Ce fut l'arrivée à Paris, en 1853, d'Ahmed Khan, natif de Soléimanié, et chef héréditaire de la tribu des Kurdes Bébé, qui habitent le sandjak ainsi nommé. Il a eu l'obligeance d'encourager mes recherches sur sa langue maternelle, au point que toutes les règles de grammaire kurde et les textes annexés qu'on va lire

کۆپی لاپەرەی بەشی ناو

DES MOTS KURDES.

I. SUBSTANTIFS.

1. Dans le dialecte kurde dont nous nous occupons, il n'y a point de genres. Les noms des êtres animés sont masculins ou féminins, selon le sexe de ces êtres, sans que des formes grammaticales quelconques le désignent. Tous les noms des substantifs inanimés sont neutres, c'est-à-dire qu'on n'y attache aucune idée de sexe. Exemples :

باوق *bâouq*, père; دایق *dâïq*, mère; برا *bra*, frère; خوشك *khochk*, sœur.

2. Les pluriels se forment en ajoutant, à la fin de leur nominatif singulier, le monosyllabe ان *ane*, ou یان *iane*, ou کان *kane*, ou گان *gâne*. Exemples :

رنی *reni*, le renard, رنیان *reniane*, les renards; — داغبه *daghbé*, l'oiseau, داغبیان *daghbeiane*, les oiseaux; — کرد *kurd*, le Kurde, کردکان *kurdekane*, les Kurdes (Καρδουχίοι de Xénophon); — سك *seg*, le chien, سگکان *seguekane*, les chiens; — پیاو *piaou*, l'homme, پیاوان *piaouane*, les hommes; — برت *bert*, la pierre, برتان *bertane*, les pierres; — کیج *kitch* ou کیژ *kij*, la fille, کیژان *kijane* ou *kitchane*, les filles; — کور *kor*, le garçon, کورکان *korekane*, les garçons; — گوو *guéou*, l'oreille, گووان *guéouane*, les oreilles; — مر *mer*, le mouton, مرکان *merkane*, les moutons.

3. La désinence caractéristique du pluriel kurde

دخوین *dekhoïne*, nous mangeons, nous mangerons;
اوا دخون *coua dekhoune*, vous mangez, vous mangerez;
اوان دخون *éouane dekhoune*, ils mangent, ils mangeront

IMPARFAIT.

خواردم *khoardem*, je mangeais;
خواردت *khoardett*, tu mangeais;
خوارده *khoardé*, il mangeait;
خواردما *hkoardima*, nous mangions;
خواردتا *khoardtá*, vous mangiez;
خواردیا *khoardya*, ils mangeaient.

PRÉTÉRIT.

دم خوارد *dem khoard*, je mangeai;
دت خوارد *dett khoard*, tu mangeas;
دی خوارد *dei khoard*, il mangea;
دمان خوارد *demane khoard*, nous mangeâmes;
دتان خوارد *detane khoard*, vous mangeâtes;
دیان خوارد *deiane khoard*, ils mangèrent.

PLUS-QUE-PARFAIT.

خوارده بوم *khoardé boum*, j'avais mangé;
خوارده بوت *khordé boutt*, tu avais mangé;
خوارده بوی *khoardé boui*, il avait mangé;
خوارده بومان *khoardé boumane*, nous avions mangé;
خوارده بوتا *khoardé bouta*, vous aviez mangé;
خوارده بویان *khoardé bouiane*, ils avaient mangé.

www.zheen.org

IMPÉRATIF.

بخو *bkhó*, mange;
بخوا *bkhoá*, qu'il mange;
بخوی *bkhoï*, mangeons;
بخوو *bkhóou*, qu'ils mangent.

گەردانکردنی کرداری خوار

VIII. ADVERBES.

65. Les adverbes de temps kurdes sont presque tous d'origine persane ou arabe :

امرو *emrou*, aujourd'hui;
صبحی *sbhéï*, ou صبحین *sbhéïn*, demain;
دو صبحینی *dou sbhéïni*, après-demain;
سه صبحینی *sé sbhéïni*, dans trois jours d'ici;
شو روژك *chôou roujek* (une nuit et un jour), l'espace de vingt-quatre heures;
بری بایان *beri baiane*, à l'aube du jour[1];
امسار *imsar*, cette année;
پار *par*, l'année dernière;
پیرار *pirar*, l'avant-dernière année;
همو روژك *hemorojek*, tous les jours;
زوی *zoï*, ou زو *zo*, vite;
چاو کوچانده *tchaou kotchandé*, dans un clin d'œil (de کوچاندن *kotchandyn*, fermer);
امشو *emchôou*, cette nuit;
دوی *douéï*, ou دوین *douéïn*, hier;
ادوی *adouï*, avant-hier;
جمعه *djumé*, semaine;
امجمعه *amdjumé*, cette semaine;
نیمه رو *nimé ro*, à midi;
اووار *eouoüar*, à la tombée de la nuit;
نیوه شو *nioué chôou*, à la brume, à minuit;
درنگ *dreng*, tard;
هواش *hevach*, lentement.

[1] Synonyme de لگار گزنگ *legar guezïng*, de لگار *legar*, avec, et لزنگ *lezïng*, premières lueurs du jour : لگار گزنگ دچمی *legar guezïng detchmi*, je partirai (دچمی *detchmi*) à l'aube du jour.

www.zheen.org

بنکەی ژین
www.zheen.org

پێشەکی وەرگێڕ

خوێنەری خۆشەویست،

ئـەم لێکۆڵینـەوە زمانەوانییـەی بەردەسـتتان یەکێکـە لـە کـارە دانـسقەکانی زمانزان و دیپلۆمات و ڕۆژهەلاّتناسی گەورەی پۆڵەندی ئەلیکساندەر بۆریـژکۆ خۆدزکـۆ کـە لـە ساڵەکانی ١٨٥٣- ١٨٥٤ بـە یاریـدەی ئەحمـەد پاشـای بابـان نووسـراوە. ئـەم نامیلکەیـە[1] ساڵی ١٨٥٧ لـە زنجیرەی پێنجـەم cinquième série، **بـەرگی نۆیـەم** 9 tom، **ژمـارەی مـانگی نیـسان و ئایـاری گـۆواری** *Asiatique Journal* **دا بلاّوکراوەتەوە و دەمێکە سرنجی منی ڕاکێشاوە و لە بەر چەند هۆیەك کردنە کوردیم بە پێویست زانی:**

---

[1] نوسەرێکی فرانسیJules Laurens لە ڕۆژنامەی *L'Ilustration* ی پاریسی ژمارەی ڕۆژی ٢٥ی فێڤریەی ساڵی ١٨٥٤ لە گوتارێکیدا بە ناوی *Les Kurdes: Notes d'un voyage en Turquie et en Perse* (کوردەکان: چەند سرنجی گەشتێك بۆ تورکیا و ئێران) چەند سەرەقەڵەمێکی لە بارەی خۆدزکۆوە نووسیووە کە لە چەند سەرێکەوە زانیارییەکان بۆ ئێمە گرینگن. لۆرێنس لە گوتارە کورتەکەیدا کە تا دوا رادە دۆستانە و مرۆیانە باسی کورد دەکات و لەبارەی خۆدزکۆوە دەنووسێ: (*بەرێز خۆدزکۆ نوسیاری کتێبێکی رێزمانی تورکی و چەندین کاری وەرگێڕانی ناوازەی ئەدەبی فارسی، ئێستە سەرقاڵی فەرهەنگێکی کوردییە، ئەم کارە تاقانەیەی رۆژهەلاّتناسێکی ئاوەها بەناوبانگ، بایەخێکی دڵنیاکەرەوە بە زمانێك دەدات کە ئێمە بە گشتی وستوومانە هەر تەنها وەك شێوەزارێکی فارسی تیی ٚبڕوانین، کە لەوانەیە ئەمە لە سۆنگەی نەبوونی بەرهەمی نووسراو بێت بەو زمانە)*، بڕوانە سەرچاوەی ناوبراو. ئەم چەند سەرە قەڵەمە چەند راستییەکمان پێدەڵێ: یەکەم لەوانەیە خۆدزکۆ خەریکی ئامادەکردنی فەرهەنگێکی کوردی بووبێت و لە بەر هەر هۆیەك بووبێ تەواوی نەکردبێ یا نووسیویەتی و بلاّونەکراوەتەوە یاوەکو هەر تەنها ژوول لۆرێنس مەبەستی لەم ووتارەی بەردەست بووە، کە بەراستی ئەگەر ئەمە مەبەست بووبێت، ئەمە فەرهەنگ نییە. وەرگێڕ.

www.zheen.org

یەکەم: ئەوە یەکەمجارە بە شێوەیەکی ئاوەها زانستی لێکۆڵینەوەیێکی ئاوەها وورد لەبارەی زمانی کوردییەوە بکرێ کە بێگومان سەرکەوتنی ئەم کارە بە پلەی یەکەم لە ئەنجامی زمانزانی و شارەزاییی یەکجار زۆری خۆدزکۆ بووە لە زمانە رۆژهەڵاتییەکان و بە تایبەتیش لە زمانی فارسیدا، کە ئەمە لەگەڵ کوردیزانیی ئەحمەد پاشا پێکەوە ئەم کارە نایابەی لێ کەوتەوە، کە ئەمڕۆ ١٤٧ساڵ دوای بڵاوبوونەوەی بە زمانی فرانسیی بۆ یەکەمجار دەکرێتە کوردی.

دووەم: ئەم باسە یەکەمین کتێبێکی چاپکراوە (بە گوێرەی ئەو زانیاریانەی تا ئێستە لەبەردەستدان) کە، پەخشانی نووسراوی کوردیی بە زمانی کوردی تێدا نووسرابێتەوە، کە پێش ئەو نووسین بە زمانی کوردی لە هیچ لایەك چاپ و بڵاونەکراوەتەوە.

سێیەم: میتۆدی کتێبەکە لە ڕووی لێکۆڵینەوە لە زمانی کوردی بۆ خۆی کارێکی بێهاوتایە و ڕەنگە زێدەڕۆیی نەبێت ئەگەر بڵێم تا ئێستەش کارێکی لەم شێوەیە ئەنجام نەدراوە.

هاوزمانە خۆشەویستەکانم:

لە وەرگێڕانی ئەم کتێبەدا تووشی زۆر ئاڵۆزی و گرفت هاتم کە لە هەموویان گەورەتر ئەوە بوو کە خۆدزکۆ بە میتۆد و شێوازێکی زمانناسیی ئەورووپی زمانی کوردیی شی کردۆتەوە و لەم سۆنگەیەوە کۆمەڵێك ڤۆکابیۆلێر و زاراوەی زمانەوانیی بەکار هێناوە کە کردنە کوردییان کارێکی وا ئاسان نەبوو. من چەندین جار لە وەرگێڕانی ئەم نامیلکەیە سارد دەبوومەوە و هەر خەریك بوو دەستبەرداریشی ببم، بەڵام خۆشبەختانە هەر خۆم لە خۆمم دەپرسی باشە تۆ بڵێیێ زمانی کوردی دەڕۆستی ئەم وەرگێڕانە نەیەت؟ باشە ئەگەر زمانی کوردی ئاوەها بەرتەسکە با هەر واز لە نووسین بهێنین، باشتر نییە؟ هەر خۆم ورەم دەدایە بەر خۆم و دەمگووت باشە خۆ هەژار، هێمن، مەسعوود مەحەمەد، مەلا شوکور، سەجادی، گیوی موکریانی و خاڵ و زۆری

دیکە چەند پێش ئێمە ژیاون و چەندەش کوردییەکەیان لە ئێمە پاراوتر و شیرنتر بووە و هیچ کاتێکیش بۆ وشە دانەماون.

گرفتێکی دیکە ئەوە بوو کە ڕێنووسە کوردییەکەی خۆدزکۆ خوێندنەوەی زۆر سەخت بوو و من لە زۆر جێگەدا بە یارییدەی وەرگێڕاوە فرانسییەکە کوردییەکەیم راستکردۆتەوە. حەز دەکەم ئەوەش بڵێم کە من لە وەرگێڕانی ئەم کتێبەدا تا پێم کرابێ ویستوومە زمانە کوردییەکەی ئەحمەد پاشا وەکوو خۆی بهێڵمەوە و هیچ دەستکارییەکی نەکەم و لەو جێگایانەشدا کە ناچار بوومە پەنا ببەمە بەر فرانسییەکە پەراوێزم بۆ داناون. هەر لەم روانگەیەوە کۆمەڵێك ووشە هەبوون وەك: کرت (کرد)، بەرت (بەرد) دەمکرت (دەمکرد)، پێنسەت (پێنسەد)، نامەرت (نامەرد) و زۆر نموونەی دیکە کە ڕێگەمان بە خۆمان نەدا ووشەکان بەوجۆرەی ئەمڕۆ راستبکەینەوە و بە هیچ شێوەیەکیش دەستکاری ووشەکانمان نەکردووە، مەبەستیشمان لەمەدا ئەوەبوو دەقەکە بە ئەمانەتەوە وەکوو خۆی بپارێزین و وەکوو کەرەستە بیخەینە بەردەم زانایانی زمان تا لەم ڕێگەیەوە لە ئاستی پەرەسەندن و گۆڕانکارییەکانی زمانی کوردی ئاگادار بن.

خۆدزکۆ لەم کتێبەدا لەپاڵ کوردییەکەدا کە بە ڕێنووسی فارسی نووسیویەتەوە، ترانسکریپسیۆنی لاتینی کوردیەکەشی لەگەڵە، بەڵام چونکو لاتینییەکەی خۆدزکۆ هێندە ناقۆڵایە کە هەر رووی چاپکردنەوەشی نییە، بۆیە ئازایانە وەلام نا کە پێم وایە ئەمە زێتر خزمەتی بابەتەکە دەکات. خاڵێکی دیکە کە زۆر سرنجی ڕاکێشام ئەوەیە کە گەرچی خۆدزکۆ لە پێشەکییەکەیدا لای وایە ئەم لێکۆڵینەوە فیلۆلۆژییە تەنها تەرخانی دیالێکتی سلێمانی کراوە نەك دیالێکتی بابان. بەڵام راستیەکەی ئەوەیە ئەم باسە تەرخانی دیالێکتی بابانەکانی سلێمانییە. بۆ نموونە لە جیاتی (ئەمساڵ) نووسرا وە (ئەمسار)، ڕۆژهەرات، مندار، مار و مندار و زۆر ووشەی دیکە کە ئەمە بە هیچ شێوەیەك ئەمڕۆ لە دیالێکتی سلێمانیدا بەم شێوەیە نییە. لێرەدا بێجێ نییە ئەگەر بپرسین داخۆ دەبێ چ نزیکییەك لە نێوان دیالێکتی بابان و

شێوەزاری هەولێردا هەبێت کە هەردووکیان هەموو (ڵ) ێك دەکەنە (ر)، لە کاتێکدا ئەم دووانە لە رووی جوگرافییەوە هێندە وا زۆر لە یەکەوە نزیك نین.

دواجار ماوەتەوە سەر ئەوەی بڵێم پرۆژەی ئەم وەرگێرانە دەگەرێتەوە بۆ سەروبەندی چوونم بۆ پاریس، هێشتا دەستم بە پرۆژەی وەرگێرانەکە نەکردبوو وادەی بە کوردی پێداچوونەوەی وەرگێرانەکەم لە کاك فەرهاد شاکەلی وەرگرت. کاك فەرهاد دوور لە جیهانی شیعر و رۆحە سۆفیگەریە پاکەکەی خۆی خۆشبەختانە یەکێکیشە لەو کەمە کوردیزانە بە سەلیقە و وەدەستەبژێرانەی کە ئەگەر بشێ دەکرێ بڵێم قووتابییەکی زۆر زیرەکی مامۆستا مەسعوود محەمەدە لەهونەری کوردی نووسیندا. کاك فەرهاد لە رووی زمانەوانییەوە دێر بە دێر بەم وەرگێرانە کوردیەکەدا چووەتەوە و تێبینیگەلێکی زۆری بۆ نووسیم و گەلێك هەڵە و پەڵەشی بۆ راستکردمە و دوایش وتارێکی زانستیانەی لەسەر وەگێراوە کوردییەکە نووسی کە کردمانە پێشقەرەولّی کتێبەکە. من لە وەرگێرانی ئەم نامیلکەیەدا تا توانیبێتم رۆحە کوردییەکەی ئەحمەد پاشا و میتۆدە زانستییەکەی خۆدزکۆم پاراستووە و کاك فەرهادیش بە هەمان هەناسە لەسەر راستکردنەوەی تێکستە کوردیەکان کاریکردووە. ئەم نامیلکەیە ئەگەر بەهەق بووایە دەبوو ناوی ئەحمەد پاشای بابان- یش لە گەڵ ناوی خۆدزکۆ بنووسرایە.

گرینگی ئەم گوتارەی خۆدزکۆ بۆ ئێمە هەر تەنیا لایەنە زمانەوانییەکەی ناگرێتەوە کە بە هیوام زمانناسانی کورد بە ووردی خوێندنەوەیەکی دیکەی بۆ بکەن، بەڵکە دەکرێ ئەم گوتارە لە زۆر رووەوە کاری دیکەی لەسەر بکرێ و کەرەسەیەکی چاکە بۆ زمانەوان، سۆسیۆلۆگ، مێژوونووسانی ئەدەب و زۆر لایەنی دیکەی کلتووری کوردی کە بە هەق شایانی چەندین نامەی زانستییە بۆ کەسانێك بیانەوێ وەکوو مەتریال کاری لەسەر بکەن. هەر لەم روانگەیەوەی کە وەدەستکەوتنی ئەم گوتارە لە کوردستاندا رەنگە هێندە ئاسان نەبێت بۆیە وامان بە باش زانی سەرجەمی لاپەرەی تێکستی پەخشانەکانی دوایی

گوتارەکە کە بە قەڵەمی ئەحمەد پاشا نووسراون بکەینە پاشبەندی کتێبەکە هەم بۆ نیشاندانی وەك کەرەسەیەکی پەخشانی کوردی کە بە قەڵەمی ئەحمەد پاشا خۆی نووسراون کە واپێدەچێ تا ئێستەکە یەکەمین و کۆنترین کەرەسەی نوسینی چاپکراوی کوردی بن و هەم بۆ شارەزابوون لە جۆری کوردیی نووسینی ١٤٧ساڵ بەر لە ئێستە و نیشاندانی سەرەتایەکانی نووسین بە ئەلفبێ عەرەبیی–کوردی کە ئەمڕۆ نووسین بەم ئەلفبێیە گەیشتۆتە ئاستێکی زۆر بەرزی کوردیی نوسین و زۆر جوانیش لە گەڵ فۆنەتیکەکانی کوردی خۆی گونجاندووە.*

خوێنەری خۆشەویست،

لەگەڵ وەرگێڕانی ئەم نامیلکەیەدا من پێم باش بوو سەرچلێك لە بارەی ژیانی خۆدزکۆ و ئەحمەد پاشای بابانەوە بنووسم، سەرگوزشتەی ئەحمەد پاشای بابان ئەو چەند سەرەقەڵەمانەن کە لێرە و لەوێ لە ڕێگەی گەرۆکی فرانسی یۆژین فلاندن و چەند سەرچاوەیەکی دیکەی ئەملا و ئەولا وەچنگم خستوون و چەند لاپەڕەیەکم لێ ڕەش کردوونەتەوە زۆر بە هیوام ببێتە بناغەیەك بۆ زۆر کاری دیکە لە بارەی ئەحمەد پاشای بابانەوە کە شایەد ڕۆژێك لە ئەرشیفخانەکانی تورکیا و یەمەن بڕێك زانیاریمان لەوبارەیەوە وەگیر بکەوێ.

دواجار ماوەتە سەر ئەوەی بڵێم لە دوا لاپەرەی گۆواری *Journal Asiatique* کە گوتارەکەی خۆدزکۆی تێدا بلاو کراوەتەوە نووسراوە (پاشماوەی لە ژمارەیەکی دادێ بڵاودەبێتەوە). ئەمە واتە ئەم باسە تەواو

---

* نووسینی کوردی بەم ئەلفبێ یەی ئێستە ئێمە پێی دەنووسین گەیشتۆتە ئاستێکی بەرز و لە هەموو ئەلفبێیەکانی دیکە جوانتر دەنگەکانی کوردی دەردەبڕێ. بەداخەوە ئەمڕۆ هەر بە نیازی سیاسی هەن دەیانەوێ بە خووتووخۆڕایی ئەلفبێی لاتینی بەسەر زمانی کوردی بسەپێنن کە ئەمە بەڕاستی هەقە زۆر بە توندی بەری لێبگیرێ. لە رووی زمانەوانییەوە ئەلفبێی لاتینی قەت ناتوانێ دەنگەکانی کوردی بەو شێوەیە دەربڕێ کە کورد خۆی گۆیان دەکات. ئەم دیاردەیەی بە لاتینی نووسینە ئەگەر بەمشێوەیە بڕوات زمانی کوردی لە ریشەوە هەڵدەکێشێ و دواجاریش نە دەبینە ئەورووپی و سەرباریش لە کولتووری ناوچەکەش دادەبڕێین.

نەبووە. من هەر بۆ بە شوێنداچوونی ئەم گوتارە هەموو ژمارەکانی دوایی گۆوارەکەم بەسەرکردنەوە، کەچی داخەکەم لە هیچ ژمارەیەکدا درێژەی ئەم گوتارەم بەرچاونەکەوت، هیوادارم درێژەی ئەم گوتارە مابێت و رۆژێك لە ئەرشیڤی خۆدزکۆدا بدۆزرێتەوە.

دوا وشە پێم خۆشە لەم دەرفەتەدا سوپاسی زۆری بنکەی ژین بکەم بۆ خەمخۆری و دەستڕەنگینیان بۆ لە چاپدانی ئەم کتێبە و بە تایبەتیش سوپاسی زۆرم بۆ کاك رەفیق ساڵح و کاکە سدیق ساڵح کە سێبەری دڵسۆزی و پەرۆشیان بۆ لە چاپدانی ئەم کتێبە سنووری بۆ نەبوو، لە دڵەوە سوپاسگوزاریانم و بە هیوام خودا نموونەیان هەر زۆربکات.

نەجاتی عەبدوڵڵا
Nanterre- 28-09-2004

بنکەی ژین
www.zheen.org

زمانی پاشا و زمانی ڕەعیەت

چەند سەرنجێکی زمانەوانی لەسەر زمانی کوردی
(دیالێکتی سلێمانی)
بەپێی زانیارییەکانی ئەحمەد پاشای بابان و خۆدزکۆ

فەرهاد شاکەلی

وا پێ دەچێت زۆر دەمێك نییە خوێنەری کورد بەم وتارەی خۆدزکۆی زانیوە، دەنا دەبوو هەر زوو تەرجەمەی کوردی بکرایە، یان هەر نەبێ لە وتارێکدا لەسەر ناوەڕۆك و بایەخی شتێك بنووسرایە. من خۆم وا بزانم یەکەمین جار لە ڕێگەی لێکۆڵینەوەیەکی مامۆستا مەسعوود محەمەدەوە (١٩١٩-٢٠٠٢) زانیم کە وتارێکی ئاوەها لەسەر زمانی کوردی نووسراوە[٢]. هێندەیش من ئاگادار بم هەتا ئێستا نووسەری دیکەی کورد باسی نەکردووە. مامۆستا مەسعوود محەمەدیش ئەگەرچی بە شێوەیەکی زۆر زانستییانە لە لێکۆڵینەوەکەی خۆیدا (چەپکێك لە گوڵزاری نالی) سوودی لە زانیارییەکانی ناو وتارەکەی خۆدزکۆ وەرگرتووە، بەڵام باسی ئەوە ناکات ئەو وتارەی لە کوێ بەر چاو کەوتووە. مامۆستا بێجگە لەو زانیارییەی پێوەندی بە ژیانی نالییەوە هەیە، ئەوەیشی جەخت کردووە کە نالی کتێبێکی لەبارەی ڕێزمانی

---

[2] محەمەد، مەسعوود: چەپکێك لە گوڵزاری نالی، لە چاپکراوەکانی کۆڕی زانیاری [ی] کورد، بەغدا، ١٩٧٦.

عەرەبییەوە هەبووە. سالانێك دواتریش لە کتێبەکەی د.ن. مەکنزیدا (*Kurdish Dialect Studies*) ئەو کورتە سەرنجەم بینی کە لە سەر ئەم وتارە نووسیویەتی.[3]

لەم بیست و ئەوەندە ساڵەی ڕابوردوودا من کۆمەڵێ وتار و سەرچاوەی گرنگی زانستیم لەسەر زمانی کوردی و بابەتەکانی دیکەی سەر بە کوردەواری کۆ کردوونەوە (فۆتۆکۆپیم کردوون)، کە ڕەنگە تێکڕای بگاتە سێهەزار لاپەڕەیەك. بابەتەکانی لای من لە پلەی یەکەمدا بە زمانی ئینگلیزین. بەڵام هەمیشە ئەوەم لە دڵدا بوو کە وتارەکەی خۆدزکۆیشم دەست بکەوتایە، ئەگەرچی من زمانی فرانسی ناخوێنمەوە. کە هەشت نۆ ساڵێك لەمەوبەر کاك نەجاتی عەبدوڵڵا هات بۆ پاریس بۆ خوێندن و پێوەندیی پێوە کردم، هەر زوو هەستم کرد ئەم پیاوە لە زۆربەی (ئەوانی دیکە) جیاوازە. لە هەلێکدا داوام لێ کرد وتارەکەی خۆدزکۆم بۆ کۆپی بکات و دواتریش دام بە گوێیدا کە هەوڵێ بدات بیکاتە کوردی. وتی دەیکەم، بە مەرجێ تۆیش لە ڕووی زمانەوانییەوە پێیدا بچیتەوە. هەر زوویش ڕێك کەوتین.

خۆشبەختانە کاك نەجات لەو لاوانەیە کە بواری زانستی و بواری تۆژینەوەی خوی دەناسێت و دەزانێ خۆی بە چییەوە خەریك بکات. ئەو بە ڕادەی یەکەم خۆی بۆ مێژوو، ئەویش مێژووی کوردستان، تەرخان کردووە. لەبەر ئەوە کە ئەو ئێستا هاتووە ئەم وتارەی کردووە بە کوردی، ئەرکێکی نائاسان و بگرە ناخۆشیشی خستووەتە ئەستۆی خوی. وەك ئەوەیە داوا لە من بکرێ وتارێك لەسەر کشتوکاڵی کوردستان بکەمە کوردی، کە نایکەم. لەگەڵ ئەوەیشدا ئەنجامی کارەکەی هیی ئەوەیە کە پەسن بدرێت و بەرز بنرخێنرێت.

لێرەدا مەسەلە هەر ئەوە نییە تێکستێك لە فرانسییەوە بکرێتە کوردی. ئاڵۆزییەکە لە پێش هەموو شتێکدا لەوەوە دەست پێ دەکات کە بابەتی

www.zheen.org

---

[3] MacKenzie, D. N. : *Kurdish Dialect Studies*, Oxford University Press, London 1961.

وتارەکە زمانەوانییە و پێویستی بە کۆمەڵێ تێرم (زاراوە) هەیە کە هێشتا لە زمانی کوردیدا جێگەی خۆیان نەگرتووە. لە سەردەمی ئەمڕۆدا هەموو زانستەکان زاراوەی خۆیان هەیە و کە تۆ زاراوەی زانستێکی تایبەتت نەزانی، نایشتوانی لەو بوارەدا قسە بکەیت و بنووسیت. کۆسپی دووەم ئەو تێکست و ڕستە و دەستەواژە کوردییانەن کە لە وتارەکەدا بە کار هاتوون و سەرلەبەریشیان کەسێك ئامادەی کردوون و نووسیونی، ئەگەرچی خوێندەوارە بەڵام، نە زمانەوانە و نە نووسەر، بەڵکە سیاسەتمەدار و دەستەڵاتدارێکی سەردەمی خۆیەتی، مەبەستم ئەحمەد پاشای بابانە، کەئاگادەر (Informant)ی خۆدزکۆی نووسەری وتارەکەیە.

ئەلیکساندەر خۆدزکۆ، بە پێچەوانەی پاشاوە، زمانەوانە (لینگویست یا فیلۆلۆگیست) و کۆمەڵێ زمانی ڕۆژهەڵاتی و ڕۆژاواییش دەزانێت. ئەو ئەگەرچی یەك وشەیە کوردیی نەزانیوە، بەڵام لەبەر ئەوەی شارەزای پێکهاتەی زمانە، بە تایبەتی زمانانی ئێرانی، توانیویەتی زانیارییەکانی پاشای کوردی بابان لە چوارچێوەی زانستی زمانەوانیدا جێ بکاتەوە و بنەمای زانستییان لێوە هەڵێنجێ. لەگەڵ ئەوەیشدا وەك زانایەکی ڕاستەقینە خۆنزمگرانە پێ لەوە دەنێ کە شارەزای کوردی نییە و کارەکەی ناتەواویی تێدایە و بۆ کەسانی لە خۆی زاناتری بە جێ دەهێڵێت.

بایەخی ئەم گوتارەی خۆدزکۆ هەر ئەوە نییە کە وێنەیەکی ئەر سەردەمەی دیالێکتێکی زمانی کوردیمان پێشان دەدات و لە ڕووی مێژووی زمان و ڕێزمانەوە کۆمەڵێ زانیاریمان دەداتێ کە بۆ تێگەیشتنی ئەمڕۆی زمانی کوردی گرنگن. ئەم لایەنەمان هەر بە خوێندنەوەی وتارەکە بۆ دەردەکەوێت. بەڵام ئەمە تاکە وتار نییە لەم بوارەدا، چونکە پێش ئەم، چەند ڕۆژهەڵاتناسێکی دیکەیش لەسەر زمانی کوردییان نووسیوە، ئەگەرچی ئەوان لەسەر دیالێکتەکانی تریان نووسیوە، بە تایبەت دیالێکتەکانی کرمانجیی باکوور، و ئەم لەسەر بەشەدیالێکتی بابان (یا سلێمانی) کاری کردووە. بایەخی وتارەکە، لە پاڵ

مێژووی ڕێزماندا، ئەوەیە کە بە هۆی تێکستەکانەوە، کە وا دیارە خۆدزکۆ هەمیشە پێی لەسەر ئەوە داگرتووە کە ئەحمەد پاشا بە نووسین بیداتێ، کۆمەڵێ وشە و دەربڕینمان بۆ ماوەتەوە کە هەندێکیان ئەمڕۆ، لەو بەشە دیالێکتەدا، هەر نەماون. بێجگە لەمانەیش لێرە و لەوێی وتارەکەدا هەندێ زانیاریی لاوەکیمان دەست دەکەون کە بۆ مێژووی ئەدەبی و سیاسی و کۆمەلایەتیی کوردستان، بەتایبەت کوردستانی خواروو، گرنگن. هەر بۆ نموونە دەبینین ئەو تۆزە زانیارییەی لەسەر (نالی)ی شاعیر چەندە کەڵکی هەبووە بۆ ئەو لێکۆڵینەوە نایاب و دەگمەنەی کاتی خۆی مامۆستا مەسعوود محەمەد بلاوی کردەوە.

خۆدزکۆ لە کات و سەردەمێکدا خەریکی ئامادەکردنی ئەم نووسینە بووە کە لە زۆر جێگەی دیکەی ئەورووپایش، زانایان و ڕۆژهەلاتناسەکان هەوڵی ناسینی کورد و ولاتەکەیان و زمانەکەیانیان داوە. خۆیشی لە پێشەکییەکەیدا ئەمە باس دەکات. دیارە ئەو کاتە ڕۆژهەلاتناسەکانی ڕووسیا زۆر چالاك بوون و بە هۆی نزیکییەوە لە دەوڵەتی عوسمانییەوە دەرفەتی باشیان هەبووە لەسەر کورد لێکۆڵینەوە ئەنجام بدەن. هاندەری ئەو کارەیشیان هەر تەنیا خواستی زانستی یا کورددۆستی نەبووە، بەڵکە بەرژەوەندییە سیاسی و عەسکەری و ئابوورییەکانی ئیمپراتۆرییەتی قەیسەریی ڕووسیایش ئەوەی پێویست بووە. ڕۆژهەلاتناسانی ڕۆژاوایش هەر زوو کەوتنە خۆیان و چوونە ناوچەکانی کوردستان و دەستیان بە لێکۆڵینەوە کرد. ئەمانیش نوێنەری نارەسمیی بەرژەوەندیی کۆلۆنیالیستانەی ولاتانی ئەورووپای ڕۆژاوا بوون. هاوکات لەگەڵ ئەمان و پێش ئەمانیش میسیۆنێرەکان لە کوردستان بوون و لە پاڵ کاری بە ناو (زانستیدا) خەریکی بلاوکردنەوەی دینی مەسیحییەت بوون و ڕێگەیشیان بۆ کۆلۆنیالیستەکان خۆش دەکرد. من بەرهەمی دیکەی خۆدزکۆم بەرچاو نەکەوتووە، بەلام بەپێی قسەکانی پێشەکیی ئەم وتارە وا هەست دەکەم تا ڕادەیەك کوردی خۆش ویستبێت و هەوڵی دابێت بەرگرییەك لە زمانی کوردی بکات. لەناو ڕۆژهەلاتناس و کوردناسەکاندا جاروبار وا هەڵکەوتووە کە

کەسێکیان بڕێک هاودەردیی لە گەڵ کورددا هەبووە و شێوەی هەستێکی بەزەییئامێزی لا دروست بووە و دوو قسەی چاکیشی کردووە کە بە کەڵکی کورد بێت. ئەم هاودەردییە و ئەم هەڵوێستی جاروبار دۆستایەتییە هەرگیز ئەو ڕاستییە ناشێرێتەوە کە ئەوان بەشێك بوونە لە هەڵمەتی داگیرکارانەی کۆڵۆنیالیستان (و دواتر ئیمپەریالیستان) و بە کارە زانستییەکانیان ڕێگەی ناسینی ڕۆژهەلاتیان بۆ دەسەلاتی سیاسی و ئابووری و عەسکەریی ڕۆژاوا خۆش کردووە.

چەند تێبینییەك لەسەر تێکستە کوردییەکە و بنەما ڕێزمانییەکان

یەك: ڕێزمان (و فۆنۆلۆگی)

<> لەمێ: ئاوەڵکارێکە بە مەعنای (لێرە) بە کار هێنراوە. کە ئێمە بیر لەوە بکەینەوە (لەوێ) واتە (لە ئەو جێگەیە)، کەواتە (لەمێ) یش واتە (لە ئەم جێگەیە). من وای بۆ دەچم (ێ)ی هەردوو وشەکە شێوەی سواو یا کورتکراوەی (جێ) بێت.، واتە (لە ئەو جێ) سوابێت و بووبێتە (لە ئەوێ \لەوێ)، هەروەهایش (لە ئەم جێ \ لە ئەمێ \لەمێ). شایانی باسە کە لە هەندێ بەشی ناوچەی گەرمیان ئێستاکەیش زۆر بە ئاسایی (لەمێ) لە باتیی (لێرە) بە کار دەبرێت. دیارە لە سەردەمی دەستەلاتی بابانەکاندا (لەمێ) بە کار هێنراوە. شاعیری گەورەی کورد (نالی)، کە خۆی هاودەمی ئەحمەد پاشای بابان بووە، وشەکەی لە شیعرێکدا بە کار بردووە، کە دەڵێ:

بە کوێری دوور لە (نووری) مایەوە (نالی) لەمێ، یا ڕەب!
فویووضی تۆزی ڕێگەی کوحلی چاوی ئەشکباری بێ[٤]

www.zheen.org

[4] مودەڕیس، مەلا عەبدولکەریم و فاتح عبد الکریم: دیوانی نالی، لە چاپکراوەکانی کۆڕی زانیاری [ی] کورد، بەغدا، ١٩٧٦، ل٦٣٧.

بەڵام شاعیری گەورەی کورد (مەحوی)یش، کە نزیکەی سی ساڵ دوای نالی لە دایک بووە و لە دەیەی یەکەمی سەدەی بیستەمدا کۆچی کردووە، ئەویش وشەکەی بە کار هێناوە و لە شیعرێکدا دەڵێ:

وەکوو ڕۆژ ئەو مەهە لەو دوورە دەرکەوت
لەمێوە ئەشك و ئاهی ئێمە سەرکەوت[٥]

<> کن: بە مەعنای (لا) یا (تەنیشت، نزیك). لە زۆر ناوچەی کوردستاندا بە کار دەبرێت بەڵام لە سلێمانی، کەرکووك و گەرمیان نەماوە. لە کرمانجیی ژووروودا بە شێوەی (نك) دەگوترێت و لە گەڵ وشەی دیکەی وەك (جەم، ڕەخ، دەڤ) هاوواتایە. دەبێ لە سەردەمی بابانەکاندا و تا سەرەتای سەدەی بیستەمیش بەکارهێنانی لەو ناوچانەیشدا ئاسایی بووبێت. (نالی) دەڵێ:

لە کن تۆ خار و خەس گوڵزارە بێ من
لە کن من خەرمەنی گوڵ خارە بێ تۆ [٦]

مەحوی دەڵێ:

کە من دڵ پڕ کەدەرم و لێڵە عەیشم
لە کن من بەس بکەن باسی صەفا، بەس[٧]

شێخ ڕەزای تاڵەبانی (ی کەرکووکی) دەڵێ

تف لە کوز دایکی لەلای خۆی کوڕی هێناوەتە دەر
گوو بە ڕیش بابی لە کن خۆی ئەمیش ئەولادی هەیە

.....

---

[5] مودەڕیس، مەلا عەبدولکەریم و فاتح عبد الکریم: دیوانی مەحوی، لە چاپکراوەکانی کۆڕی زانیاری [ی] کورد، بەغدا ١٩٧٧، ل:٨٧.

[6] مودەڕیس، مەلا عەبدولکەریم و فاتح عبد الکریم: دیوانی نالی، لە چاپکراوەکانی کۆڕی زانیاری [ی] کورد، بەغدا ١٩٧٦، ل ٣٨٢.

[7] مودەڕیس، مەلا عەبدولکەریم و فاتح عبد الکریم: دیوانی مەحوی، لە چاپکراوەکانی کۆڕی زانیاری [ی] کورد، بەغدا ١٩٧٧، ل: ١٤٦، هەروەها لاپەڕەکانی ٢٢٣، ١٥٢، ١٢٥.

www.zheen.org

من له کەرکووکەوه دێنێته کن ئەم قەحپەژنه

له گەڵم خەسمه فەلەك نییەتی بێدادی هەیه[8]

<> لـه....ده: ئەحمـەد پاشا لـه قسەکانیدا لـه دوای پریپۆزیسیۆنی (لـه)وه، پۆستپۆزیسیۆنی (ده)ی به کار هێناوه. خۆدزکۆیش ئەوه جەخت دەکات که پۆستپۆزیسیۆنی (ده) به دوای (لـه)دا دێت. باوەڕ ناکەم مەسەلەکە ئەوه بێت پاشا وشەکەی خراپ گۆ کردبێت، چونکه لـه هەموو جێگەیەکدا ئەمه دووباره دەبێتـەوه و هـەروەها ئـەوەیش دەزانـین کـه پاشـا زۆربـەی ڕسـتەکانی بـه نووسـینیش داوه بـه خۆدزکـۆ. لـه کـوردیی ئـەمڕۆدا پۆستپۆزیـسیۆنی (دا) جێگـەی (ده)ی گرتووەتـەوه. سـەرنجڕاکێش ئەوەیـه ئـەم بـاره لـه کـوردیی ژووروودا ڕێـك بــه پێـچەوانەوه ڕووی داوه. لــه تێکـسته کلاسـیکییەکانی کرمانجیدا (مەلای جەزیری، خانی) پۆستپۆزیسیۆنی (دا) به کار هێنراوه. له ڕۆژنامەکانی (کوردستان ١٨٩٨) و (ژین ١٩١٩-١٩١٨)یشدا دیسان به زۆری هەر (دا) دەنووسرێت، کەچی له دەرچوونی مانگنامەی (هاوار، ١٩٣٣)ەوه له کرمانجیـدا تـا ڕادەیـەکی زۆر (ده) جێگـەی (دا)ی گرتۆتـەوه. کوردیزانـانی کوردستانی موکریان زۆر جەخت لەسەر ئەوه دکەن که ئەو پریپۆزیسیۆنەی بۆ دۆخـی لۆکـاتیڤ (Locative) بـه کـار دەبرێـت (ده)یـه نـەك (لـه)، بـەڵام لـه سـلێمانی (هـەروەهایش بەشـی زۆری کوردسـتانی باشـوور و ڕۆژهـەڵات) پۆستپۆزیـسیۆنی (لـه) بـه کـار دەبرێـت. لـه کرمـانجیی سـەروودا (د:di) دەگوترێت و دەنووسرێت.

<> یەك: ڕاناوی هەردوولایی (Reciprocal pronoun)، له زمانی ئەمڕۆدا زیاتر به شێوەی (یەکتر، یەکتری، یەکدی) به کار دەبرێت، ئەگەرچی له هەندێ ناوچه (بۆ

www.zheen.org

[8] مستەفا، شوکور: دیوانی شێخ ڕەزای تاڵەبانی، دەزگای چاپ و بڵاوکردنەوەی ئاراس، هەولێر ٢٠٠٠، لاپەڕه.٩٧، ٩٨. بەڵام لێرەدا دەبێ ڕەچاوی ئەوه بکەین که شێخ ڕەزا وشەکەی وەك جۆره ڕەوانبێژییەك (Rhetoric) به کار بردووه، چونکه ئەو باسی (مام غەفوور)ی دەکات و مامیشی (کۆیی) بووه و له کۆیه، ئەوسایش و ئێستایش، بەکارهێنانی ئاساییه.

نموونە گەرمیان) هێشتایش (یەك) لە کاردایە؛ (تۆ منت خۆشدەوێ، منیش تۆم خۆش دەوێ ، ئێمە یەکمان/ یەکترمان/ یەکتریمان/ یەکدیمان خۆش دەوێ). ئەحمەد پاشا (یەك)ی بە کار بردووە (یەك بە یەك دەرێن و یەك بانگ دەکەن...).

<> دۆخی (ئۆبلیك): لە کۆمەڵێك زماندا هەبوونی دۆخی ئۆبلیك{ چەماوە} (کاسووسی ئۆبلیك) دیاردەیەکی ئاساییە. لە ئەمڕۆی زمانی کوردیدا دۆخی ئۆبلیك لە بەشی کرمانجیی سەروودا بە تەواوی پێڕۆ دەکرێت. هەبوونی ئۆبلیك لە کرمانجیدا بە یەکگرتنی دوو هۆ دروست دەبێت: گێنوس و دۆخەکانی ناکارا. لە ڕاستیدا لە کرمانجیدا ناو (Substantive) لە دوو دۆخی کارا و بانگکردن (Vocative) بەولاوە، هەموو دۆخەکانی دیکە بە ئۆبلیك دادەنرێت. من لە ئەنجامی کارکردنێکی چڕوپڕدا لەسەر کرمانجیی باکوور، گەیشتوومەتە ئەو باوەڕەی دۆخی ئۆبلیك لە کرمانجیی باکووریشدا تا ڕادەیەك لاواز بووە، بەڵام ئەمە تەنیا زایەندی نێر (Masculine) دەگرێتەوە، دەنا کە ناوی مێ (Feminine) دەبێتە بەرکاری ڕاستەوخۆ، ناڕاستەوخۆ یا ئیزافە، دیسان هەر بە شێوەی ئۆبلیك گەردان دەکرێت. وا دیارە دۆخی ئۆبلیك لە دیالێکتەکانی خوارووی زمانی کوردییشدا لە سەردەمێکدا هەبووبێت، بەڵام لە ماوەی سەد ساڵی ڕابوردوودا وردە وردە ون بووە. ئەم لەناوچوونەی دۆخی ئۆبلیك ئەنجامێکی ڕاستەوخۆی لەناوچوونی، یا کزبوونی ڕۆڵی، گێنوسە لە کوردیی خوارووودا. لە بەشەدیالێکتی موکریانیدا شوێنەوارێکی کەمی ئۆبلیك ماوە، بەڵام لەبەر ئەوەی ڕۆڵی گێنوس لەوێیش نەماوە، بەکارهێنانی ئەو دۆخە بەپێی بنەمایەکی ڕێکوپێکی زمانەوانی بە کار ناهێنرێت. مامۆستا هێمن (١٩٨٦-١٩٢١) پێی وا بوو ئەو شێوە بەکارهێنانە دەبێ بە تەواوی وازی لێ بهێنرێت.

لە تێکستەکانی خۆدزکۆدا دۆخی ئۆبلیك بە شێوەیەکی سیستەماتیك دەردەکەوێت. ئەمە ئەوە پێشان دەدات لەو سەردەمەدا دۆخی ئۆبلیك هەبووە، چونکە ئەحمەد پاشا لە هەموو قسە و ڕستەکانیدا پێڕۆیی کردووە. لەم ڕووەوە من دوو سەرنجم لا دروست بوون: <یەك>: ئۆبلیك لە قسەکانی پاشادا

تیکەی ژین
www.zheen.org

هیچ پێوەندییەکی بە زایەند (گێنوس)ەوە نییە.، <دوو>: دۆخی ئۆبلیك هەر دۆخی بەرکاری ڕاستەوخۆ (Accusative) یە، نەك دۆخەکانی دیکەی وەك بەرکاری ناڕاستەوخۆ (Dative) یا (Ablative) و (Genitive). خۆدزکۆ لە ڕوونکردنەوەی ئەم باسەدا تەنیا بەوە خۆی پەڕاندووەتەوە کە (دۆخی بەرکارێتی acusatif لە ڕێگەی (ی) کۆتایی دروست دەبێ..) (بنەمای ٩ لە بەشی-ناو-). ئەم باسە هەڵدەگرێ قسەی زۆرتری لەسەر بکرێت.

<> پاشگر (سوفیکس)ی (-ەوە): خۆدزکۆ لە کاتی گەردانکردنی هەندێ کرداردا لەوە سەری سووڕ ماوە کە دەبێ (کردەوە، بکەوە، دەکەیەوە) لە کوێوە هاتبێتن و بنەمای دروستبوونیان چی بێت. ڕاستییەکەی ئەم پاشگرە ڕۆڵێکی یەکجار گرنگ و گەورەی بینیوە و دەبینێ بۆ دەوڵەمەندکردنی زمانی کوردی. بەشێك لە کردار و ناوە کوردییەکان بە پێوەلکاندنی پاشگری (-ەوە) واتایەکی تازە وەردەگرن. تەنانەت ئەمڕۆیش ئێمە دەتوانین بۆ دروستکردنی وشە و چەمکی تازە سوود لەم پاشگرە وەربگرین.

<> پێشگری دە (ئە)ی کردار: هێندەی من ئاگادار بم لە هەموو زمانی کوردیدا تەنیا شێوەی قسەکردنی ناوچەکانی سلێمانی، گەرمیان و سنە و ئاخێوەرانی بەشە دیالێکتی (فەیلی)ن کە لە بنەمای بەکارهێنانی (دە) لایان داوە، دەنا هەموو زاراواکانی دیکەی کوردی پێشگری کرداری (دە، د، ت) بە کار دەبەن. مامۆستا تۆفیق وەهبی (١٨٩٤-١٩٨٤) بەم پێشگرە دەڵێ (پیتەقاڵبی)، د. ن. مەکنزی پێی دەڵێ (Modal affixes)، یان هەر تەنیا پێشگر (Prefix).

لە بەشەدیالێکتی سلێمانیدا ئەم بەکارهێنانی (ئە) یە دیاردەیەکی تازەیە و پێم وایە لە سەرەتای سەدەی بیستەمدا پەیدا بووە، چونکە شاعیر و نووسەرانی کلاسیکی سەدەی نۆزدەیەم هەموو (دە)یان بە کار هێناوە. تۆفیق وەهبی دەڵێ لەبەر ئەوەی سەعید صدقی لە حەفتاکانی سەدەی نۆزدەمدا چووەتە بەر خوێندن لە مزگەوتەکانی سلێمانیدا، تەنانەت لەو ڕێزمانەیشدا کە ساڵی (١٩٢٨) بڵاوی کردووەتەوە هەمیشە (دە)ی بە کار هاتیوە و دەبێ (ئە)ی بە گۆڕینێکی عامی

زانیبیٛ[9]. نالی، سالم و مەحوی لە شیعرەکانیاندا (دە)یان بە کار بردووە. مەولانا خالیدی شارەزووریی نەقشبەندی (١٨٢٧-١٧٧٩) لە عەقیدەنامەکەی خۆیدا (دە)ی بە کار هێناوە[10]. هەروەهایش شێخ حوسەینی قازی (١٨٦٨-١٧٩٠). مامۆستا وەهبی پێی وایە (ئە) لەژێر تاوی بەشەدیالێکتی ئەردەڵان و جافیی شارەزووریدا هاتووەتە ناو زمانی قسەکردنی شاری سلێمانییەوە. لە زمانی ئەدەبیی ستانداردی کوردیدا لە سەرەتای حەفتاکانی سەدەی بیستەمەوە (دە) وەك پێشگری کردار، بۆ بنیاتنانی کرداری ڕانەبوردووی سادەی ئاگادەر و ڕابوردووی نارەبەق (بەپێی دەربڕینی مامۆستا وەهبی!) جێگەی گرتووە و تا ڕادەیەکی باش چەسپیوە و بەنزیکەوە هەموو نووسەرانی کورد بە کاری دەهێنن. بەڵام لە زمانی ڕۆژانەی قسەکردندا دیارە خەڵکی گەرمیان (بە کەرکووکیشەوە) و سلێمانی و ئەردەڵان هێشتا هەر (ئە) دەڵێن.

<> ئەز: ڕاناوی کەسی یەکەمی تاك لە دۆخی کارابیدا هەندێ جار (ئەز) بە کار هێنراوە. لەم بارەیەوە پێشتریش شت نووسراوە. ڕەگوڕیشەی (ئەز) لە زمانی کوردی و زمانە ئێرانییەکاندا زۆر کۆنە. لە فارسیی کۆندا (فارسی باستانی Old Persian) بە شێوەی (ئەدەم) و لە ئاڤێستادا بە شێوەی (ئەزم) هاتووە. لە فۆلکلۆری کوردیدا پەندێك هەیە دەڵێ (ئەگەر زانیت ئەزم، ئەگەر نەتزانی دزم). (ئەز) لە چەند شیعری نالیدا هەیە.

لە کرمانجیی سەروودا بنەماکانی بەکارهێنانی (ئەز و من) زۆر ڕێکوپێکن و جێی خۆیان گرتووە. هەندێ لە نووسەرانی کوردی باشوور و ڕۆژهەڵات لەم ساڵانەی دواییدا دەیانەوێ (ئەز) بخەنە ناو نووسینەکانیانەوە. بەڵام زۆر بە شێوەیەکی هەڵە و نەزانانە ئەم کارە دەکەن. بنەمای ڕێزمانیی ئەم دوو ڕاناوە دەکرێ بەم جۆرە کورت

www.zheen.org

[9] وەهبی، تۆفیق: ئەسڵی پیتەقاڵبی (ئە)ی شێوەی سلێمانی، گۆڤاری کۆڕی زانیاری [ی] کورد، بەرگی یەکەم، بەشی یەکەم، ١٩٧٣، ل:٣٤-٩.

[10] مەلا کەریم، محەمەد: عەقیدەی کوردیی مەولانا خالیدی نەقشبەندی، گۆڤاری کۆڕی زانیاری [ی] کورد، بەرگی هەشتەم، ١٩٨١، ل: ٢٢٢-١٩٩.

بکرێتەوە: کرداری ڕانەبوردوو، تێپەڕ بێت یا تێنەپەڕ، ڕاناوی بکەری (ئەز) دەبێت: ئەز دەنووسم، دەڵێم، دەبینم= ئەز دەچم، دێم، دەخەوم... بۆ کردارەکانی ڕێژەی ڕابوردوو، تەنیا کرداری تێنەپەڕ (ئەز) وەردەگریت: ئەز هاتم، چووم، ڕاوەستام، خەوتم..هتد، بەڵام : من نووسیم (نڤیسی)، وتم (گۆت)، خواردم (خوار)، پرسیم (پرسی)...هتد. هەروەها کاتێ ڕاناوی کەسی یەکەمی تاك لە دۆخی (ئۆبلیك)دا دێت، دەبێ (من) بێت نەك (ئەز): ماڵی من، براکەی من، بۆ من، لە منەوە، لە مندا، ئەو من دەناسێت...هتد. مامۆستا تۆفیق وەهبی پێی وایە لە دەستدانی (ئەز) لە کوردیی خوارووودا هەڵەیەکی گەورە بووە و لەژێر کارکردی ئەردەڵانی–جافیدا ڕووی داوە.(ئەمە غەڵەتێکی گەورە بوو لە چاو سرشتی ئەسڵی زمانی کوردیدا. دیارە زمانەکەمان دەمێکی زۆر نییە کە (ئەز)ی فەرامۆش کردووە. میستەر ڕیچ لە ساڵی ١٨٢٠ دا لە سلێمانی گۆرانییێکی بیستووە کە تێیدا ڕستەی– ئەز دەناڵم– هەبووە) [١١]

<> ڵ > ر: یەکێك لە نیشانە هەرە دیار و جیاوازیدانەرەکانی نێوان بەشەدیالێکتەکانی ناوچەی سۆران و بابان، لە ڕووی فۆنەتیکییەوە، ڕەنگە ئەو دوو فۆنێمەی ڵ= ر بێت. بەشێکی زۆری ئەو وشانەی لە ناوچەی بابان فۆنێمی (ڵ)یان تێدایە، لە سۆران (ڵ) ەکە بە (ڕ) بێژ دەکرێت.

لە تێکستەکانی ئەحمەد پاشای بابانـدا، ئەم فۆنێمە بە شێوەیەکی سەرنجڕاکێش بەپێی فۆنەتیکی ناوچەی سۆران بێژ کراوە، واتە زۆربەی ئەو وشانەی ئەمڕۆ لەسلێمانی و گەرمیان و موکریان و بەشەدیالێکتەکانی کوردیی نێوەڕاست (بێجگە لە سۆران) فۆنێمی (ڵ)یان تێدایە، ئەو بە شێوەی (ڕ) بێژی کردوون: بڵێ<بڕێ، خەڵووز<خەڕووز، ئەمساڵ<ئەمسار، هەڵامەت<هەرامەت، کوتاڵ<کوتار، پەشتەماڵ<پەشتەمار، لەگەڵ<لەگەر، ساڵێك<سارەك، ماڵەوە<مارەوە، حاڵ<حار، حاسڵ<حاسر. ڕاستییەکەی ئەگەر ئەمە تەنیا یەك دوو جار ڕووی بدایە، وامان دادەنا کە خۆدزکۆ لە گواستنەوەدا هەڵەی کردبێت، بەڵام لەبەر ئەوەی لە بەشی هەرە زۆری تێکستەکەدا ئەمە دووبارە و چەند بارە دەبێتەوە، دەگەینە ئەو باوەڕەی کە

www.zheen.org

---

[11] وەهبی: هەر ئەو سەرچاوەیە.

پاشا هەر وا قسەی کردووە. بەڵام پرسیارێکی گرنگ ئەمەیە: ئایا ئەمە جیاوازیی نێوان زمانی پاشا و ڕەعییەتە؟ ئایا خەڵکی شارەکەیش ئەو کاتە هەر وا قسەیان کرووە، یا ئەمە تەنیا شێوەی ئاخاوتنی پاشایە؟ من خۆم گوێم لێ بووە کەسێکی سەر بە بنەماڵەی بابان (نەوەی ئەمڕۆ) کە قسەی کردووە هەندێ جار ئەو فۆنێمی (ڵ)–ەی گۆڕیوە و کردوویەتی بە (ڕ). ئەگەر باشم لە بیر مابێت، بەتایبەت بۆ (لەگەڵ) دەیگوت (لەگەڕ). مەکەنزی لە کتێبەکەی خۆیدا سەرنجێکی لەم بارەیەوە نووسیوە، دەڵێ: ئەوەی کە (پاشا) زۆر جار، بەڵام هەمیشە نا، (ڵ) وەك (ڕ) بێژ دەکات، دەکرێ وا لێك بدرێتەوە کە تایبەتێتییەکی ئەریستۆکراتییانەیە. یان شێوەیەکی ناسلێمانییانەیە، کە زەحمەتە شێوەیەکی کۆنی زاراوەکە بێت[12].

<> د >ت: لە دوو جێگەدا دەنگی (د) گۆڕاوە و کراوە بە (ت): کرد (کرت)، نامەرد (نامەرت). لەوەیە ئەمە هەر هەڵەیەکی ئاسایی بێت کە پاشا لە کاتی نووسیندا کردبێتی، یا خۆدزکۆ بەهەڵە گواستوویەتییەوە.

<> بەشێك لەو بنەما ڕێزمانییانەی خۆدزکۆ لە وتارەکەیدا پێشکەشی کردوون، لەگەڵ ڕاستییەکانی زمانی کوردیدا ناگونجێن. ڕەنگە ئێمە بتوانین لەم لایەنە بگەین و وای پاساو بدەین کە کابرا زمانەکەی نەزانیوە و کارەکەی لە جێگەی قسەپێکردنی زمانەکە، کوردستان، ئەنجام نەداوە. بەڵام هەندێ لە ئەنجامگرییەکانیشی هێندە نازانستییانەن کە بۆ کەسێکی شارەزای زمانەوانی ناکرێ بکەوێتە هەڵەی لەو جۆرەوە (نوختەی ١٦ و ٢٣ و ٣٥ی بەشی ناو). هەڵەیەکی زۆر ئاشکرای خۆدزکۆ بەکارهێنانی، یا تێکەڵکردنی، تێرمە ڕێزمانییەکانە. ئەو لە گەلێ جێگەی وتارەکەیدا کە دێت کرداری فەرمان/ ئەمر (Imperative) باس دەکات، نموونەکانی هیی فەرمان نین، بەڵکو هیی ڕانەبردووی خوازیارین (Present subjunctive)، کە مامۆستا وەهبی ناوی دەنێ (موزاریعی پەیڕەوی). ئەم دوو ڕێژەیەی کردار دوو شتی جیاوازن. باوەڕ ناکەم خۆدزکۆ نەیتوانیبێت پاشا حاڵی بکات، بە تورکی و بە فارسی، و لێی

---

[12] MacKenzie, op. cit, P; xix

بپرسێت کە کورد ئەم کردارە چۆن دەڵێن و چۆنی بە کار دەهێنن. هەروەك دەبێ پاشایش توانیبێتی بە ئاسانی بۆی ڕوون بکاتەوە. هەڵەکردن بە تایبەت لەم نوختەیەدا سەیر دێتە پێش چاو، لەبەر هۆیەکی ئاسان؛ ڕێژەکانی دیکەی کردار دەکرێ بۆ شەش کەس گەردان بکرێن، بەڵام فەرمان تەنیا بۆ دوو کەس گەردان دەکرێت: کەسی دووەمی تاك و کەسی دووەمی کۆ.

دوو: وشە و دەستەواژە

<> بیدمشك: ئەحمەد پاشا لە جێگەیەکدا باسی خواردنەوەی شەربەتی (بیدمشك) دەکات، کە وا پێ دەچێت ئەو سەردەمە خواردنەوەیەکی باو بووبێت و لە کەبابخانە و چێشتخانەکان لە گەڵ نان و خۆراکدا دانرابێت. دیارە وشەکە بەو شێوەیەی پاشا نووسیویەتی فارسییە. فارس پێ دەڵێ (بیدمێشك =بیدمشك). گیوی موکریانی پێی دەڵێ (بێ مشك> بیرمشك) و وای لێك دەداتەوە: دارێکە وە دارەبی دەچێ، ئارەقی گوڵە بۆنخۆشەکانی دەگیرێ وە لەویش شەربەتی دروست دەکەن[13]. مامۆستا هەژاریش پێی دەڵێ (بیمیشك) و لە ڕوونکردنەوەدا دەڵێ: جۆرێ بییە گوڵی سپی و بۆنخۆش دەکا[14].

<> جموشگەه: پاشا ئەم وشەیەی بەرانبەر (جمگە یا جومگە)ی ئەمڕۆی کوردی بە کار بردووە. شایانی سەرنجدانە کە وا پێ دەچێ لە (جنبشگە یا جنبشگاه)ی فارسییەوە هاتبێت و ئەم هەموو گۆڕانەی بەسەردا هاتبێت، ئەگەرچی لە فارسیی ئەمڕۆدا وشەیەکی وەها هەر نییە. (جنبشگە) واتە جێگەی سووڕانەوە و بزووتن. دیارە جمگە یا جومگەیش ئەو جێگەیەیە کە دوو ئێسك (ئێسقان) بە یەك دەگەن و بە هۆی پارچەیەك کرتێنکەوە کە دەکەوێتە نێوانیان دەتوانن بسووڕێنەوە و بزوون.

www.zheen.org

[13] موکریانی، گیو: کوردستان، دەزگای چاپ و بلاوکردنەوەی ئاراس، هەولێر ١٩٩٩.

[14] هەژار: هەنبانەبۆرینە، فرهنگ کردی–فارسی، سروش، تهران ١٣٦٩.

<> دیوانخانـه: شـێوەی بـاوی لـە کـوردیی ئـەمڕۆدا (دیوەخـان)ە. شـێوەی دیکەیشی هەیە وەك (دیوان، دیواخان، دیواخانە، دیوەخانە).

<> گـزنگ: بەڕاسـتی مـن پـێم وا بـوو ئـەم وشـەیە لـە زمـانی کوردیـدا نوێیـە و ڕەنگە ئەم چل پەنجا ساڵەی دوایی پەیدا بووبێت.

<> داخسـتن: بـە مـەعنای پانکردنـەوە، بڵاوکردنـەوە و دانـانی شـتێك لـە سـەر زەوی (سفرە، حەسیر، دۆشەك، قاڵی و هتد). ئەمڕۆ زیاتر دەگوترێ (ڕاخستن). لـە ناوچـەی گـەرمیان تـا سـی سـاڵ لەمەوبـەر هـەر دەگـوترا (داخسـتن) نـەك (ڕاخستن). نـازانم ئێسـتایش وا دەڵـێن یـا نـە. پێشگری (دا) کـە یەکێکـە لـەو پێشگرانەی بە هاوکاریی کردارێکی سادە، کرداری لێکدراو (Compound verb) دروست دەکات، بە ڕادەی یەکەم بزووتنەوەیەك دەگەیێنێ لە سەرەوە بۆ خوارەوە، لە بەرزییەوە بو نزمی.

<> چشت: لە کوردیی ئەمڕۆدا بە زۆری دەگوترێ (شت). هەر ئەم شێوەیەیش بۆتـە بەشـێك لـە تێرمـی (شـتومەك) کـە لـە ناوچـەی سـۆران کـورت کراوەتـەوە و بووەتـە (شمـەك). لـە ناوچـەی گـەرمیان جـاران دەگـوترا (چـت). لـە بادینـانی و کرمانجیدا دەگوترێ (تشت).

<> یـەملك (یـەملیك): وشـەیەکی تورکییـە بـە مـەعنای (نـان، خـۆراك، خـواردن، شێو، شیو، چێشت).

<> سـفرە، بریـانی، پـلاو: کۆمەڵـە تێرمێکـی گـرنگن لـە بـواری نـانخواردن و میوانداری و کەیف و ڕابواردن و سەیراندا.

<> چاوەش (یا چاووش): شمشێربەدەست، پاسـەوان، نامەبـەر، مۆسـیقاژەنی کۆشکی پاشا. لەم تێکستەدا هەر لە باتیی خزمەتکار بە کار هاتووە.

<> کیلەرچی (وشەیەکی تورکیی عوسمانییە): کیلـەر یـا کیلار، ئـەنبار، عـەمار یـا عـەمبار: جێـی هـەڵگرتن و پاراسـتنی خواردەمـەنی و ئازووخـە. کیلەرچـی: خزمـەتکار، نۆکـەر، بـەڵام زیـاتر بـۆ سـەرۆکی خزمـەتکارانی کۆشـك دەگـوترێ، بەتایبەت ئەوەی کە بەرپرسی ئامادەکردنی خوان و خواردنەوەیە.

<> دراو: وا باوە کە دەبێ لە (دراخما)ی یۆنانییەوە، و لە ڕێگەی زمانی عەرەبییەوە، هاتبێتە ناو زمانی کوردییەوە (دراخما>درهەم>درەم>دراو یا دراڤ). وشەی درهەم لە قورئانی پیرۆزدا هەیە: (وشروه بثمن بخس دراهم معدودة وكانوا فية من الزاهدين) سوورەتی یووسوف، ئایەتی بیستەم.

<> مانهەڵگرتن: لە کوردیی ئەمڕۆییدا دەڵێین (مانگرتن) و ئەمەیش چەمکێکی زیاتر سیاسیی هەیە کە بەرانبەر (اضــراب)ی عەرەبی و (Strike)ی ئەورووپایی بە کار دەهێنرێت. وا پێ دەچێت لە سەردەمی بابانەکاندا وترابێ (مانهەڵگرتن)، کە دەکرێ لەگەڵ (ڕقهەڵگرتن) بەراورد بکرێت. لە ناوچەی گەرمیان کاتی خۆی وشەکە تەنیا بۆ ئاژەڵ دەگوترا نەك بۆ مرۆڤ؛ بۆ نموونە دەیانگوت: ئەو ولاخە مانی گرتووە. ئاوەڵواتایەکی (مانگرتن) هەر لە گەرمیان (سینکردن) بوو، دەگوترا: ولاخەکە سینی کردووە. لەم تێکستەی ئەحمەد پاشایشدا وشەکە لە باسی بەرازدا بە کار هاتووە.

<> وشەی سەیر: لە تێکستەکەی خۆدزکۆدا (کە لە ڕاستیدا قسە و نووسینی ئەحمەد پاشای بابانە) هەندێ وشەی سەیر و واتانەدار هەن کە نازانم لە کوێوە هاتوون و لە ڕووی ئێتیمۆلۆگییەوە ڕەگوڕیشەیان دەگاتە کوێ. دوور نییە خۆدزکۆ لە نووسینەوە و گواستنەوەی تێکستەکەدا هەڵەی کردبێت، چونکە دەیان هەڵەی دیکەیش هەن. پاشا لە جێی (ئاسك) دەڵێ (ڕەنی) کە ، هێندەی من ئاگادار بم، خزمایەتیی لەگەڵ هیچ زمانێکدا نییە. د.ن. مەکنزی- یش هەر ئەم وشەیەی پێ سەیر بووە. وشەیەکی سەیری دیکە (داغبێ)یە کە مەبەست، بە قسەی پاشا و خۆدزکۆ، چۆلەکەیە. من بە دووری نازانم ئەحمەد پاشا (دەعبا)ی وتبێ (یا نووسیبێ) و خۆدزکۆ بە هەڵە تۆماری کردبێت.

سێ: هەندێ زانیاریی لاوەکی، بەڵام گرنگ

<> مامۆستا مەسعوود محەمەد لە لێکۆڵینەوەکەی خۆیدا لەسەر نالی، وای بۆ دەچێت کە ئەحمەد خان (یا پاشا) تەنیا ساڵی ١٨٥٣ لە پاریس بووبێت. ڕاستییەکەی ئەوەیە کە خۆدزکۆ دەڵێ لەو ساڵەدا هاتۆتە پاریس، بەڵام لە

جێگەیەکی دیکەی هەر ئەو وتارەدا بە ڕوونی ئەوە دەڵێ کە هەتا کۆتاییی مانگەکانی ساڵی ١٨٥٤ پێکەوە کاریان لەسەر ڕێزمانی کوردی کردووە. دواتر باسی ئەوە دەکات کە پاشا بانگ کراوەتەوە بۆ ئەستەموول. کەواتە پاشا بە لای کەمەوە تا کۆتاییی ساڵی ١٨٥٤ لە پاریس بووە و ئەگەر زۆریش بە پەلە چووبێتەوە بۆ ئەستەموول، ئەوا دەبێ لە سەرەتای ساڵی ١٨٥٥ دا گەڕابێتەوە. بۆ پیاوێکی وەکوو پاشا کە زۆریش نەخۆش بووە، ئەقڵگیر نییە هەر وا بە پەلە ملی ڕێ بگرێت و پاریس بە جێ بهێڵێت. ئەم زانیارییە دەبێتە پاڵپشتێکی گەورەتر بۆ تیۆرییەکەی مامۆستا مەسعوود کە نالی لە ١٨٥٥دا نەمردووە و ئەو ڕەفاقەت و هاوڕێتییە چەند ساڵەیەی لەگەڵ ئەحمەد پاشادا لە ئەستەمبووڵ هەیبووە دەکەوێتە دوای ئەو ساڵە، واتە دوای ئەوەی پاشا لە پاریسەوە گەڕاوەتەوە بۆ ئەستەمبووڵ و (نالی)یش لە شامەوە چووە بو لای بۆ ئەوێ. لەم وتارەی خۆدزکۆدا دوو دەنگوباسمان لەبارەی نالییەوە بۆ تۆمار کراون، بێجگە لە ناساندنێکی کورت. دەنگوباسی یەکەمیان ئەوەیە کە ئەحمەد پاشا بە خۆدزکۆ دەڵێ: مەلا خزر، کە زیاتر بە ناوە ئەدەبییەکەی وەك نەعلی ئەفەندی ناسراوە، لە سووریایە، لە شام. دەنگوباسی دووەمیش ئەوەیە کە نالی پێشتر ڕێزمانێکی عەرەبیی تەرجەمەی کوردی کردووە. ئەم دوو دەنگوباسە لەبەر ئەوە گرنگن چونکە نە پێداهەڵدان و نرخاندنن و نە خەیاڵ، بەڵکە ڕاستەقینەی لەو بابەتەن کە بناغەی مادییان هەیە؛ پاشا دەزانێت کە مەلا خزری نالی لەو کاتەدا لە سووریایە و لەوێ دەژی، هەروەها باسی کتێبێك دەکات کە کردوویەتی بە کوردی و دەبێ پاشا خۆی چاوی بەو کتێبە تەرجەمەکراوە کەوتبێت. چونکە دەڵێ پێشتر ئەو کارەی کردووە، واتە پێش ئەوەی ئەم بێت بۆ پاریس. ئەگەر پاشا لە قسەکەی خۆی دڵنیا نەبووایە دەیگوت بیستوومە کتێبێکی وای هەیە، یان دەیگوت خەریکە کتێبێکی وا ئامادە دەکات. هەرچی ناساندنەکەیە بە ڕادەی یەکەم هەڵوێستی ڕێز و شانازیی پاشایە بۆ نالی، نەك ڕاستەقینەی مادی. ئەم ناساندنەیش دوو بەشە: یەکەمیان ئەوەیە کە نالی

www.zheen.org

زانایەکی بەناوبانگە، دووەمیش ئەوەیە کە خۆی بۆ دیالێکتە جیاوازەکانی زمانی کوردی تەرخان کردووە. سەرباری ئەوانەیش پاشا بەڵێنی بە خۆدزکۆ داوە کە بە نالیی بناسێنێت، واتە کارێك بکات خۆدزکۆ و نالی دەستیان، یا دەنگیان، بە یەکتری بگات، بۆ ئەوەی لەبارەی زمانی کوردییەوە هاوکاری بکەن. دیارە لەمەیشدا پاشا هەم ڕیالیستانە بیری کردووەتەوە و هەمیش خۆنزمگرانە، چونکە زانیویەتی ئەو هەموو زانیارییەی بۆ کارەکەی خۆدزکۆ پێویستن ئەم دەرۆستیان نایەت و پێی هەڵناسوورێت، لەبەر ئەوە وای بە چاك زانیوە بە کەسێکی بناسێنێت کە لە خۆی شارەزاترە و لەم بوارەدا دەستڕۆیشتووە. خاڵێکی سەرنجڕاکێش، بۆ من، ئەوەیە کە لە قسەکانی پاشا و خۆدزکۆیشدا نالی وەك شاعیر باس نەکراوە، بەڵکە وەك زانا و زمانەوان و فیلۆلۆگیست و وەرگێڕ. تەنانەت لە دوا بەشی لێکۆڵینەوەکەدا خۆدزکۆ هەندێ شیعری بڵاو کردووەتەوە، کە هیی باباتاهیری هەمەدانین، کەچی شیعری نالیی بڵاو نەکردووەتەوە و باسیشی ناکات. هیچ گومان لەوەدا نییە کە پاشا دەیزانی نالی شاعیرە و شاعیرێکی گەورەیشە، چونکە ئێمە دەزانین بە هۆی مردنی سلێمان پاشای بابان و هاتنە سەر تەختی هەر ئەم ئەحمەد پاشایە خۆیەوە، نالی شیعرێکی جوان و بەرزی نووسیوە:

تا فەلەك دەورەی نەدا — سەد کەوکەبی ئاوا نەبوو
کەوکەبەی میهری موبارەك تەلعەتی پەیدا نەبوو.

ئەو شیعرەیشی نەوتبایە، دیسان پاشا هەر دەیزانی نالی شاعیرێکی گەورەیە، چونکە ناوبانگی نالی ئەو کاتە زۆر لە سنووری میرنشینیی بابان بەولاوەتریش ڕۆیشتبوو. ئەوجا خۆدزکۆیەك هێندە بە پەرۆشەوە بوبێت کار لەسەر زمان و ئەدەبی کوردی بکات، بۆچی داوای لە پاشا نەکردووە هەندێ لە شیعرەکانی نالیی بۆ بنووسێتەوە، یا تەنانەت یارمەتیی بدات بۆ ئەوەی بیانکاتە فرانسی؟ خۆدزکۆ وەك زانایەکی ئەورووپایی بێگومان ئەم داوایەی لە پاشا دەکرد ئەگەر بیزانیایە نالی شاعیرێکی گەورەیشە. کەواتە، من هیچ بە دووری نازانم کە ئەحمەد پاشا باسی شاعیرێتیی

نالیی لای خۆدزکۆ نەکردبێت. کە باسیشی نەکردووە، دەبێ لە دڵی خۆیدا بڕیارێکی وا گرنگی دابێت، دەنا چۆنە لە ماوەی ئەو یەك ساڵ و چەند مانگەدا کە پێکەوە کاریان کردووە و پاشا لە پاریس ژیاوە، تاکە جارێك لە دەمی دەرنەچووە بە خۆدزکۆ بڵێ کە نالی نەك هەر زمانزانە، بەڵکە شاعیرێکی گەورەی کوردیشە. تەنانەت کە بەڵێنی ئەوە دەدات بە یەکیان بناسێنێت، بەو نیازە دەیکات کە نالی لە بارەی زمانی کوردییەوە کۆمەکی خۆدزکۆ بکات. کە بەڵێنی ئەوەیش دەدات دیوانی شیعری کوردیی بۆ پەیدا بکات (مەجمووعە، ئانتۆلۆگی)، باسی شیعرەکانی ئەحمەدی خانی دەکات (لەبەر هۆیەك کە من تێی نەگەیشتم، پاشا بە دابل یا دابەل ناوی دەبات) و باسی مەموزینی بۆ دەکات. پاشا کە باسی نالی دەکات دەڵێ (ناوە ئەدەبییەکەی) نەعلییە، بەڵام کە باسی شێخ ئەحمەدی دەکات دەڵێت (تەخەللوص)ی دابلە. ئەوەی شارەزای شیعری ڕۆژهەڵاتیی فارسی و کوردی و عوسمانی بێت دەزانێت وشەی (تەخەللوص) تەنیا بۆ ناوی شاعیران بە کار هێنراوە. تۆ کە وتت مەلا فلانکەس تەخەللوسی فلانە، ئیدی ئێمە دەزانین ئەو زاتە شاعیرە.

ئەحمەد پاشا بە خۆدزکۆی نەگوتووە کە نالی شاعیرێکی گەورەی کوردە، بەلام دەیەوێ کارێکی وا بکات خۆدزکۆ بتوانێت پێوەندیی پێوە بکات، بەشکەم نالی بۆ لێکۆڵینەوەی زمانی کوردی هاوکاریی بکات و یارمەتیی بدات. باشە خۆ دەبێ پاشا ئەوەی لە بەرچاو گرتبێت کە ئەگەر سبەینێ نالی و خۆدزکۆ چاویان بە یەکدی کەوت یا نامەیان بۆ یەکتر نووسی، ئەم ڕازە ئاشکرا دەبێت و ئەودەم هەم نالی و هەم خۆدزکۆیش دڵیان لێی دەڕەنجێت. ئایا دەکرێ وای دابنێین کە پاشا، لەبەر هەر هۆیەك بێت، لە نالی دڵگران بووە؟ بۆ نموونە لەبەر ئەوەی نالی پێش ڕووخانی ئەمارەتی بابان سلێمانیی بە جێ هێشتووە. ئەمە نابێتە بەڵگەیەکی بەهێز بۆ ئەوەی پاشا باسی شاعیرێتیی نالیی نەکردبێت. پرسیارێکی دیکە ئەوەیە ئایە دەکرێ پاشا شاعیرێتی و شاعیربوونی پێ شتێکی ئەوەندە گرنگ نەبووبێت کە شایانی باسکردن بێت؟ ئەمەیش زۆر جێی باوەڕ نییە. هەر نەبێ پاشا لەوە گەیشتووە کە زانایەکی

www.zheen.org

وەك خۆدزكۆ عەودالّی ئەوەیە شیعری كوردیی دەست بكەوێت، ئیتر بۆ دەبیّ شاعیرێتیی نالیی لیّ بشێرێتەوە؟ ئیستا كە ئەم وتارە دەنووسم، من هیچ بەڵگەیەكی مەنتیقیی وام بە بیردا نایەت بڕێك ڕووناكایی بهاوێژێتە سەر باسەكە. لەبەر ئەوە بە پێشكەشكردنی ئەو پرسیار و گومانانە، جاریّ، ئەم پەنجەرەیە دادەخەم. پاشای بابان كە باسی نالی بۆ خۆدزكۆ دەكات پێی دەڵیّ كە نالی كتێبێكی لەسەر ڕێزمانی عەرەبی تەرجەمەی كوردی كردووە. ئەم دەنگوباسە لەلایەن پاشاوە هیچ گومانی تێدا نییە. مامۆستا مەسعوود محەمەد لە كتێبەكەی خۆیدا بە جەختەوە باسی ئەوە دەكات كە كتێبێكی وا هەبووە و واپیّ دەچێت لە مزگەوتەكاندا خوینرابێت. مامۆستا دەڵیّ مەلا محەمەدی مەلا ئیبراهیم (دلاوەر) باسی ئەم سیپارە (نامیلكە)یەی كردووە و تەنانەت بەیتێكی لیّ لە بەر بووە، كە ئاوا بووە:

گۆشتی قەڵەو حوققە بە چواردە پارە
وەقتیّ گوتت حوققە ضەمیر دیارە[15].

خۆدزكۆ دەڵیّ پاشا بەڵێنی داوەتیّ كە كۆمەڵە شیعرێكی شێخ ئەحمەد (ی خانی)ی بۆ پەیدا بكات. ڕاستییەكەی نە پاشا و نە خۆدزكۆ ناوی (خانی)یان نەهێناوە، بەڵام هیچ گومان لەوەدا نییە كە مەبەستیان خانیی شاعیری گەورەی كورد و خاوەنی داستانی نەتەوایەتیی كورد مەموزینە. پاشا وەك (شێخ ئەحمەدی) ناوی بردووە و ئەوەیشی وتووە كە لە جەزیرە لە دایك بووە، هاوسەردەمی شاعیر و سۆفیی گەورە جامی بووە و پۆیەمێكی هەیە ناوی (مەموزین)ە. لەم سیّ قسەیە تەنیا باسی مەموزینەكەیان ڕاستە، دەنا خانی (١٧٠٧-١٦٥١) لە بایەزید لە دایك بووە و زۆر دوای جامی (كە ساڵی ١٤٩٢ مردووە) لە دایك بووە و ژیاوە. بە دووریشی نازانم پاشا لەنێوان خانی و مەلای جەزیریدا (كە هەردووكیان ناویان شێخ ئەحمەدە) باسەكەی لیّ تێك چووبێت، چونكە زۆرتر ناوی جەزیری لەگەڵ جامیدا دەبرێت، ئەگەرچی لای هەردوویان، جەزیری و خانی، باسی جامی كراوە. نازانم پاشا ئەم ناسناوی (دابل یا دابەل)ەی لە كوێوە

---

[15] محەمەد، مەسعوود: چەپكێك........ل: شەستودوو.

www.zheen.org

هێناوە؟ چونکە هێندەی من ئاگادار بم، نە خانی و نە جەزیری ناسناو و تەخللوسی وایان نەبووە. هەروەهایش نایەت بە بیرمدا شاعیرێکی دیکە هەبێت تەخەللوسی دابل بووبێت. با ئەم نهێنیەیش بچێتە سەر ئەوانی پێشتر.

خۆدزکـۆ کۆمـەڵێ دەنگوباسـی لـەبارەی چالاکیی کوردناسـەکانەوە بـڵاو کردووەتـەوە، کـە وا پـێ دەچـێت پێوەنـدیی لەگـەڵ زۆربەیانـدا هـەبووبێت و ئاگـاداری کارەکانیـان بووبێـت. ئەمـەیش لـە دنیـای تۆژینـەوەی ئەکادێمیـدا نائاسایی نییە. لەناو هەواڵەکاندا یەکێکیان زیاتر سەرنجی ڕاکێشام. دەڵێ لە ژێـر چـاودێریی پرۆفێـسۆر فـۆن دۆرنـدا خـەریکی وەرگێڕانێکـی کـوردیی گوڵستانن. بێگومـان کـە دەڵێ گوڵستان مەبەستی گوڵستانی شێخ سەعدیی شیرازییە (١٢٩٢-١١٨٤). ئەوانـەی خـەریکی ئـەو کـارەن، کـێن؟ دیـار نییـە. هەروەها ئەوەیشم لا ناڕوون مایەوە، ئایا پێشتر گوڵستان تەرجەمەی کوردی کراوە و (ئەو کەسانە) خەریکن بۆ چاپ ئامادەی دەکەن؟ یا هەر ئەو کەسانە خۆیـانن کە دەیکەنە کوردی؟ من زیـاتر بـۆ ئـەوە دەچم کە تەرجەمەکە پێشتر کـراوە و یـەکێك، یـان هەنـدێك، لـە کوردناسـەکان خەریکـە/ خـەریکن بـۆ چـاپ ئامـادەی دەکـەن. م. ڕۆدێنکـۆ لـە کتێبێکـی خۆیـدا لەسـەر دەستنووسـە کوردییـەکانی لێنینگـراد باسـی دەستنووسـی (گلستان شیخ سعدی بـە زبـان کردی) دەکات، کە لێرخ لەگەڵ کۆمەڵێ تێکستی کوردیدا بڵاوی کردووەتـەوە. ئەو تێکستە لای من هەیە و هێناومەتـە سـەر ڕێنووسی ستانداردی کوردی و چەند جارێکیش وەك کۆرسـی خوێنـدنی تێکستی کلاسیکی، خوێنـدکارانی بەشی کوردیی زانستگەی ئۆپسالا خوێندوویانە.

لـەناو ئـەو ڕستە و تێکستانەدا کـە خۆدزکـۆ تێکهەڵکێشی وتارەکـەی خـۆی کـردوون، ڕسـتەیەك زۆر سـەرنجی ڕاکێشام، نـەك لـە ڕووی زمانـەوانی و شـێوەی داڕشتنیەوە، بەڵکە لەو ڕووەوە کە پێوەندیی بە ژیانی فەرهـەنگیی ئـەو سـەردەمەوە هەیـە. ڕسـتەکە ئەمەیـە: منـدارەکی کـە کتێبێکـی دڕی. ئایـا لـەو سـەردەمەدا کتێب ئەوەنـدە زۆر هـەبووە کـە منـداڵ دەسـتی پـێ بگـات و بیـدڕێت؟ بـاوەڕ ناکـەم لـە

کوردستاندا وا بووبێت، چونکە کتێبی چاپکراو لە کوردستاندا ڕەنگە لە (قورئان) بەولاوە هیچ کتێبێکی دیکە نەبووبێت. ئەو کتێبانەیش کە دەستنووس بوون و بەرگیان تێ گیراوە و مەلا و فەقێ و ڕووناکبیران خوێندوویانن و خوێندوویاننەوە، ئەوەندە بەنرخ و ڕێزلێگیراو بوونە کە ناکرێ وا بە ئاسانی کەوتبێتنە بەر دەستی منداڵ تا بتوانێ بیاندڕێت. من وای بۆ دەچم خۆدزکۆ خۆی ڕستەکەی داڕشتووە و داوای لە پاشا کردووە بۆی بکاتە کوردی.

خۆدزکۆ دوا بەشی وتارەکەی تەرخان کردووە بۆ شیعری کوردی و لە پاڵ گلەییکردندا لەوەی دابل (خانی؟) زۆر وشەی عەرەبیی بە کار هێناوە، دوو نموونەی لە دووبەیتییەکانی باباتاهیری هەمەدانی (عوریان)ی بڵاو کردووەتەوە. هەردوویان پڕن لە هەڵە و زۆر بێ سەروبەرن. دووبەیتیی یەکەمیان دەبێ بەم جۆرە بێت:

الاله کوهساران هفتەای بی
بنوشه جوکناران هفتەای بی
منادی می کرم شهرو بشهرو
وفای گلعـذاران هفتەای بی [16]

دووبەیتیی دووەم تێکەڵ و پێکەڵییەکی وایە کە بە ئاسانی (هەر نەبێ بۆ من و لەم کاتەدا) چار ناکرێ.

خۆدزکۆ لە وتارەکەیدا دەڵێ شاری سلێمانی لە ساڵی ١٧١٤ بنیات نراوە. ئەوەی تا ئێستا زانراوە و بۆتە ڕاستییەکی چەسپیو ئەوەیە کە سلێمانی لە ساڵی ١٧٨٤ دا بنیات نراوە. ئەوجا ئایا خۆدزکۆ ئەم قسەیە لە خۆیەوە دەکات، یا ئەویش یەکێکە لەو زانیارییانەی لە ئەحمەد پاشای وەرگرتووە؟ ئەمەیش ڕوون نییە. پاشا لە تێکستێکدا باسی ژیانی پاشایەتی دەکات. ڕەنگە ئەمە تێکەڵییەک بێت لە ئەزموونی ڕابوردووی خۆی. هیی ئەو سەردەمەی کە پاشا بووە و هەندێکیش خەیاڵ و فانتازی کە ئەگەر پاشا بێت

[16] همدانی، باباطاهر: اسپیدەباز، اقبال، بهار ١٣٧١، ص٤٤.

چی دەکات و چۆن دەژی. لەناو ئەو ڕابواردنە خۆش و گرنگانەدا کە دەیانگێڕێتەوە باسی لە خەنە (حەنا) گرتنی پێی و لە خەنە (دیسان حەنا) و وسمەگرتنی ڕدێنی (ڕیشی) دەکات. وا پێ دەچێ ئەم ڕەنگکردنی پێ و ڕیشە لەو سەردەمەدا لەناو پیاوانیشدا باو بووبێت. دەنا دەزانم لەناو ژناندا هەر هەبووە و ئێستایش ماوە. لە گەرمیان ئەو پیاوانەی کاری سەختیان بە دەست دەکرد (بۆ نموونە دروێنە، قوڕکاری، داربڕین...هتد) ناولەپیان دەگرتە خەنە، بەو نیازەی کە ببێتە هۆی پتەوبوون و بەهێزبوونی پێستی دەستیان، بۆ ئەوەی بەرگەی کارکردن بگرێت. خەنە لە عەرەبیدا بە شێوەی (حنّــاء) دەگوترێ و لە فارسیدا (حەنا)یە. وادیارە ئەو کاتە لە سلێمانی شێوەی فارسیی وشەکە باو بووە. نازانم وشەی (خەنە) لە کەیەوە پەیدا بووە. نالی لە شیعرێکدا هەر ئەو شێوە فارسییەی وشەکەی بە کار بردووە:

وەرە بنواڕە دوودەستی حەناییم

حەنایی چی؟ هەموو خۆ خوێنە قوربان!

هەر لەو تێکستەدا پاشا باسی ئەوە دەکات کە پیاوەکان یا ڕاوکەرەکان (فۆتە)یان بە سەرەوە بووە. فۆتە (بە عەرەبی فوطة) بە پارچەپەڕۆیەك دەگوترێ کە دەکرێتە پشتێن یا دەبەسترێ بە سەرەوە، یا وەك دەستماڵ و خاولی بە کار دەبرێت. فەرهەنگی (المنجد) دەڵێ گوتراوە وشەکە لە بنجدا سندییە و گوتراویشە تورکییە. بەڵام فەرهەنگی (Redhouse)ی تورکی – ئینگلیزی دەڵێ وشەکە عەرەبییە. پێم وایە ئەمڕۆ لە خوارووی کوردستان وشەکە نەماوە و تەنیا لەبەر ئەوەی ژنی عەرەبی عیراقی فۆتە دەبەستن بە سەرەوە. ڕەنگە هەندێ کەس بزانن فۆتە چییە.

خۆدزکۆ وتارەکەی بەوە تەواو دەکات کە لە ژمارەیەکی داهاتوودا بەشێکی تری نووسینەکەی بلاو دەکاتەوە، بەڵام، بە داخەوە وا دیارە، لەبەر هەر هۆیەك بێت، نەیتوانیوە ئەم بەڵێنەی بباتە سەر. ڕەنگە لەبەر ئەوە بووبێت دەستی نەگەیشتبێتە کەسێك کە کوردی زمانی زگماکی بووبێت، ئەحمەد پاشا، نالی یا

نکەی ژین
www.zheen.org

هەر کەسێکی دیکە. نووسەر وتارەکەی ساڵی ١٨٥٧ بڵاوکردۆتەوە، واتە بە لای کەمەوە دوو ساڵ دوای ئەوەی ئەحمەد پاشا پاریسی بە جێ هیشتووە و گەڕاوەتەوە بۆ ئەستەمبووڵ.

بەداخەوە ئێمە لە بارەی ژیان و مردنی ئەحمەد پاشاوە زۆر کەم دەزانین. ڕەنگە هێشتا ئەو یەکێك بێت لەوانەی بەختێکی باشی هەبووە و سەری پاریسی داوە و ڕۆژهەڵاتناسێك چاوی پێی کەوتووە و هەندێ زانیاریی لەبارەوە تۆمار کردووە و هەندێ زانیاریی لێ وەرگرتووە. من بە دووری نازانم لە ئەرشیڤەکانی وەزارەتی دەرەوەی فرانسادا بەڵگەنامە لەسەر ئەحمەد پاشا هەبێت، چونکە بێگومان ئەو بە شێوەیەکی ڕەسمی هاتووە و ڤیزای وەرگرتووە و سەری نەخۆشخانەی داوە وماڵی گرتووە و زۆر لایەنی دیکەی ژیانی ڕۆژانەیش کە ئەگەر هەموویشی نەبێت، ئەوا هەندێکی پێویستی بەوە بووە بە نامەی ڕەسمی بکرێت. بریا کەسێك هەبێت هەندێ کات بۆ ئەو ئەرکەیش تەرخان بکات.

بنکەی ژین
www.zheen.org

ئەنجامگری

ئەلیکساندەر خۆدزکۆ وەك زانایەك و ڕۆژهەلأتناسێك هەوڵێکی زۆر چاکی داوە بۆ ئەوەی زانیارییەکی باشی لەسەر زمانی کوردی دەست بکەوێت و لە چواچێوەی کارێکی زانستیدا ڕێکیان بخات و پێشکەشیان بکات. ئەویش وەك هەموو ڕۆژهەلأتناسەکان و کوردناسەکان ڕەنگە مەبەستێك یا کۆمەڵە مەبەستێکی هەبووبێت. بەلأم لە چەند جێگەی وتارەکەیدا وا هەست دەکەیت جۆرە دڵسۆزییەکی بۆ کورد هەیە و حەز دەکات بەرگری لە خۆیان و زمانەکەیان بکات. هەرچۆنێك بێت، ئەنجامی ئەو هەڵ و کۆششانەی خۆدزکۆ کارێکی زانستییە کە بێگومان بۆ ئەمڕۆی لێکۆڵەرەوە و توێژەرەوەی کورد نرخی خۆی هەیە. لە ڕووی زانستی و مێتۆدی کارەوە دەکرێ هەندێ ڕەخنەمان لە کارەکەی هەبێت، چونکە کۆمەڵێ هەڵەی تێدایە. بەشێك لە هەڵەکان دەگەڕێتەوە بۆ ئەحمەد پاشا کە زانیارییە زمانەوانییەکانی داوەتێ و تێکستەکانی بۆ ئامادە کردووە، بەلأم بەشێکیش هەڵەی خۆدزکۆ خۆیەتی. من کە دەڵێم هەڵەی هەیە، کارەکەی ئەو لەگەڵ کاری زانایان و ڕۆژهەلأتناسانی دیکە بەراورد دەکەم، ئەگەرنا زۆر چاك ئاگاداری ئەوەم کە تەنانەت ئەمڕۆیش، لەو کوردستانەی خۆماندا دەیان کتێبی ڕێزمانی کوردی دەنووسرێن کە فریان بەسەر زانست و بەسەر زمانەوانی و بەسەر کوردییەوە نییە.

ئەحمەد پاشا سەردارێکی لێکەوتووی کورد و میرێکی بابان بووە، کە ڕۆژگار پشتی تێ کردووە و لە ئاوارەییدا ژیاوە، چ لە ئەستەمبووڵ و چ لە پاریس. سەرباری ئەوەیش نەخۆش و لەشبەبار بووە. ئەوجا لەناو ئەو جۆرە ژیانەدا کە هاتووە هاوکاریی خۆدزکۆی کردووە و هانی داوە کاری زیاتر بکات، بەڵێنی داوە خەڵکی شارەزای بۆ پەیدا بکات، بەڵێنی داوە کەشکۆڵ و نموونەی شیعری کوردیی بۆ پەیدا بکات، ئەرکێکی ڕاپەڕاندووە کە بەڕاستی لە توانستی فیزیکی و عەقڵیی ئەو بە دەر بووە. ئەم دوو پیاوە بەم کارەیان

خزمەتێکی زۆری زانستیان کردووە و بەرهەمێکی بەنرخیان بۆ بە جێ هێشتووین.

ئەم لێکۆڵینەوەیە لە پاڵ ڕانانێکی زانستییانەی ڕێزمانی کوردیدا، کۆمەڵێ دەنگوباسی سیاسی، فەرهەنگی و کومەلأیەتیشی بۆ پاراستووین کە بۆ ئەمڕۆ نرخێکی زۆریان هەیە. ئەگەر ڕۆژێك بمانەوێ مێژووی زمانی کوردی و مێژووی ڕێزمانی کوردی بنووسین، بێگومان کەرەستە و بابەتی وەك ئەم وتارەی خۆدزکۆ دەبنە بەشێکی بنچینەیی و کەڵکێکی زۆریان دەبێ بۆ گەیشتن بە ئەنجامی زانستی و ڕاست.

سۆللەنتونا، سوێد، مانگی یەکەمی ساڵی ٢٠٠٥

بنکەی ژین
www.zheen.org

سەرچڵێك لە ژیانی
ئەلیکساندەر خۆدزکۆ
شاعیر و دیپلۆمات و زمانەوانی پۆڵەندی
(١٨٠٤- ١٨٩١)

ئەلیکساندەر بۆریژکۆ خۆدزکۆ[١٧] لە ٣٠ ی ئابی ١٨٠٤ لە Krzywicze ی پۆڵەندا لە دایکبووە. شاعیر و دیپلۆماتی پۆڵەندی یەکەمین ئەوروپییە کە لە فۆلکلۆری فارسیی کۆڵیوەتەوە. لە ساڵەکانی ١٨٢٠-١٨٢٣ لە زانکۆی Wilno/Vilna ی ناوەندی ڕۆژهەڵاتناسیی زمان و ئەدەب لە پۆڵەندا خوێندوویەتی، دواتر ساڵی ١٨٢٣ لەبەر ئەندامبوونی لە کۆمەڵەیەکی نهێنیی خوێندکارە نیشتمانپەروەرەکانی پۆڵۆنیا دا کە داوای سەربەخۆیی دەکرد، دەگیرێ. ساڵەکانی ١٨٢٤-١٨٣٠ لە سان پێترەسبوورگ زمانەکانی (عەرەبی، فارسی و تورکی) دەخوێنێ و دواتر وەکوو دیپلۆماتێکی ڕووسیا ڕەوانەی ئێران دەکرێ، لە ئێران وەکوو وەرگێڕ لە گەڵ میسیۆنی ڕووسی لە تەوریز و تاران و هەروەها لە کۆنسڵخانەی رووسیا لە ڕەشت کار دەکات و تا ساڵی ١٨٤١ هەر لە ئێران دەمێنێتەوە و دواتریش لە یۆنان و ئیتالیا کار دەکات. لە ساڵی ١٨٤٢ خۆی دەگەیەنێتە ناو کۆمیونێتە پۆڵۆنیە ئاوارەکانی پاریس و لەوێ دەکەوێتە ژێر تاسیری شاعیری ڕۆمانتیك Adam Mickiewciz (١٧٩٨-١٨٥٥). ساڵی ١٨٤٤ خۆدزکۆ واز لە کاروباری دیپلۆماتی ڕووسیا دەهێنێ و ساڵی ١٨٤٧ لە گەڵ Helena Jundzill لە سویسرە زەماوەند دەکات. ساڵی

---

[١٧] Chodzko, Alexander Borejko

دواتر لە زانكۆی كۆلیج دو فرانس Collège de France كورسیی زمانی فارسی و لە كتێبخانەی شاهانەش پۆستی توركی وەردەگرێ. لە نێوان ساڵانی ١٨٥٢ تا ١٨٥٥ لە وەزارەتی هەندەرانی فرانسا وەكوو پسپۆری كاروباری ڕۆژهەڵات كاری كردووە ، كە هەر لەو ماوەیەدا بووە توانیویەتی ڤیزە بۆ ئەحمەد پاشای بابان وەربگرێ و داوەتی فرانسای بكات.

لە ساڵی ١٨٥٦ لە ئەنستیتۆی زمانە ڕۆژهەڵاتییەكان لە پاریس داوای لێ دەكەن زمانی فارسی بڵێتەوە، بەڵام دوایی پۆستەكە بە Charles Schefer دەبەخشن. چەند ساڵێك دواتر خۆدزكۆ وەكوو موحازیر Chargé de cours لە زانكۆی كۆلیج دو فرانس دەرسی گوتۆتەوە و تا ساڵی ١٨٨٣ لەوێ كاری كردووە. خۆدزكۆ زۆر بە زمان و ئەدەبیاتی فارسی كاریگەر بووە بە تایبەتیش بە شانۆی فارسی و ساڵی ١٨٤٤-٤٥ كتێبی (شانۆنامە ئێرانییەكان : هەڵبژاردەیەك لە تازیەنامەكان *Le théatre en Perse : choix de tèazimès*) نووسیوە و هەروەها كۆمەڵێك شانۆنامەی فارسیشی كردۆتە فرانسی لەوانە:

١- سەری ئیمام حوسێن (١٨٤٥) *La tête de l'imam Hussein*

٢- جەنگی شەهادەت (١٨٥٢) *Djungui chehâdet*

و كۆمەڵێك كاری دیكە.

هەروەها لە بواری زمانەوانی و فیلۆلۆژیی زمانەكانی ڕۆژهەڵات كۆمەڵێك بەرهەمی نایابی هەیە لەوانە:

1- *Grammaire Persane ou principe de l'iranien moderne*، Paris, 1852, 1883.

2- *Le drogman turc*، Paris1854.

3- *Etudes philologiques sur la langue kurde (dialecte de* cinqième série, tom 9, ، In *Journal* Asiatique، pp. 297-356*)* 1857.

بنكەی ژین
www.zheen.org

جگە لە مانە خۆدزکۆ خاوەنی کۆمەڵێك گوتارو لێکۆڵینەوەی دیکەی زانستییە لە بارەی ڕۆژهەڵاتەوە.

خۆدزکۆ ڕۆژی ١٩ ی دیسامبەری ١٨٩١ لە Noisy-le-Sec لە نزیك پاریس بۆ دوایین جار چاوی لێك نا.

سەرچاوە:

Jean CALMARD, *Chodzko*, In Encyclopedia Iranica, Vol V .Ed. Mazda publishers, California, 1992, pp. 502-504

بنکەی ژین
www.zheen.org

GRAMMAIRE

DE LA

LANGUE PERSANE

PAR

A. CHODZKO

Chargé du cours de langues et littératures d'origine slave au Collège de France; Membre correspondant de l'Académie des sciences morales et politiques de l'Université des Jagnellons, à Cracovie, etc.

DEUXIÈME ÉDITION AUGMENTÉE DE TEXTES PERSANS INÉDITS ET D'UN GLOSSAIRE.

کۆپی بەرگی گرامەری زمانی فارسییەکەی خۆدزکۆ
چاپی پاریس، 1883

PARIS
MAISONNEUVE & Cie LIBRAIRES ÉDITEURS
25, Quai Voltaire, 25
1883.

NOUVELLE ADRESSE

بنکەی ژین
www.zheen.org

THÉATRE PERSAN

CHOIX DE TÉAZIÉS

OU DRAMES

Traduits pour la première fois du persan

PAR A. CHODZKO

Chargé de cours au Collége de France

PARIS

ERNEST LEROUX, ÉDITEUR

LIBRAIRE DE LA SOCIÉTÉ ASIATIQUE DE PARIS

DE L'ÉCOLE DES LANGUES ORIENTALES VIVANTES, ETC.

28, RUE BONAPARTE, 28

1878

بنكەی ژین
www.zheen.org

کۆپی بەرگی کتێبی شانۆنامە ئێرانییەکانی خۆدزکۆ

چاپی پاریس، 1878

له ستایشی ئەحمەد پاشا دا

تا فەلەك دەوری نەدا – صەد كەوكەبی ئاوا نەبوو–
كەوكەبەی میهری موبارەك طـةلعەتی پەیدانەبوو
تا نەگریا ئاسمان و تەم ولاٚتی دانەگرت،
گولٚ چەمەن ئارا نەبوو، هەم لیٚوی غونچە وانەبوو
تا چەمەن پیرا لە سەر, ئەصلٚی درەختی لانەدا،
فەرعی تازە، خورەم و بەرز و بوٚلەند بالاٚ نەبوو
تا (سولەیمانان) نەبوونە صەدری تەختی ئاخیرەت،
(ئەحمەدی موختار) ی ئیٚمە شاهی تەخت ئارا نەبوو
قیصصە بیٚ پەردە و كینایەت خوٚشە: شاهی من كەوا
عادیلیٚ بوو قەت عەدیلی ئەو لە دونیادا نەبوو
بوٚ نشینگەی مورغی روٚحی ئەو كە عالی فیطرەتە
جیگەیی خوٚشتر لە رەوضـةی (جنة الماوي) نەبوو
وەك قیاسیٚكی كە موثبـةت بیٚ، نەتیجەی بیٚتە جیٚ
حەمد و لیللا شەھ كە عالی جابوو، خالی جا نەبوو
شاهی جەم جاوا (نالیا) (تاریخ جم)* تەئریخیە
دا نەڵیٚن لەم عەصرەدا ئەسكەندەری جەم جا نەبوو.

دیوانی، لیٚكوٚڵینەوە و لیٚكدانەوەی: مەلا عبدالكریمی مدرس و فاتح عبدالكریم، پیاچوونەوەی محمدی مەلا كەریم، چاپكراوەكانی كوٚڕی زانیاری كورد، بەغدا، ١٩٧٦، لا: ٣٧٠-٣٧٤.

بنكەی ژین
www.zheen.org

* تاریخی جم دەكاتە ساڵی ١٢٥٤، واتە سولیٚمان پاشا لە ١٢٥٤ كوٚچی دوایی كردووە و لەم ساڵەشدا ئەحمەد پاشا دەسەلاٚتی ئەمارەتی بابانی بەدەست گرتووە، نالی ئەم شیعرەی بە بوٚنەی دەستبەكاربوونی ئەحمەد پاشا نوسیوە وەك پاشای سلیٚمانی.

VOYAGE
EN PERSE

DE MM.

EUGÈNE FLANDIN, PEINTRE, ET PASCAL COSTE, ARCHITECTE

ATTACHÉS A L'AMBASSADE DE FRANCE EN PERSE

PENDANT LES ANNÉES 1840 ET 1841

ENTREPRIS

PAR ORDRE DE M. LE MINISTRE DES AFFAIRES ETRANGÈRES

D'après les instructions dressées par l'Institut

PUBLIÉ

SOUS LES AUSPICES DE M. LE MINISTRE DE L'INTÉRIEUR

TOME I

RELATION DU VOYAGE

PAR

M. EUGÈNE FLANDIN

کۆپی بەرگی یەکەمی سەفەرنامەکەی یۆژین فلاندن

پاریس، 1841

بنکەی ژین
www.zheen.org

PARIS

ئەحمەد پاشای بابان :

پاشای شمشێر و دادپەروەری

بەداخــەوە تــا ئێــستە هــیچ سەرگوزشــتەیەکی ئەحمــەد پاشــای بابــان لەبەردەســتدا نییــە و هــیچ شــتێکی ئــاواش لــە بــارەی مێــژووی ژیــانی ئــەم پاشــایەی بابــان نەنوســراوەتەوە کــە بــە هــەق شایــستەی چــەندین کتێــب و لێکۆڵینەوەیــە. ئەحمــەد پاشــا نــازانرێ لــە چ ســاڵێکدا لــە دایکبــووە، بــەڵام بــە مەزەنە پێدەچێ لە دەیــەی یەکەمی ســەدەی نۆزدەهەم لە دایکبووبێت. کوڕی سلێمان پاشای کوڕی ئەورەحمان پاشایە. دوای مردنی سلێمان پاشا ساڵی ١٨٣٨ ، کوڕە گەورەکەی ئەحمەد پاشا بوو بە حاکمی سلێمانی. ئەحمەد پاشا لە ناو هــەموو سەرچاوەکان بە پیاوێکی زەبر بەدەست، جەسوور، دڵــرەق و پاشــای شمــشێر باســی دەکــەن و لــە هــەمان کاتیــشدا وەســپی دادپــەروەری و حـــەزی زۆری بـــۆ رێکخـــستنی وڵات و پێکـــەوەنانی ســـوپایەکی مـــۆدێرنی لێدەگێرنــەوە. فلیکس جۆنز Felix Jones کــە لــە مــاوەی ســاڵەکانی ١٨٤٤ لەگــەڵ وەفــدی ئینگلیــزی کۆمــسیۆنی دیــاریکردنی ســنووری تــورکی –ئێرانــی بوو رایەکی نایابی لە بارەی ئەحمەد پاشا نووسیووە و دەڵێ هــەر یــەك ساڵ دوای بــە دەســەڵات گەیــشتنی تــوانی (هێزێکــی ســەربازی بەرچــاو لەســەر شــێوەی تــاکتیکی ئــەوروپایی رێکبخــات و رایــانبهێنێ، ئــەم هێــزە لــە کــاتی ئێستەیدا نزیکــەی ٨٠٠ جــەنگاوەر دەبێــت [١٨]. ئەحمــەد پاشــا تــا ســاڵی ١٨٤٠ حاکمیەتی ئەمارەتی بابانی بە دەستەوەبووە و لەو ساڵە بەدواوە لێخراوە و بانگکراوەتــەوە بەغــدا و مــەحموود پاشــای مــامی لــە جێگــەدا لــە تورکیــا

[١٨] Edmonds, C, J, *Kurds, Turks and Arabs, Politics, Travel and Research in North-Eastern Iraq 1919-1925*, Ed. Oxford University Press, London, 1957, p. 55.

www.zheen.org

هێنراوەتەوە و کراوە بە حاکمی سلێمانی[19]. هێندە نابات لە کۆتایی هەمان ساڵدا بە فەرمانی والی بەغدا مەحموود پاشا لێدەخرێ و سوپای والی بەغدا، مەحموود پاشا ناچار دەکات سلێمانی بەجێبهێڵێ و دواتر ئەحمەد پاشا بە فەرمانی والی بەغدا دووبارە بۆ دووەمینجار دەکرێتەوە حاکمی سلێمانی و تا خاکە لێوەی ١٨٤٢ هەر لە دەسەڵات دەمێنێتەوە. دوایی بۆ سێیەم جار لە کۆتایی ئایاری ١٨٤٢ تا حوزەیرانی ساڵی ١٨٤٦ هەر حاکمی سلێمانی بووە و دوای ئەوە ئیدی لە سلێمانی دەرپەڕێندراوە و جارێکی دیکە ڕێگەی پێنەدراوە سلێمانی ببینێتەوە. ئەحمەد پاشا لە دەورانی دەسەڵاتی خۆیدا مەکتەبەی بابان و بەردی بناغەی گەڕەکی چوارباغی لە سلێمانی داناوە.

گەڕیدەی فرانسی یۆژین فلاندن Eugène Flandin ساڵی ١٨٤١ سەری سلێمانی داوە و ئەحمەد پاشای بینیووە ئەم چەند لاپەڕەیە دەگێڕێتەوە : ((..... لەگەڵ گەیشتنمان بۆ سلێمانی ئەو نامە ڕاسپاردەیەی کە پێمان بوو بۆ ئەحمەد پاشامان نارد، بە فەرمانی پاشا لەناو ماڵێکی زۆر گەورە دابەزین کە لە هەموو لایەکەوە ڕووخاو بوو، بەڵام لە گەڵ ئەوەشدا لە ناو شارەکە باشترینیان بوو کە پێشکەشی ئێمەی کردبوو. هێشتا تازە لەو دیوەخانە دانیشتبووین کە ڕووێکی پان و پۆڕی کراوەی هەبوو و هیچ دەرگە و پەنجەرەیەکی پێوە نەبوو، ئەفسەرێکی پاشا هات و سەردانی کردین، ئەو لە لای خۆیەوە بۆ ئەوە هاتبوو ئاتاجەکانی ئێمە دەستەبەر بکات و خزمەتمان بکات و لە خزمەتی ئێمەدا بێت. هەر زوو دواتر کەسێکی دیکەی بەدوا دا هات کە ئەرکی ئەوەی پێسپێردرابوو پێنج تومان کە نزیکەی ٦٠ فرەنک دەبوو بماندات تا لە خەرجی خۆمان سەرف بکەین. ئەم میواندارییە بە دڵنیاییەوە زۆر بەخشندانە بوو، بە تایبەت لە چاو باری نەهامەتی وڵات، ٦٠ فرەنک پارەیەکی زۆر بوو لە بەرامبەر نرخی هەموو شتێکی ئەم وڵاتە. بەڵام ئێمە

www.zheen.org

---

[19] بڕوانە :محەمەد حەمە باقی، میرنشینی ئەردەڵان، بابان، سۆران لە بەڵگەنامەی قاجاری دا ١٧٩٩-١٨٤٧، دەزگای ئاراس، کوردستان، هەولێر، ٢٠٠٢ ، ل: ١٢١.

نـەمانتوانی ئـەم پارەیـە قـەبووڵ بکـەین زۆر بـە چـاکی ئەوەنـدەی پێمـانکرا پۆزشـتمان هێنایـەوە بـۆ ئـەوەی پاشـا دڵـی برینـدار نـەبێت و بـە نێردراوەکـە وەڵاممان لێگێرایەوە کە ئەگەر پاشا هـەر دەیـەوێ پێویـستیەکانمان دەسـتەبەر بکات ئەوا ئازووقەیەك کە ئەو بیەوێ بیخاتە بەردەستمان قەبووڵی دەکەین. بە دەستبڵاوییێکی زۆرەوە هەموو شتێك کە بۆ ئێمـە و خـەڵکی ئێمـە و کاروانەکـە پێویست بوو بۆیان هێنایـن.

ئێــوارە ویــستمان بــچین سوپاســی ئەحمــەد پاشــا بکــەین بــۆ ئــەو پێـشوازیلێکردنەی، بینیمـان پاشـا لـەناو (تـا) دا تـەواو پەرێـشان بـوو، لـە ناوەڕاستی ئۆردووەکەی لەگەڵ نەزانیەکی منداڵانەی ڕۆژهەڵاتیانە کاتی خـۆی بۆ ڕاییکردنی سەربازەکانی بەسەر دەبرد و بـۆ بـەهرە وەرگـرتنی سـەربازەکانی هەموو زانستێکی سەربازی خستبووە بەردەستیان ((...)) لە لایەکی دیکـەوە پاشای وای نیشاندەدا کە زۆر شەڕکارە و بیروڕایەکی بەرزی لە بارەی گرینگی هێزەکەیــەوە هەیــە و زۆری حــەز لــە هونــەری جەنگاوەرییــە و حــەزدەکات سوپایەکەی لەسەر شێوەی ئەوروپیانە پەروەردە بکات. لە کۆنستانتینۆپلەوە چـەند قووتابیـەکی هێنـابوو کـە زۆری لەسـەر ڕاوەسـتابوو و هیوایـەکی زۆری لەسەر هەڵچنیبوون. لەناو ئەم قووتابیانە یەکێکیان جێگەی بڕوای پادشا بوو، یـەکێك لـە هاوخـەباتکارەکانی خـۆی بـوو. کوردێـك کـە لـە نـاو سـوپای پاشـای میسر خزمەتی کردبوو. ئەحمەد بـەگ ویـستی بیروڕایـەك لـە بـارەی لێهـاتوویی سوپا بچکۆڵەکەی بداتە ئێمە، ((....)) بڕیاریدا چەند مانۆڕێك بکەن، کە دەبـێ بڵێم بە وردییەوە جێبەجێکران، بۆ ئێمە دوور بوو لەوەی چاوەڕێمان دەکـرد. خانەخوێیەکـەمان زۆر شـانازی بـەو سـتایـشانە دەکـرد کـە ئێمـە لـە بـارەی شایستەیی سوپاکەیەوە پێمـان دەگـوت. جـا ئەگـەر ئـەو قسانەی ئێمـە بڕێـك ڕاستیشیان تێدا بووبێت، دەبێ ئەوە بگوترێ کە نـەوازش و مـەرایی بەشـێکی چاکیان لەم قسانەدا هەبوو، بە جۆرێك ڕێنوێنی و چەکسازی ئەم سوپا نیزامیە لە ئاستێکی ئاوەها بەرز دا نەبوو کە قسەکانی ئێمە ڕاستگۆیانە بن. بەڵام پاشا

وەکوو خۆی شتەکانی قەبووڵ دەکرد و بە نەوازشەوە بە ئێمەی گووت: ((ئەوانە قوتابی قووتابییە فرانسییەکانن کە دەبێ ئەفسەرەکانی پەروەردە بکەن)). هەرچی سوارەکانی بوون، ئەوانە سوارەی نا نیزامی بون و ئەو خۆپێشکەشکارانە بوون کە چەکێکی گەورەی ڕمیان هەڵگرتبوو کە بۆ شەڕ لەگەڵ لەشکری نیزامی زۆر ترسناك بوون. ئەوەی لە هەموو شتێك پاشا زێتر شانازی پێوەدەکرد تۆپەکانی بوون کە تەنها حەوت تۆپی[٢٠] هەبوون و لە حاڵەتێکی زۆر خراپدا بوون، بەڵام لەبەر چاوی پاشا و هەروەك لەبەرچاوی کوردەکان شتێکی نایاب بوون.((...)) ئەحمەد پاشا گەنجێکی خورت بوو، ڕێزێکی گەورەی هەبوو لای کوردەکان، بە دادپەروەری و دڵڕەقی ناسرابوو. خۆشبەختانە بۆ گەرۆکەکان ئەحمەد پاشا بوو بوو بە تۆقێنەری پیاو خراپان و بە هیچ شێوەیەك نەیدەبەخشین و ناویشیان نابوو پاشای شمشێر[٢١].

**
*

ئەحمەد پاشا لە ماوەی دەسەڵاتی خۆیدا و بە تایبەت لە سەروبەندی کۆبوونەوەی کۆمسیۆنی چوارینەی دیاریکردنی سنووری عوسمانی–ئێرانی فشاری زۆری دەخستە سەر هۆزە کوردیەکانی سەر سنوور تا ملکەچبوونی خۆیان بۆ دەوڵەتی عوسمانی رابگەیەنن. دەوڵەتی ئێران تەواو لە ئەحمەد پاشا بێزاربوون و بۆ پەرپەچدانەوەی دەستدرێژییەکانی ئەحمەد پاشا بۆ ناو خاکی ئێران، دەوڵەت هێزەکانی خۆیان لە زەهاوەوە بەرەو خانەقی ناردا و

---

[20] **خاوەنی کرۆنیکی (سیر الاکراد) لە بارەی سوپای ئەحمەد پاشاوە بە بەراورد لەگەڵ زانیاریەکانی یۆژین فلاندن و خۆدزکۆ زیاد لە پێویستی بەسەرناوە و دەنووسێ (سوپایەکی چوار هەزار سەربازی نیزامی، ٢٨ تۆپیشی هەبوون و وێرای دە هەزار سوارەی بابان و جاف، بڕوانە: عبدالقادر بن رستم بابانی، *سیر الاکراد در تاریخ و جغرافیای کردستان*، بکوشش: محمد رئوف توکلی، تهران، ١٣٧٧, ص: ١٦٠.**

[٢١] Eugène Flandin, *Voyage en Perse pendant les années 1840 et 1841*, Paris, 1851, tome I, p. 487-489.

بەرپرسیارێتی ئەم پشێویەشیان خستە ئەستۆی ئەحمەد پاشاوە. بەمشێوەیە دەوڵەتی ئێران یەکبینە داوای لە والی بەغدا دەکرد تا ئەحمەد پاشا لێبخات، بەڵام وەختایەك لە مەدا سەرنەکەوت ساڵی ١٨٤١سەرۆك وەزیرانی ئێران لە ڕێگەی بالوێزی ئێران لە کۆنستانتینۆپل نامایەك پێشکەش بە ڕەفعەت پاشا دەکات و بە گەرمی داوا دەکات ئەحمەد پاشا لێبێخەن.[22] لەم نامەیەدا دەولەتی ئێران باسی دەستدرێژییەکانی ئەحمەد پاشا دەکات بۆ نا و سنووری ئێران[23].

خاکەلێوەی ساڵی ١٨٤٢والی بەغدا، نەجیب پاشا (١٨٤٢-١٨٤٧) بینی گۆشەگیرکردنی ئەحمەد پاشا کێشە و هەرای سەر سنوور هێمن دەکاتەوە و لە هەمان کاتیشدا ڕێگە خۆشکەرە بۆ لەناوبردنی دەسەڵاتدارێتی بابان و بەستنەوەی ڕاستەوخۆی بە ئەستەمبوولْ. لەم سۆنگەیەوە بە بیانووی ئەوەی ئەحمەد پاشا دەستدرێژی کردۆتە سەر زەوی و زارەکانی دەرەوەی سنووری میرنشینی بابان و ئێرانیش یەکبینە ناڕەزایی لە دژی ئەحمەد پاشا دەردەبڕی و داوای لێخستنی دەکرد. بەمشێوەیە لە ئاداری ١٨٤٢ دووبارە لێخرایەوە بەڵام وەك ئەوەی ئێران دەیخواست، مەحموود پاشای لە جێگەدا دابنرێتەوە، والی بەغدا ئەمەی نەکرد بەلکە عەبدوڵڵا پاشای برای لە جێگەدا دانا و خۆیشی بۆ بەغدا بانگکردەوە. دەرباری ئێران بە توندی فشاری دەخستە سەر بابیعالی تا مەحموود پاشا بکەنەوە حاکمی سلێمانی و بۆ جاری دووەم مەحەمەد شای ئێران پێوەندی بە بابیعالییەوە کرد تا مەحمود پاشا بکەن بە والی سلێمانی. دواتر ئەمری بە والی ئەردەلان، ڕەزاقولیخان کرد ئەگەر وەڵامێکی پۆزەتیڤیان لە بابیعالییەوە بە دەستنەگەیشت ئەوا بە هاوەڵی

بنکەی ژین
www.zheen.org

[22] ئەرشیڤی وەزارەتی دەرەوەی بریتانی FO.881/10024, Enclosure I in n° 10, In (Extracts from correspondence relative to the Turco-Persian boundary negotiations) part I, 1843-184, p. 57.
[23] ئەرشیڤی وەزارەتی دەرەوەی بریتانی FO.881/10024, Enclosure 2 in N° 10. (Extract from Note from Persian Prime Minister to Grand Vizier relative to Suleimanieh, dated July 20 (about), 1841

مەحموود پاشا هێرش بکاتە ناو خاکی عوسمانی[24] و مەحموود پاشا بگەڕێنێتەوە بۆ پۆستی حوکمڕانی سلێمانی. دوای بێهیوابوونی محەمەد شا لە گێرانەوەی مەحموود پاشا بۆ سلێمانی فەرمانی بە والی ئەردەلان دا تا لەگەڵ مەحموود پاشا هێرشبکەنە سەر سلێمانی و ڕۆژی ٦ ی ئایاری ١٨٤٢ دوای ئەوەی بەشێکی هێزەکەی مەحموود پاشا دزە دەکەنە ناو شاری سلێمانی و زیانێکی زۆر لە ناو شارەکە دەدەن بە دەست هێزەکانی عەبدوڵڵا پاشا تێکدەشکێن. هێرشی والی ئەردەلان و مەحموود پاشا بۆ سەر سلێمانی هەرا و گرژییەکی زۆری نایەوە بەوەی ئێران هێرشی کردۆتە سەر خاکی عوسمانی.

دوای ئەم سەرکەوتنەی هێزەکانی عەبدوڵلا پاشا بەسەر هێزەکانی والی ئەردەلان و مەحموود پاشا، والی بەغدا، ئەحمەد پاشا، کە تا ئەوکات لە بەغدا گلدرابۆوە دەکاتەوە بە والی سلێمانی و بەمشێوەیە لە ئایاری ١٨٤٢ تا کۆتایی حوزەیرانی ١٨٤٦ هەر حاکمی سلێمانی بووە و حوکمرانی کۆیە و حەریریشی دەخەنە بەردەست. ساڵی ١٨٤٦، عەبدوڵلا پاشای برای یاخی دەبێت و لە سلێمانییەوە ڕادەکاتە بەغدا بۆ لای والی بەغدا و دواجار لە کۆتایی حوزەیرانی ساڵی ١٨٤٦، لە ژێر فشاری لەشکری والی بەغدا و عەبدوڵلا پاشای برای، والی بەغدا بە خۆیی و لەشکرێکی ٣٠٠٠ کەسییەوە چۆتە سەر ئەحمەد پاشا و لە نزیك کۆیە ئەحمەد پاشا تێکشکاوە، سوپای والی بە یاریدەی سوپای عەبدوڵلا پاشا بەرەو سلێمانی هەڵدەکشێن و ئەحمەد پاشا ناچار دەکەن پەنا بباتە بەر ئێران[25] و لە پاداشتی ئەم هاوکارییەی لە گەڵ والی بەغدا، عەبدوڵڵا پاشا لە شوێنی ئەحمەد پاشا کرا بە حاکمی سلێمانی و ئەحمەد پاشا بە هەزار خێزان و پیاوانی بابانەوە هەڵاتە

[24] عباس اقبال اشتياني، ميرزا تقي خان امير كبير، بة اهتمام ايرج افشار، انتشارات توس، ١٣٦٣-١٩٨٤، ل: ٢٩.

[25] FO: 195/237, Rawlinson to Addington, N° 4, June 26, 1846

(ئەم سەرچاوەیە لە : دكتور عبدالعزيز سليمان نوار، دور العراق العثماني في حرب القرم، المجله التاريخيه المصريه، المجلد الثالث عشر، القاهره، ١٩٦٧، ص: ٢٢٩ ڕاگوێزراوەتەوە).

بنکەی ژین
www.zheen.org

مەریوان و چەند ڕۆژێك لە دوو فەرسەخی سنە بارگەی لێهەڵدا و دواتر لە کۆشکی ڕەزا قولیخانی والی سنە میوان بوو. ئەحمەد پاشا، عبالرحمن خەزنەداری ناردە تاران بەڵام لە بەر ئەوەی ئێران لە سەروبەندی چارەسەرکردنی کێشەکانی سنووردا بوو لە گەڵ عوسمانی وەڵامیان لێگێڕایەوە کە ئەمساڵ با لە وڵاتدا بە ئارامی دابنیشێ. ئەحمەد پاشا هەر لە بیری داگیرکردنەوەی سلێمانیدا بوو و هێرشی کردە سەر سلێمانی بەڵام سەرکەوتوو نەبوو، عەبدوڵڵا بەگی برای بەوی زانی و بە دوو هەزار سەرباز و سێ هەزار سوارەوە بۆ بەرەنگاری ئەحمەد پاشا چوو و هەردوو سوپا لە ناو خاکی زەهاو تێکگیر بوون و سوپای ئەحمەد پاشا شکا و بە پەنجا سوارەوە ڕێگەی کرماشانی گرتە بەر. لە ڕێگەی گەڕۆس–ساین قەلا چووە شەمدینان و ماوەی پێنج مانگ لە تەکیەی شێخ تەها مایەوە. بەمشێوەیە ئەحمەد پاشا هەر خەریکی گەڕانەوەی خۆی بوو بۆ حوکمڕانی سلێمانی. گەرچی کونسلی بریتانی لە بەغدا، هێنری ڕاولنسۆن Henry Rawlinson دەیەویست ئەحمەد پاشا وەکو کارتێك دژ بە عوسمانی بەکاریبهێنێ و یەکبینە هانی حکومەتەکەی خۆیی و عوسمانی دەدا ئەحمەد پاشا وەکوو حاکمی سلێمانی بهێلنەوە. بەڵام دەوڵەتی عوسمانی هێرشەکانی ئەحمەد پاشای بۆ سەر سلێمانی بە دەستدرێژی ئێرانی دەناسی و بە کارێکی دوژمنکارانەی ترسناکی دەناسی بۆ تێك و پێکدانی ئارامی سەر سنوورەکان، بەڵام کونسلی گشتی ڕاولنسۆن هەمیشە لە لای حکومەتی بریتانییەوە پشتیوانی لە ئەحمەد پاشا دەکرد، دواجار دوای ئەوەی ڕاولنسۆن بێهومێد بوو لەوەی ئەحمەد پاشا بە شەڕ بگاتەوە سلێمانی پێشنیاری بۆ ئەحمەد پاشا کرد خۆی بچێتە ئەستەموول و دڵسۆزی خۆی بۆ سولتان ڕابگەیەنێ و داوای بەخشین و گەڕانەوەی بکات بۆ سلێمانی. بەڵام ئیمپراتۆریای عوسمانی دەمێك بوو بڕیاری بەستنەوەی کوردستانیان دابوو بە حکومەتی ناوەندی و دواجاریش ڕێککەوتنامەی دووەمی ئەرزەڕۆم (٣١ ی ئایاری١٨٤٧) هەموو دەرگەیەکی

www.kitebkhan.org

پشتیوانیی ئێرانی له میرەکانی بابان بەست و نەك هەر ئەمە بەڵكو وازیشیان لە داواکردنی لیوای سلێمانی هێنا. ئەحمەد پاشا تا ساڵی ١٨٥٣ هەر لە ئەستەموولْ بە دوورخراوەیی مابۆوە و بە قسەی خاوەنی کرۆنیکی (سیر الأکراد) ئەحمەد پاشا مانگانە سەد تومانی هەبووە.[٢٦] هەر لەم ساڵە واتە ساڵی ١٨٥٣ لە سایەی داوەتی ئەلیکساندەر خۆدزکۆ لە ڕێگەی زەریاوە بە کەشتی هەڵمی سەفەری پاریس دەکات و تا دوایین مانگەکانی ساڵی ١٨٥٤ هەر لە پاریس لە لای خۆدزکۆ دەمێنێتەوە.[٢٧] بە گوێرەی زانیارییەکانی مامۆستا جەمال بابان گوایە قسەی وا هەیە و وا بڵاوبۆتەوە کەوا ئەحمەد پاشا لە پاریس ژنێکی فرانسی هێناوە بە ناوی (لافرنتیە)[٢٨] . لە سەرو بەندی جەنگی قرم ئەحمەد پاشا لە ئەستەموولەوە داوی لێدەکرێ بگەڕێتەوە وڵات کە من پێم وایە ئەمە هەر لە سۆنگەی ئەو جەنگە بووە، بەڵام نووسیاری کتێبی (سیر الاکراد در تاریخ و جغرافیای کردستان)، عبدالقادر بن رستم بابانی دەنوسیْ گوایە ئەحمەد پاشا جێگەی سرنجی حکومەتی فرانسی بووە و ناو و شۆرەتی ڕۆیشتووە و ڕۆژنامەکان لە سەریان نووسیووە و وەختایەکیش ئەم ڕۆژنامانە گەیشتونەتەوە ئەستەمبوول جێگەی ڕەزامەندی بەرپرسیارانی

---

[26] عبدالقادر بن رستم بابانی ،سیر الاکراد در تاریخ و جغرافیای کردستان، بکوشش: محمد رئوف توکلی, تهران، ١٣٧٧, ص: ١٦٧.

[٢٧] بڕوانە p . 298 *Journal Asiatique* هەرچەند خۆدزکۆ باسی ئەوە ناکات ئەحمەد پاشا لە چ مانگێکی ساڵی ١٨٥٣ گەیشتۆتە پاریس، بەڵام بە هەموو بارێکدا لە دوو ساڵ کەمتر لە پاریس ماوەتەوە و سەفەرەکەشی لە سایەی بانگهێشت و ڤیزەی خۆدزکۆ بووە کە ئەوکات لە وەزارەتی کاروباری دەرەوەی فرەنسا کاریکردووە. نەوشیروان مستەفا ئەمین لە کتێبەکەی خۆی نووسیوویە: ئەحمەد پاشا لە ئەستەموولْ ماوەیەك دەس بەسەر بوە. ئیزنی لە دەوڵەت خواستووە و چوە بۆ پاریس. دوو ساڵێ لەوێ ماوەتەوە, بڕوانە: *میرایەتی بابان لە نێوان بەرداشی ڕۆم و عەجەم دا،* کوردستان، ١٩٨٨، لا.١٦٨

[28] جمال بابان، بابان فی التاریخ و مشاهیر البابانیین، بغداد، مطبعة الحوادث، ١٩٩٣، ص: ١٢٩.

دەوڵەتی رۆم بووە و بانگیان کردۆتەوە[29]. ساڵی ١٨٥٥ دەیکەنە والی یەمەن تا ساڵی ١٨٦٣ هەر والی یەمەن بووە. ئەم گریمانەی مامۆستا مەسعوود محەمەد گوایە هاورێتیەکەی ئەستەمبوولی نێوان نالی و ئەحمەد پاشا هی ماوەی دوای گەڕانەوەی ئەحمەد پاشا بووە لە پاریس و کاك فەرهاد شاکەلی-یش پێ لە سەر ئەم گریمانەیە دادەگرێ، پێم وایە ئەمە گریمانەیەکی زۆر بێهێزە . هەرچەندە لێکدانەوەکانی منیش هەر لە خانەی گریمانەدان، بەڵام لەگەڵ ئەوشدا بایی ئەوەندە دەبن خەتێکی کاڵ بە سەر گومان و گریمانەکانی مامۆستا مەسعوود محەمەد دا بهێنن. بە گوێرەی لێکدانەوەکانی ئێمە ئەگەر نالی و ئەحمەد پاشا وەك لە برێك لە سەرچاوە کوردییەکاندا هاتووە ماوەیەکی زۆر لە ئەستەمبووڵ بە یەکەوە بووبن، ئەوا هەردەبێ ماوەی ئەم هاورێیەتییە لە نێوان ساڵەکانی: ئاخرو ئۆخری ١٨٤٨ و کۆتایی ١٨٥٢ بێت. چونکە هیچ رێی تێناچێت نالییەکی ئاوا نزیك لە ئەحمەد پاشا لەم هەموو ماوە ئاوارەییدا کە ئەحمەد پاشا تازە لە کوردستان هەڵقەنراوە بۆ ئاوارەیی و نالی پێشتر لە ئاوارەییدا بووە نەچووبێتە لای ئەحمەد پاشا. ئەحمەد پاشا لە پاریس بە دڵنیاییەوە بە خۆدزکۆ دەڵێ نالی خەریکی لێکۆڵینەوەیە لە دیالێکتەکانی زمانی کوردی ، واتە پاشا خۆی لە نزیکەوە ئاگاداری کارەکانی نالی بووە، ئەگەر ئەم شارەزایی و دڵنیابوونە لە قسەکردن لە سەر نالی هی پێش سەفەری پاشا نەبێ بۆ پاریس ١٨٥٣ ئەوا هیچ رێی تێناچێت هی سەردەمی حوکمڕانی ئەحمەد پاشا بێت. ئەحمەد پاشا لە ١٨٣٨ تا ١٨٤٠ و دوایش لە ١٨٤١ تا خاکەلێوەی ١٨٤٢ لەسەر حوکم بووە و دواجاریش لە ئایاری ١٨٤٢ تا ١٨٤٧ حوکمڕانی کردووە. هەموو سەرچاوەکان باسی ئەوە دەکەن ئەحمەد پاشا هەموو کاتی خۆی بۆ مەشقی سەربازەکانی بەسەر بردووە و رێی تێناچێت ئەوەندە کاتی بووبێت و لە گەڵ نالی باسی

---

[29] عبدالقادر بن رستم بابانی ، سیر الاکراد در تاریخ و جغرافیای کردستان، بکوشش: محمد رئوف توکلی، تهران، ١٣٧٧, ص: ١٦٧.

دیالێکتەکانی زمانی کوردیان کردبێت و ئەم زانیاریانە تا ساڵی ١٨٥٣ هەر لە یادەوەری پاشا بە زیندویی مابنەوە. هەر بۆ پاڵپشتی ئەم ڕایەم دەکرێ ئەوەش بڵێم وەختایەك ئەحمەد پاشا بۆ ئەستەموولٚ دوورخرایەوە بۆ هاودەمی یەکێك لە میرە نزیکەکانی بابانی لە گەلٚ خۆیدا برد ئەویش حسێن بەگی خەندان بوو، واتە باوکی سەعید پاشا و باپیرەی ژێنرال شەریف پاشا. باشە ئەحمەد پاشا لەو هەموو ماوە زۆرەی دوورە وڵاتیدا لە ئەستەموولٚ چۆن دەبێ کەسێکی وەکوو نالی لە بیرکردبێت، یان بە پێچەوانەوە نالییەکی سەلت و تەنیا چۆن دەبێ سەردانی پاشای نەکردبێ. بەڵگەیەکی مەنتیقی دیکەی بەهێز ئەوەیە ئەحمەد پاشا هەر دوای گەڕانەوەی بۆ پاریس کە بە هەموو پێوانەیەك دەبێ ئەگەر هەر زۆر زوو بووبێت، لە دوا دواییەکەی ساڵی ١٨٥٤ یاخوود سەرەتای ساڵی ١٨٥٥ گەیشتۆتەوە ئەستەموولٚ و هەمووی شەش مانگێك زیاتر لە ئەستەموولٚ نەماوەتەوە و کراوە بە والی یەمەن کە واپێدەچێت لە مانگەکانی ناوەڕاستی هەمان ساڵ کرابێتە والی یەمەن ١٨٥٥ و تا ساڵی ١٨٦٣ هەر والی یەمەن بووە.، بۆ والیەك ناشێ والی یەمەن بووبێت و لە ئەستەمووليش دانیشتبێ بۆیە من لە سەر بنەمای ئەم فاکتانە پێم وایە هاورێیەتی ئەستەمبوڵی نالی و ئەحمەد پاشا (ئەگەر بەڕاستی ئەحمەد پاشا و نالی ماوەیەکی زۆر پێکەوە لە ئەستەمبوولٚ بن) ئەوا هەر دەبێ پێش سەفەری پاشا بووبێت بۆ پاریس.

گریمانەیەکی مەنتیقی دیکە کە ئێستە لە کاتی ئەم نووسینەدا بە مێشکمدا دێت ئەوەیە ڕەنگە دوور نییە و هەر زۆر ئاسایشە نالی دوای گەڕانەوەی ئەحمەد پاشا لە پاریس، دوای ئەوەی پاشا بووە بە والی یەمەن سەردانی یەمەنی کردبێت و چووبێتە یەمەن یان هێندە لە ئەستەمبوول نەمابێتەوە و یەکسەر چووبێتە لای ئەحمەد پاشا لە یەمەن و دەشێ ئەوەی سەرچاوەکان باسی دەکەن زیاتر یەمەن بووبێت نەك ئەستەمبوول. من لە سەر ئەم دەرئەنجامانە دەگەمە ئەو قەناعەتەی کە ئەگەر نالی دوای گەڕانەوەی

ئەحمەد پاشا بۆ ئەستەموول سەردانی پاشای کردبێت ئەوا بێگومان لە یەمەن لە گەڵ ئەحمەد پاشای (والی شار) بووە نەك ئەستەمبووڵ. رەنگە بێسوود نەبێت ئەگەر لەسەر هەمان گریمانەیە وەك مامۆستا فازیل کەریم ئەحمەد* یش بۆی چووە و منیش پێم وایە لە رێگەی شیعرەکانەوە هەست بەوە ناکرێت نالی هەرگیز لە شارێکی گەورەی وەك ئەستەمووڵدا ژیا بێت. هیچ بەڵگەیەکی رێ بەدیکەر لە ناو دیوانەکەیدا نییە تۆزێك تارمایی پرسیار و گومان بخاتە سەر ئەوەی نالی ماوەیەکی زۆر لە ئەستەمبوولْ مابێتەوە. هەرچۆنێك بێ جارێ ئەمانە تەنها گریمانەن و تا دەرکەوتنی فاکتەکان دەرگەی ئەم باسە بە کراوەیی دەهێڵینەوە، تا ئەو رۆژەی بەڵگەنامە و گەواهی گردەبڕمان دەستدەکەوێ. ئەحمەد پاشا ساڵی ١٨٦٣ کراوە بە والی وان و ساڵی ١٨٦٤ دووبارە دەیکەنەوە بە والی یەمەن بە پلەی وەزیر. ساڵی ١٨٦٧ بۆتە والی ئەرزەنەرۆم و ساڵی ١٨٧٥کراوە بە والی ئەدەنە و لە کۆتایی هەمان ساڵیشدا کۆچی دوایی کردووە[٣٠].

ئەحمەد پاشا لە دوای خۆی دوو کوڕی بە جێهێشتووە:

---

* بڕوانە: فازیل کەریم ئەحمەد، *چەپکێکی تر لە گوڵزاری نالی*، ئەنتۆلۆگیا، ئامادەکردن و سەرپەرشتیکردنی خەبات عارف، سوێد، ١٩٩٩، لا: ٨٧

[٣٠] بۆ ئەم چەردە زانیاریانە بنۆڕە: جمال بابان، بابان في التاريخ و مشاهير البابانيين، بغداد، مطبعة الحوادث، ١٩٩٣، ص: ١٢٨- ١٢٩. محەمەد ئەمین زەکی وعەبباس عەززاوی-یش بۆ ساڵی مردنەکەی ساڵی ١٨٧٥ یان داناوە کە وا پێدەچێ ساڵی مردنەکەی راستبێت، عەبباس عەزاوی لە کتێبەکەی شارەزووردیدا نووسیویە کە ئەحمەد پاشا لە ذی القعدەی ١٢٩٢ مردووە، بەڵام لە ساڵە زایینییەکەی بەرامبەری کە ساڵی ١٨٧٢ بۆ داناوە و واپێدەچێ مامۆستا محەمەد قەرەداغی داینابێ هەڵەیە و ناکەوێتە بەرامبەر ساڵی ١٢٩٢ ی کۆچی (بڕوانە: عباس العزاوی، شهرزور-السليمانيه: اللوا ء و المدينه، راجعه و قدم له و علق عليه: محمد علی القرەداغی، بغداد، ٢٠٠٠، ص: ٢٠٥) بەمپێیە ساڵی ١٢٩٢ ی کۆچی بەرامبەر ١٨٧٥ ی زایینی دەوەستێ و مانگی ذی القعدەی ١٢٩٢ دەکەوێتە نێوان ٧ ی شوبات و ٨ ی ئادار. بۆیە تا رۆژی تەواوی مردنەکەمان دەستدەکەوێ ئەمە سەرداوێکی چاکە بزانین کە ئەحمەد پاشا لە لە نێوان ٧ ی شوبات و ٨ ی ئاداری ساڵی ١٨٧٥ کۆچی دوایی کردووە.

www.zheen.org

١- خەلیل خالد بەگ (ساڵی .... باڵوێزی عوسمانی بووە لە تاران و ساڵی ١٨٨٩ کۆچی دوایی کردووە).

٢- مستەفا عزەت پاشا (ئەمیر لیوا).

بنکەی ژین
www.zheen.org

ئێستە کە لێرە ئەم لێکۆڵینەوانەم دەخەمە بەردەست ڕۆژهەڵاتناسەکان، دەبێ بەر لە هەرچی ددان بەوەدا بنێم کە ئەم لێکۆڵینەوانە هەر بە تەنها هی من نین. پانزە ساڵێك بەر لە ئێستە لە کاتی گەشت و گەڕانەکانم بە ناوچەکانی: خوراسان و ئەلەمووت، هەروەها هەمەدان، گەرۆس، تەختی سولێمان، مەراغە و کەنارەکانی گۆلی شاهی[٣١]، ئەو دەروناوچانەی کە هۆزە کوردە هەمەچەشنەکانی تێدا نیشتەجێن و هامشۆی دەکەن، تێبینیگەلێکم لە بارەی زمانەکەیانەوە کۆکردبۆوە.، بەڵام چونکە ئەم تێبینییانە سەرپێیی و بە پەلە و بێ هەڵبژاردن کۆکرابوونەوە نەیاندەتوانی هیچ ئەنجامێکی وایان لێوە شین ببێ، ئەگەر ڕێکەوت ئەم فریادڕەسە چاوەڕواننەکراوەی بۆ نەناردبوومایە. ئەم فریادرەسە هاتنی ئەحمەد خان بوو لە ساڵی ١٨٥٣ بۆ پاریس. ئەحمەد خان لە سلێمانی لە دایك بووە و سەرۆکی پشتاوپشتی هۆزە کوردەکانی بابانە کە لە سنجاقی سلێمانیدا دەژین. ئەحمەد خان چاکە و منەتی ئەوەی بەسەرمەوە هەیە کە هانی دام لێکۆڵینەوەکانم لە بارەی زمانی کوردییەوە تەواو بکەم. ئەحمەد خان وێرای ئەوەی بە دەست نەخۆشییەکی سەختەوە گیرۆدە بوو کە زۆربەی جار پاشای ناچار دەکرد لە ناو نوێن هەڵبستێتەوە، کەچی هەموو ڕێسایەکانی ڕێزمانی کوردی و هەموو ئەو تێکستانەی کراونەتە پاشکۆ و لەگەڵ ئەم کتێبە دەخوێنرێنەوە بەشی زۆری لە لایەن ئەحمەد خان نووسراونەتەوە و چاویان پێدا گێڕدراوەتەوە. کارەکەمان چەند جارێك وازی لێ هێنرا و دوایی تێهەڵدەچووینەوە، دواجار لە کۆتایی مانگەکانی ساڵی ١٨٥٤ کارەکەمان تەواو بوو.

هەڵبەت هەموو ئەم مەتریالە فیلۆلۆژیانە کە بە زارەکی پێم گەیشتوون، سەرەتا نەمدەویست تا نیشانی کەسێکی زۆر شارەزاتری نەدەم لە ئەحمەد

[٣١] ناوی کۆنی زەریاچەی ورمێیە. وەرگێڕ.

خان، كه به قسەی خۆی عوسمانلی و فارسییەكەی لە زمانی هۆزەكەی باشتر دەزانیّ، چاپیان بكەم.

لە سووریا، لە شام زانایەكی بە ناوبانگی كوردی لێیە، مەلا خزر كە چاكتر بە نازناوە ئەدەبییەكەوە نەعلی[٣٢] ئەفەندی Néali Effendi ناسراوە كە بە تایبەتی خۆی بۆ دیالێكتە هەمەچەشنەكانی نیشتمانەكەی (كوردستان) تەرخان كردووە و پێشتریش ڕێزمانێكی عەرەبیی وەرگێڕاوەتە سەر زمانی كوردی. ئەحمەد خان كە بە خۆی نەعلی ئەفەندی دەناسیّ، وادەی پیّ داوم پێوەندیم لە گەلّ ئەم زانا سەردەستە فیلۆلۆژناسەی نەتەوەكەی بۆ دروست بكات. لە هەمان كاتدا وادەی پیّ داوم كە كەشكۆلێك (مەجموعە) یا هەڵبژاردەیەكی شیعری كوردیی، كە لە لایەن شاعیرێكی هاوشاری سەدەی شانزەهەم ، هاوسەردەمی شاعیری فارسی جامی نووسراوەتەوە، بۆ پەیدا بكات. ئەم شاعیرە تەخەللوسی دابل Dabel ە و ناوی تەواوی خۆی شێخ ئەحمەدییە Cheikh Ahmedi . لە میزۆپۆتامیا لە جزیرە لە دایك بووە، نووسەری زۆر بەرهەمە لە وانە پۆیەمێكی خۆشەویستی بە ناوی مەم و زین كە ناوی دوو كەسایەتی دلّدارن كە خۆشەویستییەكەیان بە هەمان شێوەی لەیلا و مەجنوون لای عەرەبەكان یاخود شیرین و فەرهاد لای ئێرانییەكان وایە. هەروەها بە ئالیكاریی ئەحمەد خان پرۆژەی ئەوەم هەبوو كە چاپێكی ڕاستكراوە و چاوپێداگێڕاوەی ڤۆكابیولێرە كوردییەكانی گارزۆنی بلاّوبكەینەوە[٣٣] كە من بۆ ئەحمەد خانم دەخوێندەوە، ئەم خوێندنەوانە زۆریان ماندوو دەكرد، جگە لە دە دوانزە ووشەیەك هیچیتری لیّ حالّی نەدەبوو، جا

---

[32] خۆدزكۆ لە جیاتی نالی نوسیویە نەعلی، وەرگێڕ.

[33] خۆزگە كوردیزانێك یا چەند شارەزایەكی ناوچەی ئامێدی، ئەوانەی شارەزاییەكی تەواویان لە شێوەزاری ئەم ناوچەیە هەیە ئەم پڕۆژە مەزنەی كە خۆدزكۆ نیازی بوو بیكات و نەیتوانی تەواوی بكات، ئەوان تەواویان دەكرد و دووبارە بە ڕێنووسیی كوردی تازە و شەرح و لێكدانەوەی تازەوە، ئەم كتێبە نایابەی گارزۆنی-یان دووبارە چاپدەكردەوە، هەركەسێك بیەویّ ئەم كارە پیرۆزە وەئەستۆ بگریّ، من ئامادەم كۆپییەكی كتێبەكەی پێشكەش بكەم. وەرگێڕ.

یا ئەوەتا ڕێنووسە ئیتالییەکەی گارزۆنی بە شێوەیەکی ئاشکرا ووشەکانی دیالێکتی ئامێدی Yamadié ی نەنوسیووەتەوە، یا ئەوەتا مامۆستا نەجیبزادەکەم شارەزایی لەم دیالێکتەدا نییە.

لە ناوەڕاستی ئەم لێکۆڵینەوانەدا بووین، کە ئەحمەد خان لە پاریسەوە بۆ کۆنستانتینۆپل داوا کرایەوە، منیش بڕیارم دا ئەم لێکۆڵینەوە فیلۆلۆژیانە بەمشێوە سەرەتایی و ناتەواوە بڵاو بکەمەوە چێترە لەوەی ماوەیەکی زۆر چاوەڕێی فریادرەسی کۆمەگی زانسیانەی دابل یا نەعلی ئەفەندی بم کە لەوانەیە هەرگیز نەیەن. لەم چەند ساڵانەی دواییدا ڕۆژهەڵاتناسە ڕووسەکان زۆر بە گوڕتر لە ناوچەکانی دیکەی ئەوروپا سەرقاڵی ئەدەبی کوردی بوون. ئێمە پێشتر ئاگاداری چەند نموونەیەکی زمانی کوردیین کە لە چاپکراوە سرنجڕاکێشەکەی بەڕێز بێرێزین Bérézine دا بڵاوکراوەتەوە. کرۆنیکی مێژووی کوردی شەرەفخان لە ژێر چاپە و لە ژێر چاوەدێریی زانای پرۆفیسۆر ڤۆن دۆرن Von Dorn خەریکی وەرگێڕاوێکی کوردیی گولستانن[٣٤]. شاگردەکەی دۆرن، بەڕێز لێرخ، دەبێ تا چەند ماوەیەکی کەم بیست و پێنج گۆرانیی نیشتمانی و بڕێکی دیکە لە نموونەی دیالێکتە هەمەچەشنەکانی کوردستان بڵاوبکاتەوە[٣٥] کە بەرهەمی مانەوەیەکی چەند هەوتوویەکن کە بەڕێز لێرخ لە گەڵ زیندانییە کوردەکان ئامادەی کردوون کە لە کاتی دوا جەنگی ڕۆژهەڵات ڕەوانەی ڕووسیا کراون.[٣٦]

---

[34] ئەم دەستنووسە، بە گوێرەی م. ب. ڕۆدینکۆ ئێستە لە کتێبخانەی (لینێنگراد)سان پێترەسبوورگ لە ژێر کۆدی B3977 پارێزراوە. بڕوانە : (وەسفی کۆمەڵە دەستنووسە کوردییەکانی لێنینگراد)، مۆسکۆ، ١٩٦١، لا: ٣٠

[35] بڕوانە راپۆرتی بەڕێز ڤۆن دۆرن لە ژمارە دووی *Mélanges asiatiques* ڕۆژی ٢٠ ی تەمموزی ١٨٥٦. خۆدزکۆ.

[36] ئەم کارەی گەورە ڕۆژهەڵاتناسی ڕووس، پ. لیرخ سێ بەرگە کتێبی نایابی لێکەوتەوە بە ناوی (چەند باسێك دەربارەی کوردەکانی ئێران و خالدییەکانی پێشینانی باکووریان) کە ساڵەکانی ١٨٥٦، ١٨٥٧، ١٨٥٨ بە زمانی ڕووسی لە سان پێترەسبوورگ بڵاوکرانەوە و

www.zheen.org

سەرچیخ دەچم ئەگەر بیرو ڕای بەڕێز Pott قەبووڵ بکەم. کە بە دوای ئەوەدا دەگەڕێ ئەوە بسەلمێنێ کە زمانی کوردی زمانێکی سەربەخۆ و خاوەن ڕەسەنی خۆیەتی *sui generis* . پێم وایە ئێمە هێشتا کەرەسە و مەتریالی تەواومان لە بەردەستدا نییە تا دواجار بڕیار لە سەر مەسەلەیەکی ئاوەها گرینگ بدەین و هەموو ئەوەیش کە لەم بارەیەوە زانراوە بەم شێوەیە کورتبکەینەوە:

زمانی کوردی لە دوو توخمی جیاواز پێك هاتووە کە یەکیان لە گەڵ ئەوی دیکەیان جیاوازە. یەکەم : گرامەرەکەی بە شێوەیەکی نزیکەیی هاوشێوەی ئەوەی فارسیی هاوچەرخە و سێ چارەگی ووشەکانی ، بە گوێرەی ئەو هۆزەی کە قسەی پێ دەکەن هاوسێ ی ئێران، ئەناتۆلی یا سوریان یا لە فارسی، یا لە تورکی یان لە عەرەبییەوە وەرگیراون. دووەم : نیزیکەی دوو لە سێی ئەو ووشانەی کە ماونەتەوە سەر بە زمانێکی نەناسراون و لە ئەنجامدا لە ئیسلام، لە فارسی نوێ و لە تورکی کۆنترە، ئەمە زمانی کوردییە بە مانای ووشەکەوە، و ڕەنگە زمانی نووسینە بزماریەکانی cunéiformes نەینەوا، خوسرەو ئاباد هتد بێت.، چونکە ئەگەر هیچ کەس لاریی لەوە نەبێت کە کوردەکان کاردۆخییەکانی ΚΑΡΔΘγΧΙΟΙ گەزنەفۆنن، دانیشتوانی ڕەسەنی ئەو خاکەی کە نووسینە بزماریەکانی تێدا دۆزراوەتەوە، ئایا تا ئەوپەرەکەی شییمانەی ئەوە نەبێ گریمانەی ئەوە بکەین کە ئەو نووسینانە بەو ئامانجە نووسراونەتەوە کە لە لایەن خەڵکی ئەو وولاتەوە بخوێنرێنەوە و تێیان بگەن، بە واتایەکی دیکە بە کوردیی هاوسەردەمی داگیرکردنەکانی ئاشووریەکان نووسرا بێت؟

دواتر تەرجەمەی ئەلمانیش کران و بە سێ بەرگ هەر لە سان پێترەسبوورگ بلاوکرایەوە:
Lerch, Peter Ivanovitch, *Forschungen uber die Kurden und Dier Iranisechen Nordchaldaen*, Abt (3 Bände), St-Petersbourg, 1857-1858.
کتێبی یەکەم لە بارەی هۆزە کوردییەکان بوو لە ئیمپراتۆریای عوسمانی و ئێرانی، کتێبی دووەم تایبەت بوو بە زمانی کوردی و بەتایبەت هەردوو دیالێکتی کورمانجی و دیالێکتی زازا و کتێبی سێیەمیش باسێکی درێژ و فەرهەنگۆکی هەردوو دیالێکتی بەرگی دوووەم بوو.

بنکەی ژین
www.zheen.org

بۆ ئەوەی بوارەکانی ئەو دیالێکتەی بووەتە کەرەسەی ئەم لێکۆڵینەوەیە دیاری بکەین، ئەوە تێبینی دەکەین کە شاری سلێمانی، ناوەندی قەزای سنجاقی هەمان ناو، لە بنچینەدا شارێکی نوێیە. ساڵی ١٧١٤ لە لایەن سولێمان، سەرۆکی کوردە هاوشارییەکانی هۆزی بابان دروستکراوە کە کورەکەی خانە پاشا[٣٧] khalate Pacha کە هەموو ئەو بنەماڵانەی (ئۆجاغ) کە ئێستە پێیان دەڵێن خانە پاشایی لە ناوی ئەوەوە کەوتوونەتەوە. سنجاقی سلێمانی ئێستەکە سەر بە پاشالیکی شارەزوورە و لە کاتی پێویستدا دەتوانێ سوپایەکی دە هەزار سوارچاك و پیادەی سەربازی ئامادە بکات.

دەمەوێ بڵێم سەرچاوەی سەرەکیی ناسینی من بۆ زمانی کوردی، ئەحمەد خان، چوارەم پاشای بنەماڵەی باڵادەستی ئەم ناوچەیەیە کە کوردەکانی فراکسیۆنی هۆزە کوردییەکانی بابان تێیدا لە سنجاق و لە شاری سلێمانیدا دەژین. جا ئەگەر ناوی دیالێکتی بەبە Bébé بە سەر زمانەکەیاندا نابڕم، ئەوە لەبەر ئەوەیە کە هۆزی گەورە و گرانی بابان بە زۆر دەر و ناوچەدا بڵاوبوونەتەوە و پێم وایە بە دیالێکتێك زیاتر قسە دەکەن.، بۆ نموونە، کوردەکانی ڕەشەوەند[٣٨] Richvend، کە لە ئاواییەکانی ئەلمووت و ڕوودباری قەزوین Roudbari kazbine کە من ماوەی چەندین ساڵ پێوەندیم لە گەڵیاندا هەبووە، ئەوانیش هەر سەر بە هۆزی بابانن. هەڵبەت زمانەکەیان کە بە ناوی لولو[٣٩] Lolo وەیە، ووشەی وای تێدایە کە ئەحمەد خان هەرگیز ئەوەی بە بیردا نەدەهات لە وڵاتی خۆیدا گوێبیستیان بووبێت، بۆ نموونە وەك : مرۆ (پیاو) homme.، *وەکاکە* و بە هەمان شێوە *ئو بەدەنگ*

بنکەی ژین
www.zheen.org

[٣٧] نووسەر نووسیویە خەڵات پاشا khalate Pacha، پێم وایە مەبەستی خانە پاشا بووبێت. وەرگێڕ.

[38] لقێکن لە هۆزی هەمەوەند. وەرگێڕ.

[٣٩] لولو loulou : بە گوێرەی مەسعوود کەیهان ناوی هۆزێکی تەواو کوردییە و لە زەنگار دا دەژین. بە داخەوە کەیهان هیچ زانیاریی زێتر بە دەستەوە نادات، بڕوانە : مسعود کیهان, *جغرافیای مفصل ایران* (٢) سیاسی, مطبعة مجلس, تهران، ١٣١١، ص. ٥٧

fusil (**دەمانچە**).، ***گیاویست*** (**بەرد**) pierre.، ***دێیلیزی*** **(ئەسپ)** cheval.، ***ئوبێداو*** (**مەر**) mouton.، ***کورتان*** (**نان**) pain.، ***زووار*** (**کوڕ)** garçon.، ***کەلێمووە*** (**شمشێر**) sabre.، ***ئوبوزپان*** (**مانگا**) boeuf **(بە شێوەیەکی ئەدەبی واتەی لمۆز (قەپۆز)ێکی پانەوەبوو دەگەیەنێ).**
کەوایە بەردەوام دەبم لەوەی بەم دیالێکتەمان بلێم *دیالێکتی سلێمانی*.

بنکەی ژین
www.zheen.org

لەبارەی ئەلفوبێوە:

کوردە خوێندەوارەکان، بە گشتی ئەوانەی زمانی زگماکی دایکیان بە تەواوی نازانن، لە نامە و نامەکاریان لە گەڵ دەسەلاتدارەکانیان و لە نێوان خۆیانیشدا، یا بە فارسی، یا بە تورکی یا وەکوو بە عەرەبی دەنووسن. جا ئەگەر جارناجارێکیش ناچار بن هەر بە کوردی بنووسن، ئەوا بە یاریدەی ئەلفوبێی فارسی کوردی دەنووسن. ڕاستییەکەی، هەموو کۆنسۆنە (پیتە بێدەنگەکان) consonne فارسییەکان هاوشێوەن لەگەڵ زمانی کوردی، هەر هیچ نەبێت لەگەڵ ئەوەی تایبەتە بە دیالێکتی سلێمانی، بەلام لەگەڵ ئەمەشدا ئەم دیالێکتی سلێمانییە زۆر ڤۆیەل voyelles و دیفتۆنگ (بزوێنی دوو لانە) ی diphthongues تێدایە کە مەحالە بە یاریدەی ئەو ئۆرتۆگرافییەی orthographie (ڕێنووس) کە لە زمانی فارسیدا بەکاردەهێنرێ بەرهەم بهێنرێنەوە. بۆ نموونە چۆن بتوانین بە فارسی ئەم دەنگانە یٚ ae، ۆee، ووoo، ئەوâau، ئێوە âouaoue هتد گۆ بکەین، کە زۆر بەرچاو دەکەون و بە دوای یەک دادێن.، بە بێ ئەوەی کۆنسۆنەکان (پیتە بێدەنگەکان) consonnes لەناو ووشە کوردییەکاندا نەبن؟ هەڵبەت وەك چۆن ئەحمەد خان سوودی لە ئۆرتۆگرافی فارسی وەرگرتووە، ئێمەش ووشە کوردییەکان وەك چۆنی نووسیوە دەهێڵینەوە. تەنها ئەوەمان بە هێند هەڵگرتووە کە لە دوای هەر ووشەیەکەوە، بایەخە فۆنەتیکییەکەمان بە تیپی فرانسەوی نووسیوەتەوە.

www.zheen.org

ووشه کوردیه‌کان

I - ناو SUBSTANTIFS

١= له‌و دیالێکته کوردییه‌ی که ئێسته‌که ئێمه لێکۆڵینه‌وه‌ی له سه‌ر ده‌که‌ین، هیچ باسێکی زایه‌ندی genres تێدا نییه. ناوی بوونه‌وه‌ره زیندووه‌کان به گوێره‌ی زایه‌ندی بوونه‌وه‌ره‌که یا نێرینه‌یه یا مێینه‌یه، به بێ ئه‌وه‌ی هیچ جۆره شێوه‌یه‌کی ڕێزمانی هه‌بێت ده‌ستنیشانی بکات. هه‌موو ناوه بێگیانه‌کان بێلایه‌نن، واته هیچ چه‌شنه ئیدێیه‌کی زایه‌ندی پێوه نالکێنن. نموونه‌کان:

باوق[40] père ،. دایك mère.، برا frère.، خوشك soeur.

٢- ناوی کۆ pluriels به زێده‌کردنی تاکبڕگه‌ی monosyllabe (ان) یا (یان)، یا (کان) ، یا (گان) بۆ سه‌ر تاکی کارایی nominatif singulier دروست ده‌بێ. نموونه‌کان:

ڕه‌نی (ڕێوی) le renard ، ڕه‌نیان les renards .، داغبێ (چۆله‌که) l'oiseau، داغبێیان les oiseaux .، – کورد le Kurde، کورده‌کان les Kurdes (کاردۆخییه‌کانی گه‌زنه‌فۆن) .، – سه‌گ le chien، سه‌گه‌کان Les chiens.، – پیاو l'homme، پیاوان les homes.، به‌رت[41] la pierre ، به‌رتان les pierres.، کچ یا کیژ la fille، کیژان les filles.، –

بنکه‌ی ژین
www.zheen.org

---

[40] خۆدزکۆ لێره‌دا له جیاتی باوك نووسیوویه (باوق) و به لاتینیه‌که‌ش نووسیویه bâouq که‌چی بۆ وشه‌ی خوشك نووسیویه khochk واته بۆ یه‌که‌میان پیتی (ق) به q نووسیوه و بۆ دووه‌میان به (ك) k ی نووسیوه. وه‌رگێڕ.

[41] خۆدزکۆ له جیاتی به‌رد نووسیویه به‌رت و به لاتینیه‌که‌ش نووسیویه bert. وه‌رگێڕ.

کوڕ le garçon و کوڕەکان les garçons.، – گوێ[42] l'oreille، گوێیان les oreilles. – مەڕ le mouton، مەڕەکان les moutons.

٣- دەستنیشانکردنی تایبەتی (کۆ) لە زمانی کوردیدا (ان) ە.، چونکو تێکەڵاوبوونی (ی) و (ك) وادەبێ لەبەر خۆشئاوازی euphoniques کە (ك) یەکە تەنها دەبێتە نیشانەی یەکەی پێوانەیی ، کە کەمێك دواتر باسی لێوە دەکەین (بەشی ١٦) .

٤- ئەمەیان نموونەیەکی گەردانکردنە لە کوردیدا.

تاك

Nom. کوڕ garçon ;،
Gén. هی یا ی کوڕ du garçon ;
Dat. بۆ کوڕ au garçon ;
Acc. کوڕی Le garçon ;
Voc. یا کوڕ ô garçon !
Abl. لە کوڕ du garçon ;
Loc. لە کوڕدا dans le garçon.

کۆ

Nom. کوڕەکان les garçons ;،
Gén. هی یا ی کوڕەکان des garçons ;
Dat. بۆ کوڕەکان aux garçons ;
Acc. کوڕەکان Les garçons ;
Voc. یا کوڕەکان ô garçons !

تکەی ژین
www.zheen.org

---

42 خۆدزکۆ نووسیویە (گوو) و بە گوێرەی ترانسکریپسیۆنی لاتینیەکەش گوێو guéou نووسراوە.. وەرگێر.

Abl.لە کورەکان des garçons ;

Loc. لە کورەکاندا dans les garçons.

تێبینیەکان لە بارەی گەردانکردنەوە

٥- هەموو ناوەکان بە هەمان شێوە گەردان دەکرێن.

٦- دۆخەکانی ناڕاستەوخۆ (ئۆبلیك) oblique لە هەردوو باردا بە هەمان شێوە دروست دەبن.

٧- دۆخی ئیزافە le génitif بە دانانی (ی) *i* ، یاوەکوو (هی) *hi*، لە پێش حالەتی کارایی nominatif دروست دەبێ. دوای پیتە بێدەنگی سەختی ق q ، غ gh ، (ی) I دەگۆڕێ بۆ ئا a . نموونەکان:

le garçon du village کوڕی دێیان ،. l'oeil de l'homme چاوی پیاو ،. une boucle des cheveux de la fiancée پرچ هی بووك(بووك) ،. l'éclat de l'éclair بیرقەی برووسکە ،. l'oeuf de la poule حقە[43]ی مریشك.

ئەم دۆخی ئیزافەیە génitif ce دەشێ ئەویش بە بێ تەواوکەر complément بە کاربهێنرێ و ئەمەیان ئەوەیە کە لە حالەتی ئیزافەی فارسیی جیا دەکاتەوە.

٨- دۆخی بەرکاریی نا ڕاستەوخۆ le datif لە کاتی بە پێشکەوتنی دۆخی کارایی nominatif دروستدەبێ، یاوەکوو بە پێش پرێپۆزسیۆنی (لە) یا پرێپۆزسیۆنی فارسی (بە) *be* دەکەوێتەوە.

٩- دۆخی بەرکارێتی (ئەکیوزاتیف) acussatif هەروەك لە زمانی تورکیدا لە ڕێگەی (ی) I کۆتایی دروستدەبێ دەبێ کە بۆ دۆخی کارایی nominatif ئیزافە دەکرێ. لە حالەتی (کۆ) دا ئەم (ی) یە دەموودەست وەپێش دوایەمین برگەی دۆخە کارا nominatif (نۆميناتيف) ەکەی دەکەوێتەوە

[43] لە تێکستەکە نووسراوە (حقە)، بە وەرگێڕانە فرانسییەکەی ووشەکە هێلکەیە. وەرگێڕ.

١٠- كوردەكان وەكوو فارسەكان زۆربەی كات دۆخی كارایی (نۆميناتيف) nominatif لە سەر شێوەی دۆخی بەركارێتی راستەوخۆ accusatif بە كار دەهێنن.

١١- بانگكردن le vocatif هەر وەكوو لە زمانی فارسيدا، لە رێگەی پريپۆزسيۆنی (يا) دەبێ كە دەكەوێتە پێش دۆخی كاراييەوە nominatif.

١٢- مەفعول فيه l'ablatif هيچی لە دۆخی كارايی nominatif جياواز نييە تەنها بە بوونی پريپۆزسيۆنی (لە) نەبێت.

١٣- ئاوەڵكاری شوێن le locatif لە دۆخی كارايی پێكدێ كە (لە) ی لە پێشدا دێت و لە هەمان كاتيشدا پۆستپۆزسيۆنی postposition (دە) de ی لە دوا دێت.

II- لە بارەی نيشانەوە (ئامراز) DE L'ARTICLE

١٤- ژمارەی بنچينەيی le numératif cardinal (ێك)، (ێكی) لە سەر شێوەی نيشانەی يەكەيی article d'unité و برێك جاريش بە واتەی تەواوی ووشەكەوە وەكوو نيشانە (ئامراز) دەخرێتە سەر كۆتايی ووشە نۆميناتيفەكان nominatifs نموونەكان :

پياوەك يا پياوێكی un homme .، رەنێك (رێوييەكی) un renard.، ژنێك une femme، et aussi la femme.

١٥- نيشانەكانی يەكەيی Les articles d'unité هەر بە (كۆ) دەمێننەوە، نموونەكان : كوڕەكان les garçons .، كوردەكان les kurdes.

١٦- ناوە كۆتايی هاتووەكان بە (ك) نيشانەی يەكەييەكانيان article d'unité بە ياريدەی (ێ) دروستدەكەن، نموونە :

مريشك poule ، مريشكێ une poule.

بنكەی ژين
www.zheen.org

III– ئاوەڵناو ADJECTIFS

١٨– هەر وەك لە زمانی فارسیدا، ئاوەڵناوە کوردییەکان بە شوێن ناودا دێن و ڕێککەوتنی ڕێزمانی accord grammatical بە یاریدەی ئیزافەکان *izafets* دەبێت، نموونەکان :

داری ئونیشک[44] l'arbre sec.، شەوی تاریک la nuit obscure.، کێوێکی بەرز une montagne haute.، پیاوێکی چت[45] un homme stupide.

١٩– ئاوەڵناوە کوردییەکان گەردانناکرێن و کۆیەکانیان هیچ جیاوازییەکیان لە گەڵ تاکەکان نییە.

٢٠– جاری وا هەیە لە حاڵەتی دروستکردنی ئاوەڵناو وا دەبێ ناوەکە بە پێش ئاوەڵناوەکە دەکەوێتەوە. نموونەکان :

– خودا گەورەیە (Dieu est grand (littér. Dieu grand sest.، –

– ئەمانە سفین[46] (ils sont blancs (littér. Tous blancs ils sont.، –

ڕۆژهەرات l'ouest.، – هەتاوێکی گەرمە ئەمرۆ il fait très chaud aujourd'hui (littér. Le soleil est chaud aujourd'hui).

پلەکانی بەراوردکردن Degrés de comparaison

بنکەی ژین
www.zheen.org

[44] خۆدزکۆ نووسیویە ئونیشک کە بە گوێرەی فرانسییەکە ووشەکە (وشک) ە. وەرگێڕ.

[45] خۆدزکۆ نووسیویە چت کە بە گوێرەی ووشە وەرگێڕاوە فرانسییەکە ووشەکە واتەی گەمژە یا گەلۆر دەدات. وەرگێڕ.

[46] خۆدزکۆ نووسیویە سفین و بە ترانسکریپسیۆنە لاتینیەکەش هەر سفین *sefin* نووسراوە، کە واتەی سپی دەگەیەنێ. وەرگێڕ.

٢١- پلەکانی بەراوردکاری تەقریبەن هەر بە هەمان شێوەی زمانی فارسی دروست دەبن.

٢٢- بۆ ئەوەی ئاوەڵناوی بالاٚ superlatif وەدەست بخەین ئەوا وەشوێن ئاوەڵناوی تاکبڕگەیی monosyllabe (تر) دا دەچین، نموونەکان :

چاق[٤٧] bon   چاقتر meilleur

ڕەش noir   ڕەشتر plus noir

سوور rouge   سوورتر plus rouge

قووڵ émoussé   قووڵتر plus émoussé

ئەستوور gros   ئەستوور plus gross

٢٣- بۆ دروستکردنی ئاوەڵناوی بالاٚ superlatif، ووشەی (زۆر) trop ، beaucoup بە شێوە ئەدەبییەکەی بە واتەی " force " دێت دەخەینە پێش ئاوەڵناوی بەراوردکردنەکە comparatif ، نموونەکان :

برسی affamé، برسیتر plus affamé، زۆر برسیتر le plus affamé

تێر rassaié، تێرتر plus rassasié، زۆر تێرتر le plus rassasié

٢٤- ئامرازی پێوەندی conjonction فرانسیی (que) ئەگەر بکەوێتە دوای ئاوەڵناوێکی بەراوردکارییەوە comparatif ئەوا لە زمانی کوردیدا دەبێتە (لە) *le*، نموونەکان :

- کتێبی من لە کتێبی تۆ زۆر چاکترە، mon livre est beaucoup meilleur que le tien (littér. Le livre à moi du livre à toi force meilleure est).

- چاوانی لە زووف ڕەشترە، les yeux sont bien plus noirs que les cheveux (littér. Les yeux de cheveux force noire est).

---

[47] لێرەش بە هەمان شێوەی ووشەی باوق، لە جیاتی چاك نووسراوە چاق. وەرگێڕ.

بنکەی ژین www.zheen.org

– خودا لە پیاو زۆر گەورەترە، Dieu est bien plus grand que l'homme (littér. Dieu de l'homme force haute est).

– ئەسپ لە بارگیر نەجیبترە لاکین ماین لە هەردووکیان چاکترە، un étalon est plus noble qu'une bête de somme; mais la jument vaut mieux que tous les deux.

(کیان) kian ، کۆی (کە) یە.

بنکەی ژین
www.zheen.org

IV– ژمارەکان DES NUMERATIFS

٢٥– تەنها بە گۆکردن prononciation دەکرێ جیاوازی لە نێوان ژمارە ریزکراوەکانی ordinaires numératif کوردی و فارسی بکرێ، نموونەکان:

چوار quatre .، پێنج cinq.، هاوت[48] sept.، سوت cent .، دوو سوت deux cents.، هتد.، هتد.

٢٦– ژمارە ڕیزکراوەکان بە زێدەکردنی (ومـوون) لە دوای ژمارە بنچینەییەکان cardinaux دروستدەبن. نموونەکان :

چوارموون le qutrième.، پێنجموون le cinquième. هتد

٢٧– بە ژماردنی یەکجار، دووجار ، هتد ووشەی fois لە زمانی کوردیدا بە (جار) وەردەگێڕدرێ، نموونەکان :

یەك جار une fois .، دووجار deux fois.، سێ جار trois fois ، هتد.

بنکەی ژین
www.zheen.org

[48] لە تێکستەکە لە جیاتی حەوت نووسراوە هاوت و لە جیاتی سەت یان سەد نووسراوە سوت. وەرگێڕ.

V- جێناو* PRONOMS

A-جێناوە کەسییە ڕەهایەکان.

٢٨- لە تاکدا، جێناوە کەسییە کوردییەکان بە نزیکەییەکی تەواو هاوشێوەی جێناوی کەسین لە زمانی فارسیدا.، بەڵام لە (کۆ) دا بە هیچ شێوەیەك لە یەك ناچن. ئەمەیان گەردانکردنەکەیانە

کەسی یەکەم

singulier تاك

Nominatif: من moi،

Génitif :هی من: de moi (le mien).،

Datif :بە من: à moi.،

Accusatif :منی: me.

Ablatif : لە من de moi،

Locatif : لە مندە dans moi.،

pluriel کۆ

Nominatif: ئێمە nous

Génitif :هی ئێمە: de nous (notre).،

Datif :بە ئێمە: à nous.،

Accusatif : ئێمەی nous.

Ablatif : لە ئێمە de nous،

نکەی ژین
www.zheen.org

---

* بڕێك لە نووسەرانی کورد لە جیاتی جێناو pronom ووشەی (راناو) بەکاردەهێنن. Pronom ووشەیەکە جێگەی (ناو) دەگرێتەوە و لە بریتی ناویش بەکاردەهێنرێت, بۆیە پێم وایە ووشەی (جێناو) زۆر کوردیتر و خۆشناوازترە وەك لە (راناو). وەرگێڕ.

Locatif : له ئێمەدە dans nous.،

کەسی دووەم

singulier تاک

Nominatif: تۆ toi،

Génitif : هی تۆ de toi (le tien).،

Datif :بە تۆ à toi.،

Accusatif : تۆی te.

Ablatif : لە تۆ de toi،

Locatif : لە تۆدە dans toi.،

pluriel کۆ

Nominatif: ئێوە vous

Génitif :هی ئێوە de vous (votre).،

Datif :بە ئێوە à vous.،

Accusatif : ئێوەی vous.

Ablatif : لە ئێوە de vous،

Locatif : لە ئێوەدە dans vous.،

کەسی سێیەم

singulier تاک

Nominatif:ئەو lui.،

Génitif : هی ئەو d'elle.، de lui ،

Datif :بە ئەو à elle..، à lui،

Accusatif : ئەوی la.،le

Ablatif : لە ئەوی d'ele.، de lui،

Locatif : لە ئەودە dans elle.، dans lui،

بنکەی ژین
www.zheen.org

کۆ pluriel

Nominatif: ئەوان *elles.،eux*

Génitif : هی ئەوان d’elles (leur).، d’eux،

Datif : بە ئەوان *à elles.، à eux،*

Accusatif : ئەوانی elles.، eux

Ablatif : لە ئەوان d’elles.، d’eux،

Locatif : لە ئەواندە dans elles.، dans eux،

٢٩- تێبینی ئەوە دەکەین کەوا (کۆ) ی ئێوە vous **و ئەوان** eux **لە جێناوی کەسی سێیەمەوە دادەرێژرێ. تاکی ئەو** lui **هەر وەکوو (شما) و (ایشان) لە زمانی فارسییدا لە جێناوی کەسی سێیەمی تاك (ش)** lui **دادەرێژرێ.**

٣٠- لە چەند حاڵەتێکدا جێناوی تاکی کەسی یەکەم (من) دەتوانرێ بە (ئەز) moi **جێگەی بگردرێتەوە وەك ئەوەی لە دیالێکتی تالیشدا هەیە.**

B– جێناوە کەسییە لکێنراوەکان Pronoms personnels conjonctifs

٣١- دوو جۆرە جێناوی کەسی لکێنراو هەیە :

یەکەمیان ئەوەی کە بەدەگمەن تەنها بە هاوبەش لەگەڵ ناو nom **بەکاردەهێنرێ و ئەوەی کە یارمەتیی گەردانکردنی شێوەی رابووردوو** prétérit **دەدات لە کرداری کوردیدا.**

٣٢- لە جۆری یەکەمیاندا ئەمانە دەگرێتەوە : (م) m، mon .، **(ت)** ton .، **(ی)** son .، **(مان)** mes .، **(تان)** vos .، **(یان)** leurs . **بۆ نموونە هێنانەوە بەم شێوەیە دەگوترێ :**

برینم ma blessure

www.zheen.org

برینت ta blessure
برینی sa blessure
برینمان nos blessures
برینتان vos blessures
برینیان leurs blessures

٣٣- جۆرەکەی دیکە تەنها بەوەندە لەوەی دیکە جیاوازە، کە هەموو کەسەکان لە (کۆ) و (تاک) دا بە (د) یك دەستپێدەکات. نموونەکان :
دەم هێشت je laissai
دەت هێشت tu laissas
دەی هێشت il laissa
دەمان هێشت nous laissâmes
دەتان هێشت vous laissâtes
دەیان هێشت ils laissèrent

ئامادەبونی ئەم جێناوانە پێویست بەوە دەکات کە کردارەکە هەمیشە بڕگەی دواییەکەی قرتاو بێ apocopé. لە برێك لە دیالێکتەکانی سلاڤدا[٤٩] هەمان جۆری ناو هەیە کە دەبێ پێیان بڵێین جێناوە کرداریيەکان verbaux، بەو پێیەی کە تەنها لەگەڵ کردار verbe دا بە کار دەهێنرێن.

٣٤- دەتوانرێ گیرەکی (ئەفیکس) affixe (د) D رەشبکرێتەوە بە مەرجێك ناوێك جێگەی بگرێتەوە. بەمشێوەیە بۆ نموونە ئەگەر ووشەی خێوەت tente بخەینە بەردەم جێناوە کەسییە لکێنراوەکان و ووشەی (فرۆت) کە ووشەی قرتێنراوی چاوگی فرۆتنە vendre بە تەواوی لەم نموونانەی خوارەوە دەردەبڕین، کاتێك دەگوترێ :

---

[٤٩] بە نموونە دەگوترێ .iam byll. Tys byll. On byll. Mysmy byli. Myscie byli *Oni byli.*

خیوەتم فرۆت je vendis ma tente
خێوەتت فرۆت tu vendis ta tente
خێوەتی فرۆت il vendis sa tente
خێوەتمان فرۆت nous vendîmes nos tentes
خێوەتتان فرۆت vous vendîtes vos tentes
خێوەتیان فرۆت ils vendirent leurs tentes

٣٥- جێناوە کەسییە لکێنراوەکانی کەسی یەکەمی تاک (م) m بڕێکجار وەکوو (می) mi و هەروەها وەك (موو) ش mou گۆدەکرێن.

C – جێناوی خۆیەتی Pronoms reflechis

٣٦ – لە زمانی کوردیدا تەنها یەك جێناوی خۆیەتی Pronoms reflechis **هەیە ئەویش : (خۆ) یە** soi-même .

٣٧- ئەم جێناوە تەنها بە هاوبەشی لە گەڵ جێناوەکانی دیکەدا گەرداندەکرێ، وەك بۆ نموونە :

کەسی یەکەم

تاك singulier

Nominatif: **خۆم** *moi-même.*،
Génitif : **هی یا ماڵی خۆم** de moi-même.،
Datif : **بە خۆم** *à moi-même.*،
Accusatif : **خۆمی** moi-même.
Ablatif : **لە خۆم** de moi-même،

ئیکەی ژین
www.zheen.org

Locatif : له خۆمده dans moi-même.،

pluriel کۆ

Nominatif: خۆمان nous-mêmes.

Génitif : هی یاماڵی خۆمان de nous-mêmes.،

Datif : به خۆمان à nous-mêmes..،

Accusatif : خۆمانی nous-mêmes.

Ablatif : له خۆمان de nous-mêmes.،

Locatif : له خۆمانده dans nous-mêmes.،

کەسی دووەم

singulier تاک

Nominatif: خۆی تۆی   toi-même.،

Génitif : هی یا ماڵی خۆی تۆی de toi-même،

Datif : به خۆی تۆی à toi-même.،

Accusatif : خۆیی تۆیی toi-même

Ablatif : له خۆی تۆی de toi-même.،

Locatif : له خۆی تۆیده dans toi-même.،

pluriel کۆ

Nominatif: خۆتان vous-mêmes.

Génitif : هی یا ماڵی خۆتان vous-mêmes.،

Datif : به خۆتان à vous-mêmes.،

Accusatif : خۆتانی vous-mêmes.

Ablatif : له خۆتان de vous-mêmes،

Locatif : له خۆتانده dans vous-mêmes.،

نکەی ژین
www.zheen.org

کەسی سێیەم

singulier تاک

Nominatif: خۆی lui-même.،
Génitif : هی یا ماڵی خۆی de lui-même.،
Datif : به خۆی à lui-même..،
Accusatif : خۆیی lui-même
Ablatif : له خۆی de lui-même.،
Locatif : له خۆیده dans lui-même.،
pluriel کۆ
Nominatif: خۆیان eux-mêmes.
Génitif : هی یا ماڵی خۆیان d'eux-mêmes.،
Datif : به خۆیان à eux-mêmes..،
Accusatif : خۆیانی eux-mêmes.
Ablatif : له خۆیان d'eux-mêmes.،
Locatif : له خۆیانده dans eux-mêmes..،

چەند سرنجێك له بارەی جێناوە خۆییەکان

٣٨- بەڕێز Vullers یەکەمین کەس بوو کە تێبینیی ئەوەی کرد[٥٠] کە ووشەی (خود) ی فارسی جگە لە دۆخی ناڕاستەوخۆی Oblique ووشەی (خو *khou* هیچی دیکە نییە کە لە سەر شێوەی سانسکرێتی sanscrite دروست دەبێت، واتە لە ڕێگەی پێوەلکانی کۆنسۆنی consonne (د) D ەوە. ڕاستیەکەی لێرەدا بەرەو ڕووی هەمان پێکهاتەی (د) دەبینەوە کە ئامادەبوونی بۆ ئاوەڵکاری شوێن (ظرف مكان) لە سێ کەسی جێناوی خۆیی پێویستە.

www.zheen.org

---

[٥٠] بروانە Institut lingua pers

٣٩- له دۆخی کارایی nominatif (کۆ) ی جێناوی خۆیی کەسی سێیەمی (خۆیان) دەتوانرێ ووشە زۆر گۆڕاوەکەی variante (خۆیانیان) لە جێگە دابنرێ، نموونەکان :

ils s'aimaient bien entre eux (Littér. eux-mêmes bien s'aimaient) خۆیان خۆشدەوێ-

له کرداری (خۆش ئەویستن) [51] aimer. Chérir ەوە.

٤٠- ئەمانە چەند دەربڕینێکی باون لە لای کوردەکان :

-خۆی جوان دەکە il ou elle se fait jeune. C'ets-à-dire s'habille، fait sa toilette.

-ئابرووی خۆی بە خۆرایی نەبا ne te ravale pas pour rien (littéralement : l'honneur ton propre gratuitement ne porte pas).

(نەبە) بە گوێرەی ئەحمەد خان لێرەدا بەرانبەر بە (مبر) ی فارسی کە واتەی (نەیبە) دەگەیەنێ دەوەستێ.

خیوەتی خۆم ma propre tente.

ئەمەیان ئەو دەربرینانەن کە چۆن لە زمانی فرانسی دەردەبرێن :

خۆلەمێ je suis ici moi-même

خۆت لەمێ tu es ici toi-même

خۆی لەمێ il est ici lui-même

خۆمان لەمێ nous sommes ici nous-mêmes

خۆتان لەمێ vous êtes ici vous -mêmes

خۆیان لەمێ ils sont ici eux-mêmes

بنکەی ژین
www.zheen.org

D - جێناوە لێکدراوەکان Pronoms relatifs

[51] لە تێکستەکە لە جیاتی خۆشەویستی نووسراوە خۆش ئەویستن. وەرگێڕ.

٤١- جێناوە لێکدراوەکان لە زمانی کوردیدا لە جێناوە لێکدراوەکانی فارسی دەچن بە جیاوازییەکی کەم لە گۆکردندا.

٤٢- (کە) یاوەکوو (کێ) بەرامبەر بە (کی) کامە دەوەستێ لە زمانی فارسیدا.

٤٣- (چی) بەرامبەر بە (چ) ی فارسی دەوەستێ.

٤٤- وەکوو نموونەیەك بۆ گەردانکردنی ئەم جێناوانە لێرەدا چەند ڕستەیەك دەهێنینەوە کە ئەحمەد خان لە فارسییەوە کردوونی بە کوردی :

- مانگایەکی کە شیر دەدا la vache qui donne du lait .

- پیاوێکی کە چاوم پێکەوت (l'homme que mes yeux (mon oeil ont vu

- جێگەیەکی کە تێی دادەنیشی یا رووەنیشی l'endroit où tu t'es ،asis ou bien suer lequel tu t'es assis.

- حەکیمێك کە حەبی منی نەخۆش خست le médecin don't la pillule m'a rendu malade (littér. Me malade fit coucher).

- ژنێکی کە من دوێنێ چاوم پێکەوت la femme que mon oeil a vue hier.

- بیرێکی کە ئاوی دەخۆینەوە le puits don't nous buvons l'eau

- ئەستێرەکان کە زۆر گیشنت (les étoiles qui force (beaucop resplendissent.

پەراوێز : Nota

وەك چۆن لە پێشدا سرنجمان دا نیشانەی یەکانەیی article d'unité (ێك) لێرەدا بە واتەی کاری نیشانە (ئامراز) article دێت و هەر لە بەر ئەمەشە دەبێ بە نیشانەی (ئامرازی) la . le ی فرانسی وەریبگێڕین. لەبەر ئەوەی تا ئێستەکە شێوەکانی گەردانکردنی کردار مان باس نەکردووە، بۆیە ئەمانە تێبینی دەکەین کە :

www.zheen.org

– (دەدا) بۆ کەسی سێیەمی تاك لە شێوەی رابووردووی کرداری (دان) donner وەرگیراوە.،

– (دانیشی) بۆ کەسی دووەمی تاکی رابووردووی کرداری (نیشتن) s'asseoir و هاوواتای synonyme ی کرداری (روونیشتن) ە s'asseoir dessus .،

– (خست)[٥٢] بۆ کەسی سێیەمی تاکی رابووردووی کرداری تێپەری transitif (خستن) ە fair coucher که لە زمانی فارسیدا بەرامبەر (خوابانیدن) دەوەستێ.،

– (دەخۆینەوە) بۆ کەسی سێیەمی کۆی کرداری ئێستەی (خواردنەوە) ، بە فرسی (اب خوردن).،

–(گەشن) بۆ کەسی سێیەمی کرداری ئێستەی (گەشین) scintiller. Briller

٤٥– جێناوی لێکدراوی le pronom relatif (کە) ئەگەر بکەوێتە دوای (هەر کەس) quiconque یا هەرچی quoique لەوانەیە بسرێتەوە یا بە گوێرەی ویستی ئاخێوەر بمێنێتەوە، نموونەکان :

– بە هەر کەس گەیشتی[٥٣] بێژە) dis à chacun tu auras rencontré (
littér. à chque personne tu serais arrivé.

– هەرچی گرتت هی تۆیە tout ce que tu aurais empoigné est à toi
(littér. quoi que tu empoignerais tien est).

– هەرکەسێك ببێ. qui que ce soit (littér. quiconque soit).

www.zheen.org

---

[52] دەبێ ووشەی (خست) خەوتن و ووشەی (خستن) یش هەر خەوتن بێت. وەرگێڕ.

[53] گیشتی لە کرداری گیشتنەوە parvenir à, atteindre.

– فەرموویە هەرکەس کە پیاو و ژنی دەست دەکەویْ بیکوژن : il ordonna tomberait entre les ، homme ou femme،chaque personne qui tuez !،mains

٤٦ – لە پێشدا گوتمان کەوا کوردەکان جێناوە لێکدراوەکان تاوێك بە (کە) و تاوێك بە (کیْ) گۆدەکەن، ئەمەیان چەند دەربڕینێکە کە دەکریْ وەکوو نموونە بیهێنینەوە بۆ بەکارهێنانی ڕێزمانیی (کی) :

– تفەنگێکی کە تۆ پێی دەهاوێی le fusil que tu fais tirer

– مندارەکی کە کتێبێکی دڕی l'enfant qui a déchiré un livre

– کتێبێك کە تۆ تیایدا دەخوێنی dedans)، (le livre ، dans lequel) que tu lis.

E – جێناوە نیشانەییەکان Pronoms démonstratifs

٤٧– جێناوی نیشانەیی بۆ دەستنیشانکردنی شتە نزیکەکان (ئەم) یە، ceci.، celle-ci، celui-ci

٤٨– وەختایەك مەبەست لە دەستنیشانکردنی شتە زۆر دوورەکان بیْ، ئەوسا نیشانەی (ئەوە) cela ، celle-là، celui-là بە کار دەهێنین.

٤٩– گەردانکردنی ئەم دوو جێناوە هیچ ڕیزپەڕێتیەکی irrégularité تێدا نییە.

جێناوە نیشانەییەکانی شتە نزیکەکان

بنکەی ژین
www.zheen.org

singulier تاك

Nominatif: ئەم celui-ci.،

Génitif : هی ئەم de celui-ci.،

Datif : به ئەم à celui-ci.،

Accusatif : ئەمی celui-ci.

Ablatif : لە ئەم par celui-ci،

Locatif : لە ئەمدا dans celui-ci.،

pluriel كۆ

Nominatif: ئەمان ceux-ci.

Génitif : هی ئەمان de ceux-ci.،

Datif : بە ئەمان à ceux-ci..،

Accusatif :ئەمانی ceux-ci

Ablatif : لە ئەمان de ceux-ci.،

Locatif : لە ئەماندا dans ceux-ci.،

جێناوە نیشانەییەکانی شتە دوورەکان

singulier تاك

Nominatif: ئەوە یا ئەو celui-là..،

Génitif : هی ئەوە de celui-là..،

Datif : بە ئەوە à celui-là..،

Accusatif : ئەوەی celui-là.

Ablatif : لە ئەوە de celui-là.

Locatif : لە ئەوەدا dans celui-là..،

pluriel كۆ

Nominatif: ئەوان ceux-là.

Génitif : هی ئەوان de ceux-là.،

Datif : بە ئەوان à ceux-là..،

Accusatif :ئەوانی ceux-là

بنکەی ژین
www.zheen.org

Ablatif : له ئەوان de ceux-là.،
Locatif : له ئەواندا dans ceux-là.،

نموونەکان :

– ئەوان سپینە، ئەمان ڕەشنە ceux-ci sont ،ceux-là sont blancs noirs
– ئەوان کە لە پێش ئێمەدە بوون .ceux qui existaient avant nous

٥٠– (ئەوان) هاوواتای (کیان) ە. Ceux-là

F – جێناوە پرسیارییەکان pronoms intérrogatifs

٥١– جێناوی پرسیاری (کام) ? lequel ? la quelle لە (کۆ) دا (کامیان) ، وەکوو جێناوی نیشانەیی pronom démonstratif (ئەمە) گەردانەکرێ، ئەمەیان چەند نموونەیەکی بەکارهێنانیەتی :
– کامە ئەورات[54] ?quelle est cette province
– لە کام جەنگەڵدا کەوت چاوپێکەوت dans quel bois as-tu vu la perdrix (littér. dans le milieu duquel bois la perdrix l'oeil aperçut ?
– خۆت بگوێ (بگە) کام ئیشت تاو کرت toi-même،dis ، si tu as jamais fini une affaire (littér. toi-même dis laquelle ton affair acomplissement ?

www.zheen.org

[54] بە گوێرەی ووشە فرانسییەکە دەبێ ووشەی ئەورات هاوواتای هەرێم بێت. وەرگێڕ.

٥٢- بەکارهێنانی جێناوی پرسیاری (کێ) و (چی)، بە جێناوی پرسیاری (کی) و (چە) quoi ی فارسی دەچێ، نموونەکان:

- **کێ دەڕوا ?** qui est-ce qui marche **(دەروا) لە کرداری (ڕۆیـن)** marcher **ەوە.**
- **چ دەڕێی ?** que dis-tu
- **چ کتێبێکی دەخوانی ?** quel est le livre qye tu lis
- **کێ لە تۆی دا** qui est-ce qui t'a frappé? **(لە تۆی دا لە کرداری (لێدان)** frapper **وە.**
- **هی کێیە ?** à qui appartient-il **(ووشە بە ووشە واتە** cujus-est ? **)**
- **کێت کوشت ?** qu'as tu tué
- **بە کێ دەدا ?** à qui a-t-il donné
- **لە کێت بیست** de qui as-tu e، tendu ?
- **نەزانم لە کێم بیست ?** je ne sais pas de qui j'ai entendu
- **لە کێ وەرگرت ?** de qui l'a-t-il pris **(وەرگیرت لە کرداری وەرگیرتن** enlever، prendre **ەوە).**
- **لە کێمان گوت ?** de qui avons-nous parlé
- **فکر لە کێ دەکەیەوە** (littér. la pensée de qui fais-tu ?) à qui pense-tu ? **(دەکەیەوە) کەسی سێیەمی تاکی ئێستەی کرداری ڕیزپەری (کرتن) یا (کردن) ە** faire

٥٣- جێناوی پرسیاری فرانسی lequel، laquelle d'entre eux **بە کوردی دەبێتە (کامیان) بە (کۆ) کە پێشتر باسمان لێ کردووە. نموونەکان :**

- **کامیان گوتی ?** lequel d'entre eux a dit
- **کامیانە ئەوەی تۆ دەتەوێ** lequel d'entre eux (de celui-là) te plaît ?

٥٤- لە بریتی چ دەتوانین بلێین چوو. نموونەکان :

چوو پیاوێك یا وەکوو پیاوێك چوێ ? qu'estce que cet homme

www.zheen.org

(بە ئیدیۆتیزمی* idiotisme تایبەتی کوردی دەگووترێ : پیاوێکی چلۆنی quel est cet homme ? littér. l'homme de quelle coleur est-il ?).

G – جێناوی نەناسیاوی Pronoms indéfinis

٥٥– (کیکە) راستەوخۆ دەخرێتە دوای ناو ، بەرانبەر جێناوی نەناسیاوی ئەوی دیکە دێت، نموونەکان :

– رەنگێکیکە une autre couleur

– چشتێکیکە une autre chose

– ئەسپێکی کە بێنە°° amène un autre cheval

– بیستن چشتێکە و چاوپێکەوتن چشتێکیکە autre chose est entendre، et autre chose voir de ses yeux

(پێکەوتن چاوگی کرداری (کەوتن) ە tomber dessus کە پریپۆزیشنی (بێ) یا (پێ) ی لە پێشدا هاتووە.

٥٦– (یکدگیر) ی فارسی بە کوردی دەبێتە یەکتر وەك لە یەکتریاندا ils se frappaient l'un l'uatre)

لە کرداری (لێدان) frapper ەوە.

٥٧ – جێناوی نەناسیاوی (ئیدی) autre ی ناو ڤۆکابیۆلێرەکانی فەرهەنگەکەی گارزۆنی لە دیالێکتی سلێمانیدا تەنها بە شێوەی ئاوەڵکردار بەکاردەهێنرێ و مانای هێشتا encore ، derechef دەدات، نموونە :

ئیدی چی[٥٦] دەوێ ? que veux-tu encore

بنکەی ژین
www.zheen.org

---

* ئیدیۆتیزم idiotisme : لە ووشەی لاتینی idiotismus هاتووە, واتە (شێوە زمانی تایبەتیی) فۆرم و شێوە دەربرینێکی تایبەت بە زمانێك کە تەرجەمەکردنی بۆ زمانێکی دیکە مەحاڵ بێت, وەرگێڕ.

°° بێنە فەرمانی impératif کرداری هێنانە amener, apporter , هێنام j'apporte , , دێنەم j'apporterai. etc

VI – کردارەکان Verbes

٥٨– ڕەگـی ڕابـووردووی ناتـەواو prétérit و ڕەگـی ڕابـووردووی نادیـاری aoriste کردارێك هەر وەك لە زمانی فارسیدا دەبن بە بنچینەی شێوازەکانی گـەردانکردنی کردارەکـە. هەڵبـەت پێـشگرە کرداریـیـەکان و ئینفلێکـسیۆنی[*] Inflexion گەردانکردنی کردار conjugaison لە کوردیدا پابەندی یاسای جیاوازن کـە مـن لەبـەر کـەمی سەرچاوەکانم نـەمتوانی دەستنیـشانیان بکـەم. لێـرەدا هەوڵـدەدەم شـێوازەکانی گـەردانیکردنی شـەش کـرداری کـوردی پێشکەش بکەم، وەك چۆن ئەحمەد خان بۆی نووسیومەتەوە.

٥٩– بـە هـەمان شێوە وەك لـە نـاو هـەموو زمانـە ناسـراوەکاندا، کـرداری بـوون être ڕێزپەڕ irrégulier و ناتەواوە.

A – شێوازەکانی گەردانکردنی کرداری بوون être

چاوگ Infinitif

بوون

ئێستا présent

هەم je suis

هەی tu es

ە یا هەیە il est

بنکەی ژین
www.zheen.org

---

[56] بە گوێرەی واتە فرانسییەکە هیچ گومانێکی تێدا نییە, قسە ئاراستەی کەسی دووەمی تاکە, واتە تۆ چیت دەوێ, نەك ئەو چی دەوێ وەك ئەوەی لە تێکستەکەدا وا هاتووە. وەرگێڕ.

[*] ئینفلێکسیۆن Inflexion واتە گۆڕینی ڤۆیەلەکان لە ژێر تاسیری فۆنیمە هاوسێیەکاندا, وەرگێڕ

هەین nous sommes

ئێوە هەن vous êtes

ئەوان هەن elles sont ،ils

نموونەکان:

ئێوە هەن بۆ من vous êtes avec moi

ئەوان هەن بۆ من vous êtes mon partisan

بۆ شێوەی پرسیارکردن، دەگوترێ

- من کێم ؟ qui suis-je ?
- تۆ کێی ؟ qui es-tu ?
- ئەو کێیە ؟ qui est-il ?
- ئەوە چییە ؟ qu’est-ce que cela ?
- ئێمە کێم ؟ qui sommes-nous ?
- ئێوە کێن ؟ qui êtes-vous ?
- ئەوان کێن؟ ells?،qui sont-ils

بۆ دەستنیشانکردنی ئامادەبوونی کەسێك دەگوترێ :

منم me voici

تۆی te voici

ئەوە le voici

ئێمەین nous voici

ئێوەن vous voici

ئەوانن les voici

- کەس لە مارەوە هەیە؟ y a-t-il quelqu’un dans la maison ?

+ کەس لە مارەوە نییە il n’y a personne à la maison (littér. dans l’intérieur)

- کوردی دەزانی؟ savez –vous la langue kurde ?

بنکەی ژین
www.zheen.org

+ نەزانم je ne la sais point

کرداری بەردەوام و کاری رابووردوو imparfait et prétérit

بووم je fus،j’étais
بووی tu fus،tu étais
بوو il fut،il était
بووین nous fûmes،nous étions
بوون
ئێوە بوون vous fûtes،vous étiezn
ئەوان بوون ils furent ،ils étaient

رابووردووی دوور plus-que-parfait

بووبووم j’avais été
بووبووی tu avais été
بووبوو il avait été
بوو بوین nous avions été
ئێوە بوو بوون vous aviez été
ئەوان بوو بوون ils avaient été

بنکەی ژین
www.zheen.org

داهاتوو future

دەبووم je serai
دەبووی tu seras
دەبوو il sera

دەبووین nous serons

ئێوە دەبوون vous serez

ئەوان دەبوون ils seront

impératif فەرمان

ببە sois

ببێ qu’il soit

ببین qu'ils soient، que vous soyez،que nous soyons

prohibeitif قەدەغەیی (نەکردەیی)

مەبە ne sois pas، بۆ هەموو کەسەکان.

هەروەها دەگوترێ :

لەمێ مەبە ne sois pas ici (بۆ کەسی سێیەم نەفیکردنەوە بە (ن))، لەمێ نەبێ، qu’il ne soit pas ici

٦٠- دۆخی ئەگەری le conditionnel لە زمانی کوردیدا بە هەمان شێوەی دۆخی داهاتووە futur. نموونەکان :

- ئەگەر ئەو لێم بهێیایە دەبووم[٥٧] s'il n'avait pas empêché, j'y serais

- دەمگرت ئەگەر تۆ لەمێ بوویایەی si tu étais ici،j’aurais pris

- ئەگەر ئەو لەمێ نەبوویایە ئەز دەنووستم je ، moi،s’il n'était pas ici dormirais

- ئەگەر سوار د بووایە لێم دەدا je l'aurais ،s’il montait à cheval frappé

www.zheen.org

[٥٧] بە گوێرەی فرانسییەکە واتە ئەگەر ئەو رێگر نەبووایە من لەوێدا دەبوومز ورەگێڕ.

٦١- پـێم وایـە، بـێ ئـەوەی بتـوانم ئەمـە بـسەلمێنم، کـەوا نـاوی بـەرکار participe passé ی کرداری ناوی (بوون) ، (*بوویایە*) بێ. هەرچۆنێك بێت، ئەوەی جێگـەی گومـان نییـە ئەوەیـە کـە *بوویایـە* جێنـاوی کەسـی و جێنـاوی کـرداری prenoms verbaux لـە پێـشدا دێـت (بەشـی ٣٣) و گەردانکردنەکەی بەو شێوەیە کە لە دواین نموونەدا بینیمان.

B - شێوازەکانی گەردانکردنی کرداری خواردن

چاوگ

خواردن manger

ناوی بەرکار participe passé

خواردە mangé

ئێستا و داهاتوو présent et futur

دەخۆم je mange، je mangerai

دەخۆی tu mangeras

دەخوا il mange، il mangera

دەخۆین nous mangeons، nous mangerons

ئێوە دەخۆن vous mangez، vous mangerez

ئەوان دەخۆن Ils mangent، ils mangeront

بنکەی ژین
www.zheen.org

کرداری بەردەوام imparfait

خواردم je mangeais

خواردت tu mangeais

خواردی il mangeait

خواردما[٥٨] nous mangions

خواردتا vous mangiez

خواردیا ils mangeaient

فرمانی رابووردوو prétérit

دەمخوارد je mangeai

دەتخوارد tu mangeas

دەیخوارد il mangea

دەمانخوارد nous mangeâmes

دەتانخوارد vous mangeâtes

دەیانخوارد ils mangèrent

رابووردووی دوور plus-que-parfait

خواردبووم j’avais mangé

خواردبووت tu avais mangé

خواردبوومان il avait mangé

تکەی ژین
www.zheen.org

---

[58] خۆدزکۆ هەموو پیتەکانی (ن) کەسەکانی کۆی قووتداوە و نەینووسیوون، پێم وایە سەرچاوەکەی هەڵەکە لەوەوە سەرچاوەی گرتووە، کە واپێدەچیٚ ئەحمەد خان لە کاتی گۆکردنی ووشەکان بە باشی دەرنەپرییبیٚ. وەرگێڕ.

خواردبووما[٥٩] nous avions mangé
خواردبووتان vous aviez mangé
خواردبوویان ils avaient mangé

فەرمان impératif

بخۆ mange
بخوا qu'il mange
بخۆی mangeons
بخۆو (بخۆو) qu'ils mangent

قەدەغەیی (نەکردەیی) prohibitif

مەخۆ ne mange pas
نەخوا qu'il ne mange pas
نەخۆی ne mangeons pas
نەخۆو (نەخۆو) qu'ils ne mangent pas

٦٣[٦٠] – بۆ ئەوەی هەرچی زێترە پێ لەسەر فەرمانەکە دابگیرێ، چ بە پۆزەتیف و چ بە نێگەتیف، ئەوا بە پێشگری (دە) دەردەبرێ، نموونەکان:
دەبخۆ mange donc
دەمەخۆ ne mange point
ڕاد بوەستە arrête-toi

بنکەی ژین
www.zheen.org

---

[59] بێگومان راستەکەی (خواردبوومان) ە، بەڵام ئێمە دەستکاریمان نەکرد. وەرگێڕ.
[٦٠] ژمارەی ریزبەندی بابەتەکان لە دوای (٦٢) بە هەڵە نووسراوە (٥٣) و ئیدی بەم شێوەیە بە هەڵە تا کۆتایی رۆیشتووە. ئێمە لێرەدا لە چاپە کوردییەکەدا هەموویمان راستکردۆتەوە، وەرگێر.

ڕاد مەوەستە n’arrête pas toi

٦٤- کاتەکانی مۆدی تەمەنناخوازی (دوعاگۆیی) optatif هەمان کاتەکانی شێوازی خەبەرییە indicatif

٦٥- بۆ دروستکردنی کرداری ئەگەری conditionnel، ووشەی (ئەگەر) دەخرێتە کاتی ڕابووردوو. نموونەکان :

- دەمخوارد ئەگەر ئەو بیهێشتبایە je mangerais s'il me le permettait

٦٦- ئەحمەد خان پێی وایە کە هیچ شێوەیەکی تایبەتی نییە بۆ کردارێك کە لە داهاتوودا روو دەدات و هەموو کردارە داهاتووەکانی کوردی وەکوو کرداری ئێستەن و بە پێچەوانەشەوە.

C – شێوازەکانی گەردانکردنی کرداری هاتن[٦١]

٦٧- کرداری هاتن venir دەرگای ئەم ریزپەرێتیە سەرەکیە دەکاتەوە کە لە فەرماندا impératif (ە) h ە ئەسپیرێ[٦٢] یەکە aspiré دەگۆرێ بۆ (ی) *i* .

چاوگ

هاتن venir

---

[61] کرداری هاتن لە شێوەی ئێستادا دوو شێوەی هەیە. یەکێکیان ئەوەی کە ئێمە هێناومانەتەوە، ئەوی دیکەش شێوەی (دەم ئەوە) یە je viens

[62] پیتی (ھ) ی ئەسپیرێ، پیتێکە لە برێك زمانە ئەوروپییەکاندا دەکەوێتە سەرەتای ووشە و دەنووسرێ، بەڵام لە خوێنندنەوەدا بە جۆرێك بە دەم هەناسکێشرانەوە دەگوترێ، کە بە هیچ جۆرێك ئاوازی پیتی (ھ) ناگووترێ بە نموونە وشەی : Haricot, (فاسۆلیا) بە (ئاغیکۆ) دەخوێندرێتەوە نەك (هاریکۆ).

www.zheen.org

ناوی بەرکار participe passé
هاتە / هاتی venu

ئێستا و داهاتوو présent et futur

دەهام (دەهێم) je viendria،je viens
دێی tu viendras،tu viens
دێت il viendra،il vient
دێین nous viendrons،nous venons
دێن vous viendrez ،vous venez
دێن ils viendront،ils viennent

کرداری بەردەوام و ئەگەری imparfait et conditionel

هاتم je viendrais،je venais
هاتی tu viendrais،tu venais
هات il viendrait،il venait
هاتین nous viendrions،nous venions
هاتن vous viendriez،vous veniez
ئەوان هاتن ils viendraient،ils venaient

بنکەی ژین
www.zheen.org

فرمانی رابووردوو prétérit

دەهاتم je vins

دەهاتی tu vins
دەهات il vint
دەهاتین nous vînmes
دەهاتن vous vîntes
ئەوان دەهاتن ils vinrent

رابووردووی دوور plus-que-parfait

هاتبووم j’étais venu
هاتبوویت tu étais venu
هاتبوو il était venu
هاتبووین nous étions venus
هاتبوون vous étiez venus
هاتبوون ils étaient venus

فەرمان impératif

بێ viens
بێیت qu’il vienne
بێین venons
بێێن venez
ئەوان بێن qu’ils viennent

نكەی ژین
www.zheen.org

D – شێوازەکانی گەردانکردنی کرداری هێشتن laisser، s’échapper

٦٨- دۆخی ئێستای کرداری هێشتن lâcher، s'échapper،laisser (ر) یـك وەردەگریٚ و (هـ) یـە ئەسـپیریٚ یەکـە aspiré دەگـۆڕیٚ بـۆ (یٚ). ئەحمـەد خان نەیتوانی فەرمانی ئەم کردارەی وە بیر بێتەوە. پێم وایە دەبیٚ بهێـر *bhir* بێـت، چـونکو فـەرمانی فارسـی هێشتن (هـل) ە و کوردەکـان زۆربـەی کـات (ل) دەگۆڕن بۆ (ر).

چاوگ

هێشتن lâcher

ناوی بەرکار participe passé

هێشتی lâché

ئێستا و داهاتوو présent et futur

دەهێرم je lâcherai،je lâche

دەهێری tu lâcheras،tu lâches

دەهێریٚ il lâchera

دەهێرین nous lâcherons،nous lâchons

دەهێریت vous lâcherz،vous lâchez

دەهێرین ils lâcheront،ils lâchent

بنکەی ژین
www.zheen.org

کرداری بەردەوام و مەرجی imparfait et conditionel

هێشتم je lâcherais،je lâchais

هێشتت tu lâcherais،tu lâchais

هێشتی il lâcherait،il lâchait
هێچشتمان nous lâcherions،nous lâchions
هێشتتان vous lâcheriez،vous lâchiez
هێشتیان ils lâcheraient،ils lâchiaent

فرمانی رابووردوو **prétérit**

دەمهێشت je lâchais
دەتهێشت tu lâchas
دەی هێشت il lâcha
دەمانهێشت nous lâchâmes
دەتانهێشت vous lâchâtes
دەیانهێشت ils lâchèrent

رابووردووی دوور **plus-que-parfait**

هێشتبووم j'avais lâché
هێشتبووت tu avais lâché
هێشتبووی il avait lâché
هێشتبوومان nous avions lâché
هێشتبووتان vous aviez lâché
هێشتبوویان ils avaient lâché

www.zheen.org

E – شێوازەکانی گەردانکردنی کرداری (کردن) faire

٦٩- ڕەگی ڕابووردووی نادیاری aoriste کرداری کردن (ك) یە و ڕەگی شێوازی رابووردووشی prétérit (کرد)ە.

چاوگ

کردن faire

ناوی بەرکار participe passé

کردە fait

ئێستا و داهاتوو présent et futur

دەکەم je fais ، je ferai

دەکەی tu fai، tu feras

دەکا il fait، il fera

دەکەین nous faisons، nous ferons

دەکەیت vous faites، vous ferez

دەکەن ils font، ils feront

کرداری بەردەوام و مەرجی imparfait et conditionel

دەمکرت je faisais، je ferais

دەتکرت tu faisais، tu ferais

دەیکرت il faisait، il ferait

دەمانکرت nous faisions، nous ferions

دەتانکرد vous faisiez ، vous feriez

دەیانکرت ils faisaient، ils feraient

تیکەی ژین
www.zheen.org

فرمانی ڕابووردوو prétérit

کردم je fis

کردت tu fis

کردی il fit

کردمان nous fîmes

کردتان vous fîtes

کردیان ils firent

ڕابووردووی دوور plus-que-parfait

کردبووم j’ais fait

کردبووت tu avais fait

کردبووی il avait fait

کردبوومان nous avions fait

کردبووتان vous aviez fait

کردبوویان ils avaient fait

فەرمان impératif

دەکی fais

بکا qu’il fasse

بکەین faisons

بکەیت faites,

بکەنت qu’ils fassent

بنکەی ژین
www.zheen.org

قەدەغەیی (نەکردەیی) prohibitif

مەکە ne fais pas
نەکا qu'il ne fasse pas
نەکەین ne faisons pas
نەکەیت ne faites pas
نەکەنت qu'ils ne fassent pas

E – شێوازی گەردانکردنی کرداری دان donner

٧٠- ناوی بەرکاری participe passé کرداری (دان) donner بە شێوەیەکی ڕێزپەر دروست دەبێ.[٦٣]

چاوگ
دان donner
ناوی بەرکار participe passé
دا donné

ئێستا و داهاتوو présent et futur

دەدەم je donnerai،je donne
دەدەی tu donneras،tu donnes

نەکەی ژین
www.zheen.org

[63] ژمارەی ریزبەندی بابەتەکان لێرەدا هاتۆتەوە سەر ژمارە ٥٩ بەڵام ئێمە بە گوێرەی زنجیرەکانی پێشوو راستمانکردۆتەوە. وەرگێڕ.

دەدە il donnera، il donne
دەدەین nous donnerons، nous donnons
دەتەیت vous donnerez، vous donnez
دەتەنت ils donneront، ils donnent

کرداری بەردەوام و مەرجی imparfait et conditionel

دامدا je donnerais، je donnais
داتدا tu donnerais، tu donnais
دەیدا il donnerait، il donnait
دەماندا nous donnerions، nous donnions
دەتاندا vous donneriez، vous donniez
دەیاندا ils donneraient، ils donnaient

فرمانی ڕابووردوو prétérit

دام je donnai
دات tu donnas
دای il donna
دامان nous donnâmes
داتان vous donnâtes
دایان ils donnèrent

بنکەی ژین
www.zheen.org

ڕابووردووی دوور plus-que-parfait

j’avais donné **دابووم**
tu avais donné **دابووت**
il avait donné **دابووی**
nous avions donné **دابوومان**
vous aviez donné **دابووتان**
ils avaient donné **دابوویان**

فەرمان impératif

donne **بدە**
qu’il donne **بدا**
donnons **بدەین**
donnez **بدەیت**
qu’ils donnent **بدەنت**

E – **شێوازی گەردانکردنی کرداری ویستن** désirer

٧١– کرداری ویستن désirer، demander **، ڕەگی ڕابووردووی نادیاری** aoriste (**وێ**)**یە و ڕەگی شێوازی ڕابووردووش** prétérit (**ویست**) **ە.**
فەرمان بۆ کەسی دووەمی تاك (بتەوێ) یە و بۆ (بوێ).

چاوگ
désirer **ویستن**
participe passé **ناوی بەرکار**
désiré **ویستی**

بنکەی ژین
www.zheen.org

ئێستا présent

دەمەوێ je désire
دەتەوێ tu désires
دەیەوێ il désire
دەمانەوێ nous désirons
دەتانەوێ vous désirez
دەیانەوێ ils désirent

کرداری بەردەوام و مەرجی imparfait et conditionel

دەمەویست je désirerais،je désirais
دەتەویست tu désirerais،tu désirais
دەیویست il désirerait،il désirait
دەمانویست nous désirerions،nous désirions
دەتانویست vous désireriez،vous désiriez
دەیانویست ils désireraient،ils désiraient

فرمانی ڕابووردوو prétérit

ویستم je désirai
ویستت tu désiras
ویستی il désira
ویستمان nous désirâmes
ویستتان vous désirâtes

بنکەی ژین
www.zheen.org

ils désirèrent ویستیان

plus-que-parfait ڕابووردووی دوور

j'avais désiré ویستبووم
tu avais désiré ویستبووت
il avait désiré ویستبووی
nous avions désiré ویستبوومان
vous aviez désiré ویستبووتان
ils avaient désiré ویستبوویان

impératif فەرمان

désire بتەوێ
qu'il désire بیەوێ
désirons بمانەوێ
désirez بتانەوێ
qu'ils désirent بیانەوێ

prohibitif قەدەغەیی (نەکردەیی)

بنكەی ژین
www.zheen.org

ne désire pas نەتەوێ
qu'il ne désire pas نەیەوێ
ne désirons pas نەمانەوێ

نەتانەوێ ne désirez pas

نەیانەوێ qu’ils ne désirent pas

ئەحمەد خان نەیتوانی ئەوە لێکبداتەوە بۆچی ئەم کردارە لە کەسی دووەمی تاکی قەدەغەییدا نەفیەکەی (مە) *mé* وەرناگرێ، بەڵکو(نە) *ne* وەردەگرێ.

E – شێوازی گەردانکردنی کرداری گوتن parler

٧٢– هەردوو رەگی ئەم شێوازی گەردانیکردنە بێگومان دەگەرێتەوە بۆ دوو کرداری (گووتن) کە هاوواتای کرداری فارسی (گفتن) و (دەر) کە (دێیەرم) تورکەکانی رۆژهەلات و (dire) ی فرانسیمان وە بیر دەهێنێتەوە.

چاوگ

گووتن parler

ناوی بەرکار participe passé

گووتی parlé

ئێستا و داهاتوو présent et futur

دەرێم je parle، je parlerai ; ou je dis ،etc

دەرێی tu parles، ou tu dis

دەرێ il parle، ou il dit

دەرێین nous parlons، ou nous disons

دەرێیت vous parlez، ou vous dites

دەرێن ils parlent، ou ils disent

نکەی ژین www.zheen.org

کرداری بەردەوام و مەرجی imparfait et conditionel

دەمگوت je parlerais،je parlais

دەتگوت tu parlerais،tu parlais

دەیگوت il parlerait،il parlat

دەمانگوت nous parlerions،nous parlions

دەتانگوت vous parleriez،vous aprliez

دەیانگوت ils parleraient،ils parlaient

فرمانی رابووردوو prétérit

گوتم je parlais

کوتت tu parlas

گوتی il parla

گوتمان nous parlâmes

گوتتان vous parlâtes

گوتیان ils parlèrent

رابووردووی دوور plus-que-parfait

بنکەی ژین
www.zheen.org

گوتبووم j’avais parlé

گوتبووت tu avais parlé

گوتبووی il avait parlé

گوتبوومان nous avions parlé

گوتبووتان vous aviez parlé
گوتبوویان ils avaient parlé

فەرمان impératif

بڕیٚ parle
بڕێی qu'il parle
بڕێین prlons
بڕێت parlez
بڕێنت qu'il parlent

قەدەغەیی (نەکردەیی) prohibitif

مەڕیٚ ne parle pas
نەڕێی qu'il ne parle pas
نەڕێین ne parlons pas
نەڕێیت ne parlez pas
نەڕێنت qu'ils ne parlent pas

بەوەی ئەم هەشت نموونەی گەردانکردنە وەك چۆن ئەحمەد خان نووسیویە دەخەینە بەردەم ڕۆژهەڵاتناسەکان، ئێمە لاڤ ئەوە لیٚ نادەین کە شێوازی گەردانکردنی کرداری کوردیمان تەواو کردبیٚ کە وا دەردەکەویٚ دەوڵەمەند و هەمەچەشنەیە. بە پێچەوانەوە، من وای بۆ دەچم، دەستەوجیٚ هەر کە توانیمان ژمارەیەکی تەواوی تێکستی ڕەسەنمان دەست بکەویٚ هێشتا زۆر هەڵە و پەڵەی تێداماوە بۆ راستکردنەوە. بەڵگەی ئەمە ئەوەیە کە لەو نموونانەی لە زاری شارییەکان کۆمان کردۆتەوە، برێکجار شێوەی گەردانکردنی ئاوەها دەبینین کە دەکریٚ هێشتا شێوازەکانی گەردانکردنی کردارەکانی خۆمانی پیٚ تەواو بکەین. بەم جۆرە بە نموونە :

www.zheen.org

– فکر لە کێ دەکەیەوە؟. A qui penses-tu ? (littér. la pensé de qui fais-tu ?)

– ئاگر بکەوە fais du feu،allume

– ئاگرم کردەوە j’allumais

– ئاگرت کردەوە tu alluamis

– ئاگری کردەوە il allumait

– ئاگرمان کردەوە nous allumions

– ئاگرتان کردەوە vous allumiez

– ئاگریان کردەوە ils allumaient

یا وەکوو :

– دەمخوارد بوو ئەگەر تۆ نەهاتیتای j’aurais mangé، si tu n'étais pas venu

– دەمگرت ئەگەر تۆ لەمێ بوویایێ. J’aurais pris، si tu étais ici

– ئەگەر ئەو لەمێ نەبویایە ئەز دەنووستم. S’il n'était pas ici، je dormirais

– ئەگەر سوار بویایە لێم دەدا. S’il était monté (à cheval)، j’aurais frappé،etc.etc.

جا، ئێمە بە هیچ شێوەیەك (دەکەیەوە) ، (کردەوە) ، (بکەوە) لە ناو شێوازەکانی گەردانکردنی کرداری (کردن) نابیینین کە بێگومان نە (هاتبای) لە شێوازەکانی گەردانکردنی کرداری (هاتن)، (نە بوویتایە) ، (نەبوویایە) ، (دەبوایە) سەر بە شێوازەکانی گەردانیکردنی کرداری (بوون) نین.

٧٣– گەردانکردنی کردارە لێکدراوەکان هەروەکو زمانی فارسی وایە، واتە پێشگرە کردارییەکان و برێکجاریش بەرکار le régime دەبێ بکەوێتە ناوەراستی کردار و بەشی ئاخاوتنی گەردانکراو déclinable یا گەردانەکراو indéclinable کە دەچێتە ناو پێکهاتەی ئەم کردارەوە. نموونەی کرداری لێدان frapper وەردەگرین:

لە سەگەکانی دا il bat les chiens

لە تۆی دا il t'a frappé

لێی مەدە ne frappe point

نموونەی کرداری گەشکردن scintiller،.briller (littér. faure l'éclat)

– خەرووز گەش بکەرەوە la braise scintille

نموونەی کرداری ڕاچێشتان (ڕاکێشان) s’étendre، s’allonger

= ڕادەکشێم .je m’étendre

٧٤– مۆدی تەمەنناخوازی وەك لە فارسیدا لە ڕێگەی گەردانکردنی(کاشکێ) یەوە دەبێت. نموونەکان:

کاشکی دەهاتییە ئەمێ ! plaise à dieu qu'ils viennent tous

کاشکی نەتدەنووسین ! ah ! que n’eussent-ils pas écrit

٧٥– (il faut) لە کوردیدا بە واتەی (دەبێ) دێت.، (il ne faut pas = نابێ) .، (il convient = دەشێ).، (il ne convient pas =ناشێ).

VIII- ئاوەڵکردار Adverbes

٧٦– ئاوەڵکرداری کاتەکانی کوردی بە نزیکەیی هەموویان بنچینەیان فارسی یا عەرەبییە:

ئەمڕۆ aujourd’hi

سبحەی یا سبحەینێ demain

دوو سبحەینێ après-demain

سێ سبحەینێ dans trois jours d'ici

شەو و ڕۆژێك (une nuit et un jour ،) l’espace de vingt-quatre heures

بنکەی ژین
www.zheen.org

بەری بەیان[٦٤] à l'aube du jour

ئەمسار cette année

پار l'année dernière

پێرار l'avant-dernière année

هەموو ڕۆژێك tous les jours

زوی یا زوو vite

چاوقووچاندنێ (لە کرداری قووچاندن fermer) dans un clin d'oeil ەوە.

ئەمشەو cettee nuit

دوێ یا وەکوو دوێن hier

ئەدوێ avant-hier

جومعە semaine

ئەم جومعە cette semaine

نیمەڕۆ à midi

ئێوارە à la tombé de la nuit

نیوەشەو à la brume، à minuit

درەنگ tard

هێواش lentement

ئەمێستە à présent

لە پاشان après

پاش یا پێش avant

لە پێشدا avant de ….

دایم یا هەمیشە toujours

بنکەی ژین
www.zheen.org

---

64 هاو واتای لە گەر گزنگە، لە لە گەر و لزنگ، première lueures du jour; لە گەر گزنگ دەچمێ (دەچمێ) Je partirai à l'aube du jour.

دیسان encore.، **دیسان هات** il est venu derechef
وەقتیش quelquefois
زووتر چاتر، یا تا زووتر چاتر plus c'est vite et mieux c'est .، **کەی** quand ?
تاکەی ? jusqu'à quand

٧٦- ئاوەڵکردارەکانی شوێنیش بریتین لە:

نزیک près
زۆر ڕێگە یا زۆر ڕا (ڕێ) .loin (littér. beaucoup de chemin est)
پێش دەم près،(tout près (littér. avant la bouch
پشت سەر .(derrière (littér. à la nuque
پاش یا پێش derrière
لە پاشۆ par derrière
ئەمێ یا لەمێ ici
ئەوێ là
هەر لەمێ ici-même ، ; de ce côté-ci **هاوواتای (ئەملا)یە.**
هەر ئەوێ là، de ce côté-là **هاوواتای (ئەولا) یە.**
لەئەمێ en deça
لە ئەوێ au delà،et dans cet endroit
ئەوێ لا là-bas
هەموو جێگە partout

بنکەی ژین
www.zheen.org

رستە ناسی Phraséologie

I
گفتوگۆ Dialogue

1- کەیفت خۆشە؟
2- خودا خۆشت بکا، نەختێک سەرم دەچێ هەرامەتە.
3- کوێیە دەچی (یا وەکو ئەکوێیە دەچی). دەچمە ماڵەوە نەختێک دەرمان دەخۆم بە عەقڵێ سەرمام بووە.
4- لە کوێیە دێی؟

Comment vous portez-vous?
Merci. La tête me fait un peu mal. Je suis enrhumé.

Où allez –vous?
Je m'en vais chez moi pour prendre une médecine. Il paraît que je me suis refroidi.
D'où venez-vous?

I
ترەنسکریپسیۆن و مانا ئەدەبیەکەی

1- کەیفت ، ton état ،. خۆش bon ،. ە est.

2- خودا ،.Dieu خۆشت ،.bon à toi بکا (لە کرداری (کردن) ەوە qu'il fasse ،. نەختێک un peu ،. سەرم ma tête ،. دەچێ elle devient ،elle fait لە کرداری (چوون) ەوە، devenir، marcher ، s'en aller (شدن بە فارسی) ،. هەرامەتە، littér. le rhume à moi est . کوردەکان وەکو پەند ئاسا دەڵێن بە هەرامەتم زام بوارد، j'en suis quitte pour un enrouement، c'est-à-dire ، je me suis tiré de cette faire plus facilement que je n'ai espéré کوردەکان هەروەها دەڵێن : بە هەرامەت رای بوارد il en quitte pour une bagatelle، littér. moyennant le rhume، il fit son chemin.

4- کۆی یا ئەکۆیە (بکجا ی فارسی) où، en quel endroit? ،. دەچم je vais (لە

5- لە بازاڕەوە هاتم کاروان هات زۆری کوتار هێناوە مالی عەجەم و مالی فرەنگی دوکان پڕن لە چشتی چاك و جوان.
6- هیچت کڕی یا وەکو چشتێکت کری؟
7- چ لەون بکرم پارەیەکم نییە؟
8- پارەیەکم پێ ئەبوو بازرگان چشت بە خۆڕایی نادا
9- دراوت (یا وەکو زێرت دەوێ بتدەمێ بەقەرز هەرچی من هەمە هی تۆیە؟.

J'arrive du bazar. Une caravane est venue avec beaucoup de marchandises de Perse et d'Europe. Les boutiques sont remplies de choses belles et neuves.
As-tu acheté quelque chose?
Comment achèterai-je, sans avoir un sou d'argent ?
Je n'ai pas une obole à moi. Les marchands ne donnent rien gratuitement.
Veux-tu que je te prête de l'argent ? Tout ce que je possède est à toi.

کرداری هاتنەوە) .، ماڵەوە dans ma propriété، c'est-à-dire ، chez moi ..
دەخۆم afin que je mange، لە کرداری (خواردن) ەوە .، بەعەقڵ à la raison، c'est-à-dire probablement .، سەرمام le froid à moi .، بووم (لە کرداری بوونەوە، il est à moi

4- دێی tu viens(ای لە فارسیدا) لە کرداری هاتن venir ەوە.
5- لە (پریپۆزیشن) de .، هاتم j'arrive، هاوواتای دێمەوە .، کوتار marchandise .، هێناوە elle apporta .، هاتە est venu .، فرەنە ، فرەنگی européen .و پڕن ils sont pleins .، چشتی (چیز ، بە فارسی) une chose .، چاك beau .، جوان neuf ; frais، jeune .

6- هیچت کڕی ? as-tu acheté quelque chose (لە خریدن – ی فارسییەوە).
7- چ لەون quelle couleur ? c'est-à-dire de quelle manière، comment ? (پارە بە تورکی پەرە *para*) .، –م نییە il n'est pas à moi.
8- م پێ نەبوو، je n'ai rien sur moi .، هیچ aucune chose، rie .، خۆڕایی gratuitement، pour rien .

www.zhoon.org

9- دراوت ton argent یا وەکو زەڕت ton or .، دەوێ ? désires-tu لە کرداری ئەویستن désirer .و بت بە تۆ à toi .، دەم que je donne لە کردار ی (دان) donner .، بە قەرز à titre de prêt .، منە جێناوی هەیی prono.pss. هی منە .، هی تۆیە مضـــاف الیە ڕەهای (تۆ) یە، de toi، le tien .، یە est، appartient.

10 - بێ بچین (یا وەکو) با بڕۆین لە پێدا (پەیدا) نانەواخانە نان بکرین.

Allons dans une boulangerie pour acheter du pain.

11- دانیشین لە دوکانی کەبابچی لە ئەوێ پلاو بخۆی لە گەر کەبابی بەرخ.

Asseyons-nous dans la boutique du rôtisseur. Tu y mangera du riz avec de l'agneau rôti.

12- لەگەر بادینجان و ماست شەربەتی بیدمشك بخۆینەوە.

Avec des aubergines et du lait caillé, tu boiras de l'essence de fleurs de saule.

II

ئەگەر پاشا بوومایە

Si j'étais pacha

1- ئاه من پاشا بوومایە.

2-دەزانی چم دەکرت مزگەوتێکم دەکرت

Ah ! Si j'étais pacha!
Sais-tu ce que je ferais? Je

10-12- بیە viens(بیا ی فارسی) .، بچین partons، allons-nous-au لە کرداری (چوون) ەوە هاوواتای بڕۆین (لە ڕویشتن marcher) ەوە.، لە پەیدا à la recherche. appr ès .، بکرین afin que nous achetions .، لەوێ ئاوەڵکاری là، où .، پلاو du riz cuit à l'eau .، بخۆی afin que tu manges (لە خواردنەوە) .، لە گەر avec .، بەرخ agneau .، بادینجان aubergine .، بیدمیشك eau de fleur de saule، boisson favorite des Persanes .، بخۆینەوە tu boiras لە (خواردن) ەوە ، لە گەڵ سوینی ن (لە فارسی اب خوردن).

II

ترەنسکریپسیۆن و مانا ئەدەبیەکەی

1- بوومایە que j'eusse été لە کرداری (بوون).

2- دەزانی ? sais-tu .، چیم دەکرد ce que je ferais .، مزگەوت mosquée .، یەکم

لە نزیک.	Me ferais bâtir une mosquée dans mon voisinage.
3- ئەوەوە خانوێکم دەکرت، حەوشێکی گەورەی ببوایە حەوزێکی بە فوارە لە ناوەڕاستا..	Je m'y ferais faire une maison. Il y aurait une cour spacieuse, avec un étang et un jet d'eau au milieu.
4- هەموو ڕۆژە زوو پێ هەڵدەستام و بە زگی ناشتا لە پاش نوێژی سبحەینە دەچمە حەمام .	Tous les jours, de bonne heure, je me lèverais, et, à jeun, après la prière du matin, j'irais prendre un bain.
5- چاوت پێ دەکەوێ ناتر بە پیرمەوە کەوشم هەڵدەگرێ.	On y verrait aussitôt un garçon de bain venir à ma rencontre et prendre mes pantoufles.

دەکرت je ferais (mosquée) une .، لە نزیک Près de. ex proniquo.
3- حەوش cour.، گەورە spacieux. grand.، ببوایە لە کرداری (بوون) .، حەوز étang.
Pièce d'eau .، فوارە jet d'eau(بە عەرەبی فوارە) . و لە ناوەڕاستا (دەربڕینێکی کوردیە)، بە شێوەی ئەدەبی. واتە لە ناوەوە tout droit .
4- پێهەڵدەستام، je me lèverais لە کرداری پێ هەستان se lever en sursaut، ڕیزپەڕیەکەی لە بەدوایەکداهاتنی پتە بزوێنی (ا) و پیتی بێدەنگی (ل) ە، لە ئێستا دا دەبێتە هەڵدەستم، لە شێوەی ڕابووردوودا (هەڵسابووم).، لە شێوەی فەرمان دا impératif (هەڵسە)، لە نەکردەیی proibitif (هەڵمەستە).، زگ ventre.، ناشتا à jeun . qui n'a pris aucune nourriture.، لە پێش avant (بە فارسی از پیش) .، نوێژ prière (بە فارسی نماز[61]) .، دەچمە و هاوواتای دەچم، لە کرداری (چوون) یا (شوون) aller .
5- چاوت پێ دەکەوێ، لە کرداری لێکدراوی چاوت پێ کەوتن voir. Laisser ses yeux tomber sur quelque objet.، ناتر barbuer ئەو کەسەی کاری تراشین و شێلانی گەرماوچییەکانە.، بە پیرمەوە venir à la rencontre de quelqu'un(لە فارسی :پیش امدن).، کەوش (بە عەرەبی کفش) pantoufle، هەڵدەگرێ لە کرداری لێکدراوی هەڵگرتن، enlever، prendre. Emporter quelque chose pour en avoir soin.

www.zheen.org

6- دەچمە ژێـر ئـاوەوە جلـم دادەکـەنم (یاوەکوو) خۆم رووت دەکەمەوە.

7- پەشـتەمار دەگرمـەوە دەچـمە نێـو حەوزخانـــەوە (یـــا وەکوو) خەزانـــەوە رادەکشێم .

8- ئاتر بە ئاوی شلە بەسەرم دەکا بە زەریفی دەمشێلێ هەموو ئەعزام، هەموو جموشکەم، دەتەقێنێ ئەژنۆم شانم (یا وەکـوو) ئەسـتۆم میـزوم ئانیشـم بـە کیســێکی شــار چــرکم هەڵــدەگرێ.

J'entre dans le bain, je me dépouille de mes vêtements et me fais tout nu.

Je me ceins les reins avec un tablier, j'entre dans l'intérieur des bains et je m'y étends par terre.

Le garçon me verse de l'eau tiède sue le tête, il masse adroitement tout mes membres; il fait craquer toutes mes jointures, mes genoux, mes coudes. Avec un gant en laine, il enlève l'épiderme morte.

6- ژێر ئاواوە دەدەم littér، dessous lui je donne، c'est-à-dire j'y entre (ژێر، بە فارسی زیر، dessous) .، جل vêteement .، دادەکەنم j'ote لە کرداری داکەندن dépouiller، ôter، écorcher .، روت nu .، دەکەمەوە je me fais، شێوەی ئێستەی کرداری (کردن).

7- پەشتەمار servitte، tablier de bain .، دەگرمەوە je prends شێوەی ئێستەی کرداری (گرتن) .، حەوزخانە هاو واتای خەزانە ، ناوی ئەو بەشەی گەرماوە کە کە هەموو پێویستیەکانی موو هەڵگرتنی لێدەکرێ و گەرماوێکە پرە لە ئاوی گەرم .، رادەکشێم، لە کرداری (راکشان) s'étendre .، se coucher de toute sa longueur .

8- ئاوی شلە eau tiède، دەمشێلێ pétrir، macérer، maasser .، جموشکەم jointure، de deux os littér، la place du mouvement .، دەتەقێنێ لە کرداری (تەقین) faire résonner quelque chose، produire du bruit .، ئەژنۆم mes henoux .، ئەستۆم mon cou .، شانە dos، dorsale épine .، ئانیش، coude .، کیس bourse، پەڕۆیەکی خورییە لە گەرماوی رۆژهەڵاتدا پێستی پێ دەسوون .، شار، (بە فارسی شال)، کوردەکان هەمیشە پیتی (ل) وەکوو (ر) گۆ دەکەن .، چرک toute sorte de souillure، épiderme morte qui se laisse facilement enlever.

www.zheen.org

---

[61] خۆدزکۆ نووسیویە نیاز کە بێگومان ئەمە هەڵەی چاپە. وەرگێر.

9- دەمشوا بە سابوون، داروو دەگرم دەست و پێم لە حەنا دەگرێ. سەرم پاک و تەمیز دەتاشێ و ردێنم بە حەنا و ووسمە ڕەنگ دەکا.

Il me lave avec du savon. Je me fais épiler. Il me peint les pieds et les mains avec du héna. Il me rase proprement la tête, et il teint ma barbe avec héna et du vesmé.

10- پاش قەدەرێک ئاوی ساردم پێدا دەکا دەرۆمە دەرەوە پاک و جوان بۆوە. چێشت دەکەم بە مرەبا و بە چشتێک وردە. سێ چوارقەلیوون دەکێشم لە پاشان دەچمە دیوانخانە بۆ شکات پرسن.

Après quoi, il me rafraîchit la tête avec un peu d'eau froide. Je sors du bain tout propre et rajeuni. Je déjeune avec des confitures, et avec quelques friandises menues. Enfin, je fume trois ou quatre narguilés avant de me rendre à la salle d'audience, pour écouter les plaignants.

11- شکاتکەر یەک یەک قسەی خۆیان

Les plaignants, un à un posent

9- داروو drogue، بۆ سابوونی موولابەر، کە فارسەکان پێی دەڵێن نورە.، پێ pied .،
دەگرێ il prend، il peint، pour il enduit .، تەمیز pur،propre ، هاوواتای ووشەی
(پاک) ە .، دەتاشێ il rase لە کرداری تاشین (بە فارسی تراشیدن) .، ردێن barbre.، دەکا
il fait .

10- قەدەرێک un peu.، سارد frais،froid .، پێدا دەکا il met dessus لە کرداری
پێداکردن mettre dessus،enfoncer .، دەرێ je vais،je sors لە کرداری (هاتن) ەوە .،
بووەوە لە کرداری بوون .، دەرەوە بە پێچەوانەی ماڵەوە dedans. هەڵبەت ئەم ووشەی
دواییە تەنها لە کاتی قسەکردن لە بارەی بەشی ناوەوەی ماڵەوە بەکاردەهێنرێ، کە ژنانی تێدا
دەژین، بەشی دەرەوە کە پێشوازیی پیاوانی لێ دەکرێ پێی دەڵێن ژوورەوە l'éxtérieur،
دەرەوە وەک لای فارسەکان (بیرونی) و (ئەندەروونی) . چێشت le déjeuner (بە فارسی
چاشت) .، تشتێک une chose،quelque chose .، هوردە petit،menu .، لە پاشان après
cela.، دیوانخانە salle d'audience.، شکات plainte،grief (بە عەرەبی شکایت) .،
پرسین demander،écouter les griefs .

11- شکاتکەر celui qui se plaint.، خۆیان، (کۆی .plur (خۆ) یە soi-même.، دەکەن

leurs griefs. Supposons, par 'exemple, qu'Ahmed a tué le frère de Mahmoud. Le Koran ordonne, dans un pareil cas, de recourir au droit de talion, sauf à satisfaire à l'amiable les héritiers du défunt; mais le meurtrier est pauvre. Or, voici le moyen d'y aviser:
Le meurtrier donnera une caution de verser tout les ans cent piastres dans la caisse des héritiers, jusqu'à ce que la somme convenue soit entièrement payée. Quant à moi, je renonce à toucher les honoraires qui me reviennent de droit en ma qualité de pacha.
Un Juif acheta à Kerim un

دەکەن, فەرز دەکەم ئەحمەد برای مەحموودی کوشتووە, شەریعەت ئەمر دەکا بە قەصاص پێك دێ، وارثـی رازی بکرێ, لاکین قاتل فەقیرە چارنەوەتە و ئەوەیە.

12- قاتل زامن بدا کە هەموو سارەك سەت قرووش بدا تا خوێنەکە تەواو دەبێ, منیش دەست لە حەققی خۆم هەڵدەگرم.

13- جوویەك باغێکی کڕیووە لە کەریم لە

ils font.، فەرز دەکەم je fais la supposition.، برای حالەتی مەفعولیەی acusatiی
وشەی (برا) یە.، کوشتووە il a tué.، ئەمر دەکا il fait
l'ordre، il ordone .، پێك دێ on peut، il est possible .، بکرێ لە کرداری (کردن) ەوە
faire. وا دەردەکەوێ کە ئەم کردارە لە کوردیدا دوو فەرمانی هەبێ : بکە و بکرێ .، قاتیل
فەقیرە le meurtrier est pauvre .، ئەوەتا voci لە ئەوە ceciو ئا il est لە گەڵ پیتی (
ت) یەکی خۆشناوازی ئەوەی هاوواتای (ئەوەی) یە ceci est

12- قاتل meurtrier. لەم سەربوردەیەدا، وشەگەلێکی زۆری عەرەبی تێدایە، چونکە باسی پرۆسێسێك دەکات بە گوێرەی یاسای عەرەبی قورئان. بدا il donnera لە (دان) ەوە.، هەموو سارێك، بۆ هەموو سارێك tous les ans.، سەت (بە فارسی صد) cent.، تا jusqu'à ce que.، خوێنکە prix du sang، some convenue pour le rachat de la vie d'un meurtrier.، تەواو entièrement (بە عەرەبی تمام).، منیش et moi aussi، quant à moi.، دەستهەڵگرتن لە retirer la main de، c'est-à-dir renoncer à quelque chose.، هەقی خۆم حالەتی مەفعولیە . mon droit، les honoraires

13- جوێك un juif(بە ئینگلیزی jew) .، کڕیوە il acheta لە کرداری (کڕین) ەوە achter

jardin; C'était dans une année de disette, et Kerim donna pour quatre tomans un jardin qui en valait cinq cents. En punition d'une si grande injustice, je reprends le jardin d'entre les mains du juif, et je le restitue à Kerim. Enfin, si le juif m'importune avec ses cris, je lui fais rendre ses quatre tomans.

ساڵی گرانێکە بە چوار تمەن، باغەکە پێنسەد تمەن دەنێینی ئەمە زۆر بێئینسافییە، باغەکە لە جووەکە دەستێنمەوە دەیدەمەوە بە کەریم، ئینتها ئەگەر جوەکە زۆری قاڵە قاڵ (کرد) چوار تومانی (بۆ) بڕواتەوە.

Après quoi, j'ordonnerais de nous faire seller mes chevaux. Nous allons à la chasse au sanglier. A peine sommes-nous arrivés au bord d'un torrent, que les chiens en font sortir un sanglier

14– لە پاش ئەمانە دەگوێیم ئەسپم بۆ زین دەکەن. دەچمە ڕا وە بەراز. هەمان ئێمە دەچینە چەم، سەگەکان ئێکانەیەکی دەردەکەن.

.، گرانیەکە cherte، disette ، famine .، دا il donna .، چوار quatre .، پێنسەت (بە فارسی پنج صد) .، دێنێ il rapportait، c'est-à-dire il vaut ، لە کرداری (هێنان) apporter ەوە. ئێمە پێشتر ئەو کردارانە دەناسین کە (ه) یە ئەسپیرێیەکە aspiré دەگۆڕێ بە é (ێ) لە شێوازەکانی گەردانکرندا. ئەم ێ، ceci، cet achat .، زۆر beaucoup .، ێ est .، دەستێنمەوە je reprends لە کرداری (ئەستاندن) ەوە saisir(بە فارسی ستاندن) .، دەدەم je donne .، جێناوی (ەمەوە) دەگەڕێتەوە بۆ باخچەکە.، ئینتها ناوێکی substantif عەرەبییە بە شێوەی ناوەڵکردار بە کار هێنراوە enfin .، زۆر beaucoup، trop .، قاڵە قاڵ tapage discussion. لێرەدا کردارێك هەیە کە بە مانای بڕواتەوە دێت، بە شێوەیەکی ئەدەبی واتە j'aurais fait rebrousser chemin .، لە کرداری بێلایەنی ڕۆیین aller، کردارێکی تێپەر ڕویشتن faire revenir، ramener، faire rendre دروست دبێ.

بنکەی ژین
www.zheen.org

14– ئەمانە pour nous dat.plur. .، دەگوێیم je dirai .، زین دەکەن faites seller .، ڕاو subst.chasse ، ناوی ڕاوکردنە.، بەراز، نێرە بەرازی کێوی، مێیەکەی پێدەڵێن مالۆس.و بەچکەکەیان کودا بەرازە.، هەمان aussitôt que .، ئێمە nous .، دەچینە nous arrivâmes، nous atteignîmes .، چەم un courant d'eau et son lit .، ئێکانەك ئەو بەرازەی بە تەنیا دەژی، کە لە گەڵ مێگەلەکەی ناڕوات (ئۆدینیك).

15- لە هەموو لاوە دوای دەکەون یەك بە یەك دەرێن و یەك بانگ دەکەن ((نامەرت خەلاسی نەکەی)) تفەنگ نەهاوێژن قەبالق (قەرەبالق) زۆرە.

De tous les côtés, les cavaliers s'élancent après lui, en s'écriant tous à qui mieux mieux : « Attends, vaurien, tu n'échapperas point ! » - Ne tirez pas sur lui, il y a trop de monde ! »

16- بە شیرلێدان، ئەسپ پرتاو دەکەن، ئاوزەنگی کوت بەرە دوای دەنێن.

Frappez-le avec vos sabres. Lâchez le bride, force d'étriers, et serrez-le de près3.

17- سەگ و ڕاوگەر پەرپوە دەبوون بە هەموو لایەکا دەگلێ یەك یەکی فۆتەی پەرپوە.

Les chiens et les chasseurs se dispersent de tous les côtés. Quelques-uns (les chasseurs) tombent l'un après l'autre : leurs turbans se dénouent.

15- لایەکەوە les côtés، de part et d'autre .، دوای کەوتن traquer، suivre derrière quelqu'un. بە نموونە دەگووترێ بە دوای هات il marchait après lui. دەرێن ils disaient (بە فارسی نامەرد) نامەرت vaurien، coquin .، نەکەی qu'il ne fasse point.، نەهاوێژن ne tirez pas لە کرداری (هاوێتن) tirer du fusil، de l'arc، etc ەوە ، قەبالق cohue، foule .، زۆرە il y a beaucoup.

16- شیر (بە فارسی شمشیر) épée، sabre .، پرتاوکردن encourager، exciter ، littér. faire plein d'ardeur.، ئاوزنگ étrier.، کەوت، لێدان frapper لە کرداری (کەوتن) ەوە. دەزانین کە ڕۆژهەڵاتیەکان سوود لە زین وەردەگرن بۆ نوقرچە ژەنین لە ئەسپەکانیان، وەک چۆن ئێمە سوود لە مەهماز éperon وەردەگرین.، بەری دوایی après lui، à ses trousses .، دانێ mettez-vous، poursuivez-le c'est-à-dire لە کرداری (دانان) ەوە (بە فارسی نهادن) placer، mettre .

بنکەی ژین
www.zheen.org

17- ڕاوگەر chasseur لە ڕاو la chasse ەوە.، پەرپوە (بە فارسی پرا کندە) dispérsé، épars کە لەوێوە کرداری براوبوون se disperser، s'éparpiller هاتوە.، هەموو (بە فارسی همە) .، لایەکی côté.، دەگلێ ils tombent لە کرداری (گلان) choir، tomber de haut en bas ەوە.، فۆتە turban، coiffure des kurdes .، پەرپە ils se dénouent، ils se détachent .

Mon fils aîné, monté sur un cheval nedjdi, poursuit de près le sanglier, qui s'arrête tout à coup.	18- کوری گەورەم سواری ئەسپی نەژدی بووە ، دوای دەکەوێ یەکانەکەمان هەڵدەگرێ.
Mon fils l'attaque de front. Le sanglier riposte avec violence. Lui (mon fils) esquive adroitement. Le cœur me bat à la vue du danger. Mais mon fils lance son javelot de manière que le sanglier s'affaisse sans pouvoir avancer	19- کورم دەچێتە سەرئێکانەیەك ، ئێکانەکە تاو دەداتە ئەو لێ تا پیچین دلم لێ ئەدا، لە چاوپێکەوتنی مولایکە ڕمێکی پیادا بە تەرحێك کە ئێکانەکەی ڕای گرت (ڕای کرد)..
Lorsque son arme eut	20- حەربە لەو لا چوو بووە دەرەوە،

18- کوڕی گەورەم (aîné) mon fils grand.، سوار بووە étant monté.، نەجدی باشترین ڕەگەزی ئەسپی عەرەبییە.، دوای par derrière و دوای کەوتن tomber par derrière، serre de près، c'est-à-dire suivre quelqu'un toiut près.، مان demeure، séjour ، مان هەلگرتن demeure s'établir، prendre .، بە زاراوەی ڕاوکردنی ئاژەڵانی درندە بە سەگان vénerie ئەم وشەیە ئەو ساتانە دەگەیەنێ کە گیاندارێکی ڕەدوونراو ڕادەوەستێ بۆ ئەوەی دژ بە سەگەکان یا دژ بە ڕاوچی بەرگری لە خۆی بکات.

19- دەچێ il vas.، سەری ئێکانێك à la tête du sangulier، c'est-à-dire de front.، تاو دەدا لە کرداری تاودان (بە فارسی تاب دادن) donner de l'ardeur، c'est-à-dire se ruer sur quelqu'un، s'élancer avec violence. لە قسە کردن لە بارەی باڵدەیەکی گۆشتخۆر کە خۆی فڕێدەداتە سەر نێچیرەکەی، کوردەکان دەلێن لنگدان donner un élan.، لێی de lui (بە فارسی از او).، لێی تاپچینە il lui échappa، il s'en est sauvé لە کرداری تاپچین se replier.، چاو پێکەوتن (la vue) l'endroit où les yeux tombent.، موهلیکە danger، péril (بە عەرەبی مهلکه).، ڕمێکی حاڵەتی مەفعولی (ڕمێك ە une lance، un javelot).، پێدادا لە کرداری پێدان jetter de haut en bas.، بە تەرحێك هەرسێ وشەکە لە فارسی و لە عەرەبییەوە دارێژراون، ئێکانێکی datif، au sanglier.، ڕای گرتن (بە فارسی راو گرفتن) intercepter le chemin à quelqu'un، copuer le passage.، ڕای گرت il l'abattit، il le priva du mouvement، il le fit s'affaisser

20- لەولا de ce côté، لا .، بۆ ئەو لا.، چووبوو étant allé. دەربڕینی لەولا چووبووە

بنکەی ژین
www.zheen.org

18- کوڕی گەورەم سواری ئەسپی نەژدی بــووە ، دوای دەکــەوێ یەکانەکــە مــان هەڵدەگرێ.	Mon fils aîné, monté sur un cheval nedjdi, poursuit de près le sanglier, qui s'arrête tout à coup.
19- کــورم دەچــێتە ســـەرئێکانەیەك ، ئێکانەکە تاو دەداتە ئەو لێ تا پیچین دڵم لــێ ئــەدا، لــە چــاوپێکەوتنی مولایکــە ڕمێکــی پیادا بە تــەرحێك کــە ئێکانەکــەی ڕای گرت (ڕای کرد)..	Mon fils l'attaque de front. Le sanglier riposte avec violence. Lui (mon fils) esquive adroitement. Le cœur me bat à la vue du danger. Mais mon fils lance son javelot de manière que le sanglier s'affaisse sans pouvoir avancer
20- حەربــە لــەو لا چــوو بــووە دەرەوە،	Lorsque son arme eut

18- کوڕی گەورەم mon fils grand (aîné)..، سوار بووە étant monté..، نەجدی
باشترین ڕەگەزی ئەسپی عەرەبییە..، دوای par derrière و دوای کەوتن tomber par
serre de près، c'est-à-dire suivre quelqu'un toiut près،derrière ..، مان
demeure،séjour ، مــان هــەلگرتن s'établir،prendre demeure .، بە زاراوەی
ڕاوکردنــی ئــاژەڵانی دڕنــدە بــە ســەگان vénerie ئــەم ووشــەیە ئــەو ســاتانە دەگەیــەنێ کــە
گیاندارێکی ڕەدوونراو ڕادەوەستێ بۆ ئەوەی دژ بە سەگەکان یا دژ بە راوچی بەرگری لە خۆی
بکات.
19- دەچێ il vas..، سەری ئێکانێك c'est-à-dire de front، à la tête du sangulier ..
تاو دەدا لە کرداری تاودان (بە فارسی تاب دادن) c'est-à-dire se ،donner de l'ardeur
s'élancer avec violence.،ruer sur quelqu'un . لە قسە کردن لە بارەی باڵدەیەکی
گۆشتخۆر کە خۆی فڕێدەداتە سەر نێچیرەکەی، کوردەکان دەڵێن لنگدان donner un élan..
لێی de lui (بە فارسی از او) .، لێی تاپچینە il s'en est sauvé، il lui échappa لە
کرداری تاپچین se replier ..، چاو پێکەوتن l'endroit où les yeux (la vue)
tombent..، موهلیکە danger، péril (بە عەرەبی مهلکە) .، ڕمێکی حاڵەتی مەفعولی (ڕمێك)
ە un javelot،une lance .، پێدادا لە کرداری پێدان jetter de haut en bas ..، بە تەرحێك
هەرسێ ووشەکە لە فارسی و لە عەرەبییەوە دارێژراون، ئێکانێکی au sanglier،datif ..
ڕای گرتن (بە فارسی راو گرفتن) intercepter le ،copuer le chemin à quelqu'un
passage..، ڕای گرت il le fit s'affaisser، il l'abattit،il le priva du mouvement
20- لەولا de ce côté..، لا بۆ ئەو لا..، چووبوو étant allé. دەربڕینی لەولا چووبووە

22- وەختی یێملك هات لە قەراخ چەمێك دابەزین، هەوا زۆر خۆش بوو كیلەرچی نانی حازر كرد، چاوەش سفرەیان داخست، پلاو و بریانی حەلوا قاریە، رەنگی قاورمە و ترخێنە و ماستاو رەنگ ئاووشێك شیرە و خەیار بە ترشی حاسری نانێكی چاكمان خوارد.

L'heur du dîner étant arrivée, nous descendons sur le rivage d'un ruisseau. L'air est pur et agréable à respirer. Mon maître d'hôtel nous prépara un repas ; l'écuyer tranchant mit la nappe ; du plav, de l'agneau rôti, des gâteaux, du ragoût de mouton, du hachis, des navets fermentés, et des boissons rafraîchissantes, telles que lait de beurre, jus des grenades quintessence de fruits, des cornichons, en un mot, nous nous régalons en vrais gourmets !

22- یەملك le manger ووشەیەكی عوسمانلییە .، قەراغ bord،rivage .، چەمێك un
petite rivière،cours d'eau .، دابەزین littér. nous descenddons de la selle de
nos chevaux .، هەوا زۆر خۆش بوو l'air force beau était .، كیلەرچی ووشەیەكی
عوسمانلییە كیلێرجی، ئەو ئەفسەرەی كە ئەركی پاراستنی ئازووقەی خواردنی پێ
سپێردراوە.، سوفرە (بە فارسی سفرە) nappe.، داخست il dépoloya لە كرداری (
داخستن) ەوە et aussi fermer، étendre،qui signifi déployer . بەمشێوە بە نموونە
دەگووترێ دایخەن faites-le coucher pour appliquer la bastonnade. ئەم كردارە لە
كاتی ئێستادا لە شێوازی خەبەریدا à l'indicatif دوو شێوەی هەیە : دەخەم و هەروەها دا
یدەخەم. وا دەردەكەوێ لە كردارە كوردیانەی كە بە پیتی (د) دەستپێدەكەن، دەتوانرێ ئەم
پیتە بێدەنگە conssone ڕەشبكرێتەوە دوای پێشگری préfixe دە، هەروەك ئێستە لە دەیان
پاچی بینیمان كە ... دەبێ بنووسرێ s'écrire دەیان دەپاچین. پلاو riz assoaisonné
des viandes،avec du beurre ،etc. بریانی l'agneau rôti et farci ،etc.، بۆ
باسێكی بە داوێن لە بارەی .. خواردنەكانی پاشا خوێنەر دەگەڕێنینەوە سەر ئەو
ڤۆكابیولێرانەی كە لە كۆتایی ئەم باسەدا دەبینرێن. نانێك un pain ،littér. se dit
généralement de toute sorte de repas .، چاك beau،charmant، délicieux .، مان
خوارد mangeons nous .، حاسری (وە الحاصل) bref،finalement

بنكەی ژین
www.zheen.org

کوردەکان حەز بە گۆرانی چڕین دەکەن و بە سەرپێی سووك و ئاسان شیعر دەهۆننەوە. بەداخەوە کوردەکان بە دوای ئەوە ناگەرێن پارچە گۆرانییەکانیان بنووسنەوە. جگە لە دابلی یەناوبانگ، کە پێشتر باسمان لێکرد، هۆنەرێکی بەهرەوەری دیکەشیان هەیە، بابەتاهیر، کە لە هەمەدان لە دیك بووە و پێم وا بێ لە کۆتایی سەدەی حەڤدەهەمدا[٦٥] ژیابێ. بابە تاهیر هەڵبژاردەیەکی لە سەرلەبەری بەرهەمەکانی لە دوای خۆی بەجێ هێشتووە، کە بریتین لە حەفتا و دوو چوارین و غەزەلێك. ئەو گلەیی و سەرزەنشتەی لە دابل مان کرد بەوەی بە هیچ شێوەیەك ووشە کوردیەکانی بەکارنەهێناوە، دەشێ لە بابەتاهیریشی بکەین، کە پێکهاتەی ووشەکانی زێتر فارسین لەوەی کوردی بن. ئێمە لێرە دوو نموونە بەدەستەوە دەدەین.

I

بەنفشەی جوبیاران هەفتە بە

هەلالە کۆهساران هەفتە بە

منادی کوردەکان شیلێران بە

وەفای گل عذاران هەفتە بە[٦٦]

---

[٦٥] وادیارە ئەمە هەڵەی چاپ بێت, دەنا بابا تایەر لە نیوەی دووەمی سەدەی دەیەمدا ژیاوە (٩٣٧=١٠١٠). وەرگێڕ.

[66] شایانی گوتنە هەمان چوارین لە وتارێکیClement HUART بە زمانی فرانسی ساڵی ١٨٨٥ چوارینەکانی بابا تاهیری تەرجەمە کردووە بۆ فرانسی بە تێکستە ئۆریژینالەکەشەوە، ئەم چوارینە لەوێدا بەم شێوەیە هاتووە:

الالە کوهسارون هفتە بی

بنوشە جو کنارون هفتە بی

ئەم نموونەیە تەنها چوار ووشەی کوردی تێدابە : بە یا بوو il est.، هەلالە بە فارسی لالە coquelicot.، شلێران کۆی شلێرە torrent de montagnes.

II

سەری سوچی سەری خوناوە رێژی
بچم و واچیم از این عالم بەدەر چم
نووسیم نامە بە یاری جانی
ئەگەر دووری وەشیٚ تا دوورتر چم

Vois-tu cette branche, dont un bout brûle et dont l'autre bout vers de la sève ? C'est l'image de mon cœur, qui brûle et qui saigne à la fois. Je partirai, pauvre et oublié, je m'en irai de ce monde, et, de l'autre monde, j'écrirai une lettre à l'idole de mon âme, pour lui dire : « Si mon absence peut te faire du plaisir, j'irai encore plus loin.

سوچی (بە فارسی میسوزد) il brûle .، خوناوە (خونابە بە فارسی) sang .، رێژی qui coule comme de l'eau، il verse، il coule (میریزید بە فارسی) .، بچم هاوواتای (وەشیم) ە j'irai ، لە کرداری شدن .، بەدەر à la porte، بە فارسی دربدرشدن ، C'est-à-dire en vrai mendiant

www.zheen.org

منادی می کرم شهرو بشهرو
وفای گلعذارون هفته بی
بنۆرە: Clément Huart, *Les quatraine de bâbâ Tâhir 'Uryân*, In *Journal Asiatique*, huitième série, tome VI, 1885, p. 535.

il est beau ، il ets agréable وەشیّ ’،rôder d'une porte à l'autre
(وەش).

ئێمە هەرگیز هۆنراوەکانی دابل مان نەبینوە، بەڵام ئەگەر هۆنراوەکانی لە بابەتاهیری هاونیشتمانی شایانتر نییە بۆ لێکۆڵینەوەی زمانی کوردی، بابچین زێتر لە کوردستان، لە لای شوان و جووتیارە نەخوێندەوارەکانی ناو وەڵات بۆی بگەڕێین.

بنکەی ژین
www.zheen.org

ئا خۆدزکۆ
(کۆتاییەکەی لە ژمارەیەکی داهاتوودایە)

بنکەی ژین
www.zheen.org

پاشکۆیە یار

بنکەی ژین
www.zheen.org

بنکەی ژین
www.zheen.org

61

Enclosure 2 in No. 10.

Extract from Note from Persian Prime Minister to Grand Vizier relative to Suleimanich, dated July 20 (about), 1841.

[Communicated by the Turkish Plenipotentiary, November 17, 1843.]

(Translation.)

Proposition of the Porte.—The damages caused by Ahmed Pasha and Hussein Pasha Khan to Avraman and Suleimanich cannot be balanced and set off against each other; the very proposal thereof is somewhat inconsistent with the rights of nations. But the order has been repeated to the said governor not to oppose the perception of pasturage dues from those who pass over into the Persian territory, and to place this matter under such proper regulations as are consistent with the requisitions of neighbourly relations.

Answer by the Prime Minister of Persia.—Ahmed Pasha was the first to begin the quarrel and to pass limits; and on our side it has been attempted to repel him. No State would accept the proposal of balancing the after damage occasioned by the measures adopted for repelling invasion and preventing mischief from happening to its own dominions against the first damage (done by the invader). Moreover, the damage done by Hussein Pasha is not the thousandth part of that done without cause by Ahmed Pasha to the subjects of Persia. How, then, can a similar transaction be called balancing? No State would admit this proposal either by canon or by civil law. Although Ahmed Pasha has recently again committed fresh damage, spoiled and pillaged Avraman and Kurdistan (Persian), and killed Kandir Bey, a keeper of the marches, and other people, still the keepers of the marches of this side (Persia), not being authorised to quarrel or to repel, have borne withal. These damages caused by the said pasha have been laid in writing before the Governor of Bagdad, and a demand made that the said incendiary be removed far from the frontier, and be caused to indemnify the newly committed damages. The written answer received from the said governor admits and acknowledges the faults of the said pasha, but states that he has not been dismissed from his post, only an assurance is therein given that henceforward he shall do nothing displeasing. This written answer is sent to his Excellency Mirza Janfair Khan, Persian Ambassador at Constantinople, for him to lay before the Porte. Two papers also, sent by the said Ahmed Pasha with a view of exciting rebellion among the chiefs of Avraman, have been gained possession of and sent to be laid before the Porte. If Turkey desires the said frontier to be tranquil and orderly, the said pasha must be altogether removed far from thence, and an Imperial firman addressed to the Pasha of Bagdad, commanding him to demand the damages which he occasioned the first and second time to the subjects of Persia.

The payment of the ordinary pasturage dues are not demandable from the septs and tribes, but the governors of the frontier places of the Turkish Empire are bound to pay them; such has been the established rule from of old. Whoever uses or enjoys [possesses himself of] the property of another, it is incumbent on him to pay to the owner of the property his rightful claims. It was thus arranged with the frontier authorities of Turkey, in order that those of Persia should have no ground of complaint or quarrel with the tribes; it is not a new thing, nor is it an innovation, that it should be contrary to the law and to equity.

True translation:
J. W. Redhouse.

Erzeroum, November 17, 1843.

بنکەی ژین

هەڵبژاردەیەک لە نامەی سەرەک وەزیرانی ئێران، لە بارەی سلێمانییەوە، 20 ی تەمووزی 1841 بۆ وەزارەتی دەرەوەی عوسمانی.

www.zheen.org

سەرچاوە:

لەرشیڤی وەزارەتی دەرەوەی بریتانیا، ڤایلی FO:881/10024 (Extractes from correspondence relative to Turco-Persian boundary negotiations, Part I, 1843-1844, p. 61.

٥٢٥

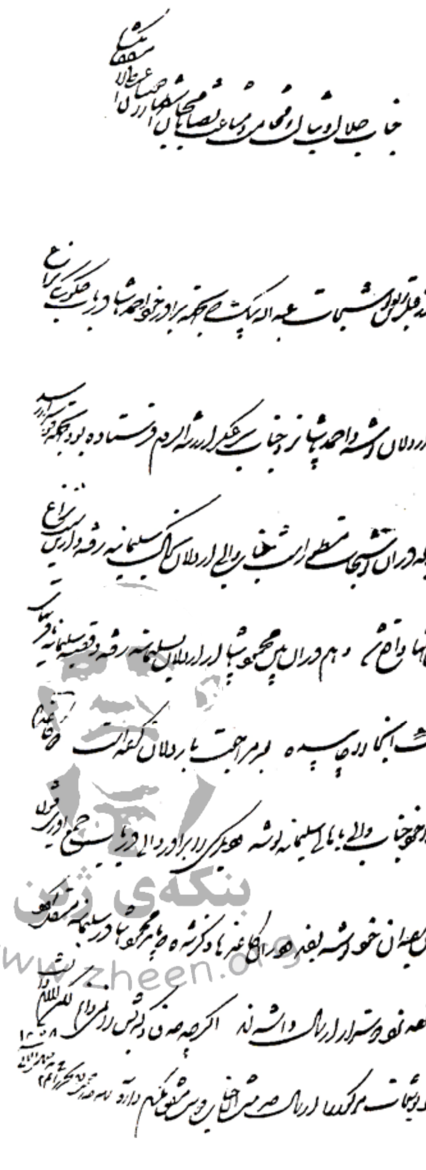

بنكەی ژین
www.zheen.org

شمارهٔ سند: ۱۳۱
موضوع: نزاع والی اردلان و سلیمانیه
تاریخ: ۲٤ جمادی‌الثانی ۱۲۵۸هـ .ق
کارتن: ۵ (نوشته های قدیم)
پرونده:

نامهٔ وزیرمختار انگلیس به وزارت امور خارجه، حاجی میرزا ابوالحسن خان

جناب جلالت و نبالت و فخامت و مناعت نصابا محبان استظهارا دوستان اعتضادا مشفقا مکرما

دو روز قبل از این سواد نوشتجات عبداله‌بیک که به جهت برادر خود احمد پاشا در باب چگونگی نزاع با والی اردلان نوشته و احمد پاشا نزد جناب سرعسکر ارزنة‌الروم فرستاده بود، به جهت دوستدار رسید از قراری که در آن نوشتجات مسطور است، جناب والی اردلان به خاک سلیمانیه رفته و از این سبب نزاع فی‌مابین آنها واقع شد. و هم در آن بین محمود پاشا از اردلان به سلیمانیه رفته، و قصبه سلیمانیه با دهاتهای نزدیک آنجا را چاپیده بعد مراجعت به اردلان کرده است.

دو کاغذ هم که یکی را خود جناب والی به اهالی سلیمانیه نوشته و دیگری را برادر والی در باب جمع‌آوری قشون به ریش‌سفیدان خود نوشته بودند و در آن کاغذها ذکر شده که باید محمود پاشا در سلیمانیه مستقل گردد، سواد کرده نزد دوستدار ارسال داشته‌اند اگرچه صدق و کذبش را نمی‌دانم، لکن لازم دانست که سواد نوشتجات مذکور را ارسال خدمت آن‌جناب دوست مشفق مکرم دارد، زیاده چه زحمت دهد.
تحریراً فی ۲٤ شهر جمادی‌الثانی سنه ۱۲۵۸

بنکەی ژین
www.zheen.org

نامەی وەزیر موختاری ئینگلیز بۆ وەزارەتی دەرەوەی ئێران، حاجی میرزا ئەبولحەسەن خان، بابەت: کێشەی والی ئەردەلان و سلێمانی.

سەرچاوە: دفتر مطالعات سیاسی و بین المللی، گزیده اسناد سیاسی ایران و عثمـــانی، جلد اول. تهران، 1369 (1990)، ص: 544-545.

بنکەی ژین
www.zheen.org

نامەی حاجی میرزا ئاقاسی بۆ سەدری ئەعزەمی عوسمانی بۆ جەنابی سەدری ئەعزەمی عوسمانی

بابەت: کاروباری سنوور، عەشایەر و بازرگانی.

سەرچاوە: دفتر مطالعات سیاسی و بین المللی، گزیدە اسناد سیاسی ایران و عثمـــانی، جلد اول، تهران، 1369 (1990)، ص: 270-271.

بنکەی ژین
www.zheen.org

نامەی حاجی میرزا ئاقاسی بۆ سەدری ئەعزەمی عوسمانی بۆ جەنابی سەدری ئەعزەمی عوسمانی

بابەت: کاروباری سنوور، عەشایەر و بازرگانی.

سەرچاوە: دفتر مطالعات سیاسی و بین المللی، گزیده اسناد سیاسی ایران و عثمـــانی، جلد اول، تهران، 1369 (1990)، ص: 270-271.

PHRASÉOLOGIE.

I.

DIALOGUE.

1 کیفت خوشً	Comment vous portez-vous ?
2 خودا خوشت بکە نختك سرم دچە هرامتمً	Merci. La tête me fait un peu mal. Je suis enrhumé.
3 کویە دچی ou اکویە دچی دتم مالوە نختك درمان دخوم بعقل سرمام بوە	Où allez-vous ? Je m'en vais chez moi pour prendre une médecine. Il paraît que je me suis refroidi.
4 لە کویە دی	D'où venez-vous ?

I.

TRANSCRIPTION ET SENS LITTÉRAL.

1. *Keifett*, ton état; *khoch*, bon; *é*, est.

2. *Khoda*, Dieu; *khochett*, bon à toi; *beké*, de کردن, qu'il fasse; *nekhteké*, un peu; *serem*, ma tête; *detché*, elle devient, elle fait, du verbe چون *tchoune*, devenir, marcher, s'en aller (pers. شدن); *heramctem é*, littér. le rhume à moi est. Les Kurdes disent proverbialement : به هرامتم رام بوارد *bé herametem ram board*, j'en suis quitte pour un enrouement, c'est-à-dire, je me suis tiré de cette affaire plus facilement que je n'ai espéré. Ils disent aussi : بهرامت رای بویرد, *be heramett raï bouird*, il en fut quitte pour une bagatelle, littér. moyennant le rhume, il fit son chemin.

3. *Koié* ou *akoié* (pers. بكجا), où, en quel endroit? *detem*, je vais, du verbe هاتن; *maloué*, dans ma propriété, c'est-à-dire, chez moi; *dekhoum*, afin que je mange, du verbe خواردن; *béaql*, à la raison, c'est-à-dire probablement; *sermam*, le froid à moi; *boum*, du verbe بون, il est à moi.

4. *dei*, tu viens (pers. آى), du verbe *[illegible]*, venir

5 له بازاراو ادمر کاروان هاته زوری کوتر هناوا سال عجم وسال فرن دکان پرن له چشتی چاك وجوان	J'arrive du bazar. Une caravane est venue avec beaucoup de marchandises de Perse et d'Europe. Les boutiques sont remplies de choses belles et neuves.
6 هیچت کری ou bien چشترك کری	As-tu acheté quelque chose?
7 چه لون بکرم پاره یکم نیه	Comment achèterai-je, sans avoir un sou d'argent?
8 پاره یکم پیه نبو بازرگان چیشت بخورای ندا	Je n'ai pas une obole à moi. Les marchands ne donnent rien gratuitement.
9 دراویت ou bien زرت دوه بیت دمر بقرض هرچه من ئه ھی توبه	Veux-tu que je te prête de l'argent? Tout ce que je possède est à toi.

5. *Lé*, prép. de; *aoudym*, j'arrive, je viens, synonyme de *demouva*; *koutere*, marchandise; هناوا *henaoua*, elle apporta; *haté*, est venue; *frène frengui*, européen; *purène*, ils sont pleins; *tchecht* (pers. چیز), une chose; *tchak*, beau; *djvane*, frais, neuf, jeune.

6. *Hitchett keri*, as-tu acheté quelque chose? de *kerine* (pers. خریدن).

7. *Tché lound*, quelle couleur? c'est-à-dire de quelle manière, comment? *paré* (turc *para*), argent; *em nié*, il n'est pas à moi.

8. *Em piié nebou*, je n'ai rien sur moi; *hicht*, aucune chose, rien; *kheraï*, gratuitement, pour rien.

9. *Draouytt*, ton argent, ou bien *zertt*, ton or; *devé*, désires-tu? du verbe *couistène*, désirer; *bytt*, pour بتو, à toi; *dem*, que je donne, du verbe دان, donner; *bquerz*, à titre de prêt; *myne*, pron. poss. le mien; *hito*, génitif absolu de *to*, de toi; le tien, *ié*, est, appartient.

www.zheen.org

10 بیە بچین ou bien بـیـە بروین لە پیدا نانوا خانە نان بکرین	Allons dans une boulangerie pour acheter du pain.
11 دنـشـین لە دکانـدا کباچـی لە اوو پلاو بخوی لگر کباب برخ	Asseyons-nous dans la boutique du rôtisseur. Tu y mangera du riz avec de l'agneau rôti.
12 لگـر بادنجان وماست شربت بیدمشك بخویناوا	Avec des aubergines et du lait caillé, tu boiras de l'essence de fleurs de saule.

II.

SI J'ÉTAIS PACHA.

1 آه من پاشا بوم آیە	Ah! si j'étais pacha!
2 دزانی چـمـ دکـسرت	Sais-tu ce que je ferais? Je

10-12. *Beié*, viens (pers. بیآ); *betchine*, partons, allons-nous-en, du verbe چون, synonyme de بروین *beroïne* (de رویستن marcher); *le pieda*, à la recherche, après; *bekrine*, afin que nous achetions; *leoué*, adv. là, où; *plav*, du riz cuit à l'eau; *bkhoi*, afin que tu manges (de خوأردن); *ieguère*, avec; *berkh*, agneau; *badindjane*, aubergine; *bidmichk*, eau de fleurs de saule, boisson favorite des Persans; *bekhoinava*, tu boiras; de *khoardène ava*, avec l'*n* euphonique (pers. آب خوردن), boire.

www.zheen.org

II.

TRANSCRIPTION ET SENS LITTÉRAL.

1. *Boum aié*, que j'eusse été, de بون.
2. *De zani*, sais-tu? *tché em dekyrt*, ce que je ferais; *mezgaoutt*,

مزگاوت یکمر دکرت له نزیك	me ferais bâtir une mosquée dans mon voisinage.
3 اووه خانو یکمر دکرت هاوش یکمر گاوره ببوبایه حوزکی به فواره له نوه راسته	Je m'y ferais faire une maison. Il y aurait une cour spacieuse, avec un étang et un jet d'eau au milieu.
4 هو روژه زو پی هالدستم وبه زیك ناشتا له پاش نیوژ صبحینه دچه حمام	Tous les jours, de bonne heure, je me lèverais, et, à jeun, après la prière du matin, j'irais prendre un bain.
5 چاوت پیه دکوه ناتر به پیراموا کوشمر هالدگره	On y verrait aussitôt un garçon de bain venir à ma rencontre et prendre mes pantoufles.

mosquée; *ick em dekyrtt*, une (mosquée) je ferais; *le neziq*, ex propinquo, près de.

3. *Haouch*, cour; *gaouré*, grand, spacieux; *be bouaié*, du verbe بون; *hôouz*, étang, pièce d'eau; *foara*, jet d'eau (arabe فوّارة); *le néoua rasta*, dans le centre même (idiotisme kurde), littér. de l'intérieur (*neoua* ou *néiou*), tout droit.

4. *Peihaldestem*, je me lèverais, du verbe پی عستان, se lever en sursaut, dont l'irrégularité consiste dans l'intervention de la voyelle ا *a* et de la consonne ل *l*, présent, *haldestem*, prétérit هاسته بوم; impératif ها لسته, prohibitif هالماسته; *zig*, ventre; *nachta*, à jeun, qui n'a pris aucune nourriture; *le pach*, avant (pers. از پیش); *nïeouj*, prière (pers. نیاز); *detchmé*, synonyme de *dechme*, du verbe چون ou شون, aller.

5. *Tchaoutt pié dekouvé*, du verbe composé چاوت پیه کوتن *tchaoutt pié koutyne*, voir, laisser ses yeux tomber sur quelque objet; *natyr*, barbier, garçon de bains, dont le devoir consiste à raser et à masser les baigneurs; *be piramoune* (pers. بپیش آمدن), venir à la rencontre de quelqu'un; کوش *kéouch* (arabe کفش), pantoufle, *haldegra*, il prit, du verbe composé *hal guyrtyne*, enlever, prendre; emporter quelque chose pour en avoir soin.

6 دشمــه ژور اووه ددام
ou bien جـولم دا دکـنـم
خوم روم دکموا

J'entre dans le bain, je me dépouille de mes vêtements et me fais tout nu.

7 پـشتمـار دگر مووا دشمه
ou bien نیـو حــوز حـانـه وا
خزانەوا رادحیشم

Je me ceins les reins avec un tablier, j'entre dans l'intérieur des bains et je m'y étends par terre.

8 ناتـر آوی شـله بسـرم
دکه بضریفی دمشله هـو
اعضام هـو جموشگهـم
دتاکمٔنه اژنوم شـانـم
ou استوم میزوم آنشم
به کیسکی شار چرکم
هالدگره

Le garçon me verse de l'eau tiéde sur la tête, il masse adroitement tous mes membres; il fait craquer toutes mes jointures, mes genoux, mon épine dorsale, mon cou, mes coudes. Avec un gant en laine, il enlève l'épiderme morte.

6. *Jour aoua de dam*, littér. dessous lui je donne, c'est-à-dire j'y entre (*jour*, pers. زیر, dessous); *djoul*, vêtement; *da deknem*, j'ôte. du verbe *dakendène*, dépouiller, ôter, écorcher; *roum*, nu; *de kémouva*, je me fais, présent du verbe کردن.

7. *Pechtmar*, serviette, tablier de bain; *deguermova*, je prends, présent du verbe گرتن *gyrtyne; hóouz kharé*, synonyme de *khezané*, nom de cette partie des bains où il y a tout ce qu'il faut pour se faire épiler, et une baignoire remplie d'eau chaude; *radehichem*, du verbe *rakichyne*, s'étendre, se coucher de toute sa longueur.

8. *Aouï chelé*, eau tiède; *demchelé*, du verbe شلن *chelène*, pétrir, macérer, masser; *djemouchguèche*, jointure de deux os, littér. la place du mouvement; *detakéené*, du verbe تاکنن *takenyne*, faire résonner quelque chose, produire du bruit; *ejnoum* mes genoux; *estoum*, mon cou; *chane*, dos, épine dorsale; *anyche*, coude; *kicé*, bourse, se dit d'un gant grossièrement tissu en fils de laine, dont les baigneurs en Orient se font frotter la peau; *char*, étoffe de laine (pers. شال), les Kurdes prononcent souvent ل *l* comme ر *r*; *tchirk*, toute sorte de souillure, épiderme morte qui se laisse facilement enlever.

www.zheen.org

9 دمشوا به سابون دارو دگیرم دست وپئیم له حنا دگیره سرم پاك وتميز دتاشه ردنم به حنا ووسمه رنگ دکه

Il me lave avec du savon. Je me fais épiler. Il me peint les pieds et les mains avec du héna. Il me rase proprement la tête, et il teint ma barbe avec du héna et du vesmé.

10 پاش قدريك آوى سردم پيەدا دکه دمه دروا پاك وجوان بواوه چشت دکم به مرّبا وبه چشتك اويرده سه چوار قاليون دکشم له پاش آن دچمه ديوان خان بشكات پرسن

Après quoi, il me rafraîchit la tête avec un peu d'eau froide. Je sors du bain tout propre et rajeuni. Je déjeune avec des confitures, et avec quelques friandises menues. Enfin, je fume trois ou quatre narguilés avant de me rendre à la salle d'audience, pour écouter les plaignants.

11 شكاتكريك يك قصهٔ

Les plaignants, un à un, ex-

9. *Darou*, drogue, pour savon épilatoire, que les Persans appellent نوره ; *péci*, pied ; *deguiré*, il prend, pour il peint, il enduit ; *temiz*, propre, pur, synonyme de پاك ; *detaché*, il rase, du verbe *tachyne* (pers. تراشيدن) : *rdène*, barbe ; *dké*, il fait.

10. *Qedri iek*, un peu ; *sard*, frais, froid ; *piéda dké*, il met dessus, du verbe *piéda kyrdyn*, mettre dessus, enfoncer ; *damé*, je vais, je sors, du verbe هاتن ; *bouava*, je suis, du verbe بون, être ; *deroua*, dehors, par opposition à ماروا *maroua*, dedans. Cependant ce dernier mot s'emploie exclusivement en parlant de la partie intérieure d'une maison, où habitent les femmes ; la partie extérieure, où l'on reçoit les hommes, porte le nom de ژوروه *jourova*, l'extérieur, comme chez les Persans بيروني *birouni* et اندروني *enderouni*. *Tchecht*, le déjeuner (pers. چاشت) ; *tchichtck*, une chose, quelque chose ; *ouyrdé*, petit, menu ; *lé pach one*, après cela ; *divane khane*, salle d'audience ; *chkatt*, plainte, grief (arabe شكايت) ; *pursine*, demander, écouter les griefs.

11. *Chkatker*, celui qui se plaint ; *khoïane*, plur. de *khoi*, soi-

www.zheen.org

خوبان دکن فرض دکم
احمد برای محمود کشتوا
شریعت امر دکه بقصاص
پیک ده وارثی راضی بکره
لاکن قاتل فقیره چاره
اوه تە ou bien اوویه

posent leurs griefs. Supposons, par exemple, qu'Ahmed a tué le frère de Mahmoud. Le Koran ordonne, dans un pareil cas, de recourir au droit de talion, sauf à satisfaire à l'amiable les héritiers du défunt; mais le meurtrier est pauvre. Or, voici le moyen d'y aviser :

12 قاتل ضامن بدا که
هموسارك سوت غروش تا
خوه‌که تاودبه؛ منش
دست له حقّی خوم هاله
گریم

Le meurtrier donnera une caution de verser tous les ans cent piastres dans la caisse des héritiers, jusqu'à ce que la somme convenue soit entièrement payée. Quant à moi, je renonce à toucher les honoraires qui me reviennent de droit en ma qualité de pacha.

13 جوه ك يك باغك

Un juif acheta à Kerim un

même; *dekène*, ils font; *ferz dekem*, je fais la supposition; *braī*, accusatif de *bra*, frère; *kuchtoa*, il a tué; *emr deké*, il fait l'ordre, il ordonne; *piek dé*, il est possible, on peut; *bekré*, du verbe *kyrdyne*, faire. Il paraît que ce verbe, chez les Kurdes, a deux impératifs : *beké* et *bekré*, fais; *katyl fekyr é*, le meurtrier est pauvre; *áouta*, voici, de *áou*, ceci, et *a*, il est, avec un ت *t* euphonique synonyme de *aou ie*, ceci est.

12. *Katyl*, meurtrier. Dans ce récit, il y a beaucoup de mots arabes parce qu'il s'agit d'une procédure selon la législation arabe du Koran. *Beda*, il donnera, de دان; *hemou sareke*, pour *hemou saleké*, tous les ans; *sott* (pers. صد), cent; *ta*, jusqu'à ce que; *khouéké*, prix du sang, somme convenue pour le rachat de la vie d'un meurtrier; *taou*, entièrement (arabe تمام); *mnich*, et moi aussi, quant à moi; *dest halguyrtyne lé*, retirer la main de, c'est-à-dire renoncer à quelque chose; *haqqui khom*, accus. mon droit, les honoraires.

13. *Djéouéke*, un juif (angl. *jew*); *krivé*, il acheta, du verbe کرین

نکەی ژین www.zheen.org

کریوه له کریمر له ساله
گرانگه دا بچوار تمان باغك
پين سوت تمان دئمه امه
زور بی انصافی باغکی له
جوەك دستینموه ددامر
اووه بکریمر انتهای آکر
جوەك زوری قول وقول
چوارتمانی بروانوه

14 له پاش امانه دگیمر
اسپمر زین دکن دچشمه
راو براز هەمان امه دهینه
چمر سگکان یکانکی در
دکن

jardin. C'était dans une année de disette, et Kerim donna pour quatre tomans un jardin qui en valait cinq cents. En punition d'une si grande injustice, je reprends le jardin d'entre les mains du juif, et je le restitue à Kerim. Enfin, si le juif m'importune avec ses cris, je lui fais rendre ses quatre tomans.

Après quoi, j'ordonnerais de nous faire seller mes chevaux. Nous allons à la chasse au sanglier. A peine sommes-nous arrivés au bord d'un torrent, que les chiens en font sortir un sanglier.

krine, acheter; *guiranéké*, cherté, disette, famine; *da*, il donna; *tchoar*, quatre; *piène sott* (pers. پنج صد); *deemé*, il rapportait, c'est-à-dire il vaut, du verbe هنان *henane*, apporter. Nous connaissons déjà les verbes dont l'*h* aspiré se change en *é* dans le paradigme. *Am é*, ceci, cet achat; *zor*, beaucoup; *é*, est; *de stïenmouva*, je reprends, du verbe استاندن *estandyne* (pers. ستاندن), saisir; *de dam*, je donne; le pronom *ouva* se rapporte au jardin; *intihaï*, substantif arabe employé adverbialement, enfin; *zori*, beaucoup, trop; *quoul ou quoul*, tapage discussion. Il y a ici un verbe sous-entendu, *beroatoua*, littér. j'aurais fait rebrousser chemin; du verbe neutre *roïne*, aller, on fait un verbe transitif رواتن *routène*, faire revenir, ramener, faire rendre.

14. *Amané*, dat. plur. pour nous; *deguéiem*, je dirai; *zine dekine*, faites seller; *raôu*, subst. chasse; *beraz*, sanglier mâle, dont la femelle se nomme مالوس *malos*, et leurs pourceaux کوداه براز; *hemane*, aussitôt que; *amé*, nous; *decheiné*, nous arrivâmes, nous atteignîmes; *tchem*, un courant d'eau et son lit; *ïékaneh*, sanglier qui vit tout seul, qui ne suit pas son troupeau (*odyniec*).

www.zheen.org

15 له هـو لا يـكـوه دواى
دكـون يـك بـيـك درئـن
ويـك بانـك دكـن نامـرت
خلاصى نكى تغنك نهاويژن
قبالق زوره

De tous les côtés, les cavaliers s'élancent après lui, en s'écriant tous à qui mieux mieux : « Attends, vaurien, tu n'échapperas point! » — Ne tirez pas sur lui, il y a trop de monde! »

16 به شيرلئدن اسپ پر
تاو دكن اوزنـگـى كوت
بره دواى دانن

« Frappez-le avec vos sabres. Lâchez la bride, force d'étriers, et serrez-le de près. »

17 سـك و راوگـــر بـــراو
دبوه به هـو لايـكـه دغـله
يك يكى فوتى پاربوا

Les chiens et les chasseurs se dispersent de tous les côtés. Quelques-uns (les chasseurs) tombent l'un après l'autre: leurs turbans se dénouent.

15. *Luié koué*, les côtés, de part et d'autre; *douaoui koutyne*, traquer, suivre derrière quelqu'un. On dit, par exemple : بدواى هات *bé douaoui hatt*, il marchait après lui. *Dereine*, ils disaient (pers. نامرد), *namertt*, vaurien, coquin; *nekei*, qu'il ne fasse point; *nehaouijine*, ne tirez pas, du verbe هاويتن *haouityne*, tirer du fusil, de l'arc, etc.: *kabalyq*, cohue, foule; *zor é*, il y a beaucoup.

16. *Chir* (pers. شمشير), épée, sabre; *pur taou kyrdyne*, encourager, exciter, littér. faire plein d'ardeur; *aouzeng*, étrier; *koutt*, impér. fait tomber, frappe, du verbe *koutyne*. On sait que les Orientaux se servent de leurs étriers pour piquer leurs chevaux, comme nous nous servons de nos éperons; *beré douaï*, après lui, à ses trousses: *danyne*, mettez-vous, c'est-à-dire poursuivez-le, du verbe دانن *danyne* (pers. نهادن), placer, mettre.

17. *Raouguère*, chasseur, de *raou*, la chasse; *pariva* (pers. پرا كنده), dispersé, épars, d'où le verbe براو بون, se disperser. s'éparpiller; *hemou* (pers. همه); *laïlé*, côté; *daghle*, ils tombent, du verbe غلن *ghlane*, choir, tomber de haut en bas; *fouti*, turban, coiffure des Kurdes; *pariva*, ils se dénouent, ils se détachent.

www.zheen.org

18 كور غورم سوار اسپى
ئردى بوه دواى دكوه
يكانك مان هال دگرى

Mon fils aîné, monté sur un cheval nedjdi, poursuit de près le sanglier, qui s'arrête tout à coup.

19 كورم دچته سر
يگانك يگانك تاو ددا او
لى تا پيچين دلم لئدا له
چاو پكاوتن مولايكه رمّكى
پيادا بطرح ك يگانكيه
راى گرت

Mon fils l'attaque de front. Le sanglier riposte avec violence. Lui (mon fils) esquive adroitement. Le cœur me bat à la vue du danger. Mais mon fils lance son javelot de manière que le sanglier s'affaisse, sans pouvoir avancer.

20 حربه لولا چو بووه

Lorsque son arme eut trans-

18. *Kori gourem*, mon fils grand (aîné); *soar boué*, étant monté; *nejdi* pour نجدى, la meilleure race de chevaux arabes; *douaï*, par derrière, et *douaï koutyn*, tomber par derrière, c'est-à-dire suivre quelqu'un tout près, serrer de près; *mane*, séjour, demeure, *mane halguyrtyn*, prendre demeure, s'établir; en terme de vénerie ce mot désigne le moment où un animal poursuivi s'arrête pour se défendre contre les chiens et les chasseurs.

19. *Detché*, il va; *seri ieganck*, à la tête du sanglier, c'est-à-dire de front; *taou deda*, du verbe *taou dane* (pers. تاب دادن), donner de l'ardeur, c'est-à-dire se ruer sur quelqu'un, s'élancer avec violence. En parlant d'un oiseau carnivore qui se jette sur sa proie, les Kurdes disent لنگى دان *leng dane*, donner un élan; *lei*, de lui (pers. از او); *lei tapitchine*, il lui échappa, il s'en est sauvé, du verbe *tapitchyn*, se replier; *tchaou pekaoutyn*, l'endroit où les yeux (la vue) tombent; *molaïké*, danger, péril (arabe مهلكة); *remmeki*, accus. de رمّك, une lance, un javelot; *peiada*, du verbe *peïadyn*, jetter de haut en bas; *be terkhike*, tous les trois mots dérivés du persan et de l'arabe; *ickancké*, datif, au sanglier; *raï guyrtyn* (pers. راه گرفتن), couper le chemin à quelqu'un, intercepter le passage; *raï guyrti*, il le priva du mouvement, il l'abattit, il le fit s'affaisser.

20. *Léou*, de ce, pour له او; *lá*, côté; *tchou boué*, étant allé. L'ex-

www.zheen.org

دراو راو کـــران لمرلاو لاو
گرد بون اوه به دیان پاچی
قـــوت قـــوتی ou bien کـــرد
کردی کرد

percé le sanglier d'outre en outre, les chasseurs, accourus de tous les côtés, le hachèrent en morceaux.

21 له کیف خـوشـیـان
حارمر نبو دستمر کـرده
استوی نیوچاوان ماچ کرد
پیه امر گوت براست توکور
می دستت نیشه

Ivre d'aise et de joie, je passe mon bras autour du cou du jeune héros, je l'embrasse sur le front, et je lui dis : « En vérité, je reconnais maintenant que tu es mon fils. — Bénie soit ta main infaillible ! »

pression *leou la tchou boue deráou* compte au nombre des idiotismes kurdes, traverser d'outre en outre, comme le fait une pointe d'épée ou une balle. *Deráou*, en dehors; *lem*, abrégé de له همو *le hemou*, de tous; *lu ou laou*, d'une part et d'autre part, expression proverbiale, comme en persan celle de این سو آن سو ; *guyrd*, à l'entour, autour; *boune aouva*, étaient arrivés; *deiane patchi*, 3ᵉ pers. plur. du verbe *de patchyne*, mettre en pièces, briser, hacher à coups redoublés; *goutt*, miette, débris; *kerd*, un morceau, plus grand que قوت, une tranche.

21. *Keïf*, plaisir, jouissance; *khochiane*, adj. agréable, suave; *kharem* pour حالم, mon état moral; *kharem ne bou*, je n'en pouvais plus, c'est-à-dire je me sentais débordé par trop de plaisir; *destem kyrdé*, ayant fait mon bras, c'est-à-dire ayant entouré avec mon bras; *estouï*, accus. cou; *neioutchaoûane*, subst. front, littér. entre les yeux; *match*, subst. baiser; *péié em goutt*, je lui ai dit; *peié* (pers. بوی *be véi*), à lui; *berast*, en vérité, en effet; *kori myn*, mon garçon, mon fils; *destytt*, ta main; *neieché*, qu'elle ne souffre pas; les Persans ont la même expression دستت درد نکند *destett derd nekuned*, que ta main ne fasse mal[1].

[1] Voyez ma *Grammaire persane*, p. 155.

22 وقت يملك هات له
قرخ چمك دابزين هوا زور
خوش بو كلرچى نانى حاضر
كرد چاوش سفريان
دخست پلاو برياني حلوا
قاريه رنگى قاورمه وترخيانه
وماستيا ورنگ آو وشيك
شيره وخيار بترش حاصرى
نانك چاق مان خوارد

L'heure du diner étant arrivée, nous descendons sur le rivage d'un ruisseau. L'air est pur et agréable à respirer. Mon maître d'hôtel nous prépara un repas; l'écuyer tranchant mit la nappe; du plav, de l'agneau rôti, des gâteaux, du ragoût de mouton, du hachis, des navets fermentés, et des boissons rafraîchissantes, telles que lait de beurre, jus des grenades, quintessence de fruits, des cornichons, en un mot, nous nous régalons en vrais gourmets!

22. *Iemlik*, le manger, mot osmanli; *qarakh*, rivage, bord; *tchmek*, un cours d'eau, petite rivière; *dabezine*, littér. nous descendons de la selle de nos chevaux; *heoua zor khoch bou*, littér. l'air force beau était; *kelertchi*, mot osmanli, *kilerdji*, officier préposé à la garde des provisions de bouche; *sufreiane* (pers. سفره), nappe; *dakhyst*, il déploya, du verbe دخستن *dakhystène*, qui signifie déployer, étendre, et aussi fermer. Ainsi, par exemple, on dit ديخن *daïkhyne*, faites-le coucher pour appliquer la bastonnade. Ce verbe a deux temps présents à l'indicatif: دخام *dekham*, et aussi د دخام *de dekham*. Il paraît que dans les verbes kurdes qui commencent par un د, on peut supprimer cette consonne après le préfixe *de*, comme on vient de le voir dans ديان پاچى, qui, régulièrement, devrait s'écrire ديان ديا چين. *Plaou*, riz assaisonné avec du beurre, des viandes, etc. *briani*, l'agneau rôti et farci, etc. Pour les détails concernant le menu du repas du pacha, nous renvoyons le lecteur au vocabulaire qui se trouve à la fin de ces Études. *Nanch*, littér. un pain, se dit généralement de toute sorte de repas; *tchaq*, beau, charmant, délicieux; *mane khoard*, nous mangeons; *khacira* pour الحاصل *elkhacil*, finalement, bref.

POÉSIE.

Les Kurdes aiment à chanter, et ils improvisent avec facilité. Malheureusement ils ne cherchent pas à conserver par écrit leurs compositions poétiques. Outre le célèbre Dabel, dont nous avons déjà parlé, ils ont un poëte lauréat, Baba Tahiri, natif de la ville de Hamadan, qui vivait, ce me semble, vers la fin de notre XVIIe siècle. Baba Tahiri a laissé un recueil de ses œuvres complètes, composé de soixante et douze رباعی et d'un غزل. Le reproche qu'on fait à Dabel, de n'avoir pas cherché à se servir exclusivement de mots kurdes, peut aussi s'appliquer à Baba Tahiri, dont les compositions sont plutôt persanes que kurdes. Nous en donnerons ici deux échantillons :

I.

بنفشهٔ جویباران هفتهٔ به
هلالهٔ کوهساران هفتهٔ به
منادی کردکان شیلران به
وفای گل عذاران هفتهٔ به

La violette des fontaines ne vit qu'une semaine, le coquelicot des montagnes ne vit qu'une semaine. Le torrent qui mugit est le crieur public des Kurdes. La constance des jeunes filles aux joues de rose ne vit qu'une semaine.

On voit qu'il n'y a que quatre mots kurdes seu

lement; به *bé* ou بو *bou*, il est; هلاله *helalé*, en persan لاله *lalé*, coquelicot; شیلران *chilerâne*, pluriel de شیلر *chiler*, torrent de montagnes.

II.

سری سوچی سری خوناوه ریژی
بشم واشم از این عالم بدر شیم
نوسم نامۀ بیار جانی
آگر دوری وشه تا دور تر شیم

Vois-tu cette branche, dont un bout brûle et dont l'autre bout verse de la sève? C'est l'image de mon cœur, qui brûle et qui saigne à la fois. Je partirai, pauvre et oublié, je m'en irai de ce monde, et, de l'autre monde, j'écrirai une lettre à l'idole de mon âme, pour lui dire : « Si mon absence peut te faire du plaisir, j'irai encore plus loin.

Soutchi (pers. میسوزد), il brûle; *khoun aoué* (pers. خونابه), sang qui coule comme de l'eau; *riji*, il verse, il coule (pers. میریزد); *bechim*, synonyme *vachim*, j'irai, du verbe شدن; *beder*, à la porte, c'est-à-dire en vrai mendiant, du persan در بدر شدن, rôder d'une porte à l'autre; *vech é*, il est agréable, il est beau (*vech*).

Nous n'avons jamais vu les poésies de Dabel; mais, s'il n'a pas mieux mérité de la langue kurde que son compatriote Baba Tahiri, allons la chercher plutôt dans le Kurdistan, chez les pâtres et les paysans illettrés du pays.

A. Chodzko.

(La fin à un numéro prochain.)

بنكەی ژین www.zheen.org

Copie.

COLLEGE DE FRANCE
CXXII
Chodzko
1
ARCHIVES

Monsieur le Ministre,

Je viens d'apprendre qu'il y a à Paris, deux chaires vacantes des langues Orientales : la chaire de langue persane au Collège de France, et celle de langue turque à la Bibliothèque Royale.

J'ai longtemps séjourné en Orient, je connais ces deux langues, je les parle et les écris. J'ai été employé dans la diplomatie en Perse, comme traducteur et rédacteur. J'ai publié des traductions des ouvrages orientaux en langues européennes, polonais, français et anglais.

Je me crois, Mr. le Ministre, en état de concourir pour une de ces chaires. Etranger, j'ignore et les formes et les conditions du concours, et je ne serai appuyé auprès de V.E. par personne ; ce qui m'oblige de m'adresser directement, et de lui exposer mes titres. Daignez bien les apprécier et m'informer de la décision qu'il Vous paraîtroit le plus juste de prendre.

Voici mes titres.

J'ai achevé mon cours des langues arabe, persane et turque, à l'école spéciale des langues Orientales vivantes, de St. Petersbourg. En 1830 je je partis avec mission en Perse, où j'ai eu des rapports continuels avec le gouvernement de ce pays, d'abord comme drogman, ensuite comme Consul à Recht, en Ghilan.

Pendant mon aussi long séjour parmi les person[...]

COLLEGE ARCHIVES DE FRANCE

à S.E. Monsieur le Ministre de l'instruction publique &c. &c.

بنکەی ژین
www.zheen.org

کۆپی یەکەم لاپەڕەی نامەی خۆدزکۆ بۆ وەزیری پەروەردەی

فرانسی بۆ ووتنەوەی زمانی فارسی و تورکی – ئەرشیفی

تایبەتی خۆدزکۆ- کۆلێژ دو فرانس

l'organisation du théâtre persan. Il a apporté de Perse une ample collection des *taziés*, qui faisait partie de la bibliothèque de Fetkh alichah et que le directeur du théâtre de la cour lui céda.

(Séance générale du 17 Juin 1845).

J'avois idée de faire publier en France ce répertoire du théâtre persan, collection unique en son genre. Encouragé par les offres de la Société Asiatique de Londres, je me suis adressé à Mr. le Directeur de l'imprimerie royale, qui me fit l'honneur d'une réponse bienveillante dont j'annexe ici la copie.

Agréez etc. (ut in litteris).

le 2 Février 1847

pour copie conforme. Alexandre Chodzko

بنکەی ژین
www.zheen.org

کۆپی دوایین لاپەرە

بنکەی ژین
www.zheen.org

بیبلیۆگرافیای
سەرچاوە ڕۆژئاوییەکان
لە بارەی زمانی کوردییەوە

بەرایی:

خوێنـدەواری هێـژا، ئـەم بیبلیۆگرافیایـەی بەردەستتان تایبەتـە بـەو کتێب و وتارانەی بە زمانە ئەوروپییەکان لەبارەی زمانی کوردییەوە نوسراون و تەنها تەرخانی ئەو سەرچاوانە کراوەی کە لە زمانی کوردی دەکۆڵنەوە. ئەم بیبلیۆگرافییە بە ئەنقەست لەسەر شێوەی ساڵدا نووسراوە تا بزانرێ ناسینی زمانی کوردی بە چ قۆناغێکدا تێپەڕیووە. ئەمڕۆ ئێمە لـە هـەموو کاتێك زیاتر پێویـستمان بـە ناوەنـدێکی کوردناسـیی هەیـە کـە هـەموو ئـەو سەرچاوانە کۆیکاتـەوە و لێکۆڵینـەوە و توێژینـەوەیان لەسـەر بکـات و بـە شـەرح و لێکدانەوەش تەرجەمەی کوردیان بکات. ئەگەر ئەم بیبلیۆگرافییە تەواوی ئەو نوسینانە نـەبێت لـە بـارەی زمانی کوردییـەوە کـە بـە زمانـەکانی (فرانسی، ئـەلمانی، ئینگلیـزی و ئیتالیـایی) نووسـراون ئـەوا بـە دڵنیاییـەوە بەشـی زۆرترینیانە و ئەگەر تاك و تەراش شتێکم بەسەردا تێپەڕیبووبێ ئەوا داوای لێبووردن دەکەم و گەلێك هیوادارم ئەمکارە خزمەتێك بەو کەسانە بکات کە لەم بوارەدا کار دەکەن و خەریکی تۆژینەوەن لە زمانی کوردی..

بنکەی ژین

1787

www.zheen.org

1-Garzoni, Maurizio, *Grammatica e vocabulario della lingua kurda*.. Roma, Stamperia della Sacra Congregazione di Propaganda Fide, (288p).

1814

2-Klaproth, J, *Kurdisches Worterverzeichnis mit dem Persischen und anderen verwandten Sprachen verglichen-* In Fundgruben des Orient, Vienne, Bd. 4 p. 312-321.

1857

3-Chodzko, A, *Etudes philologiques sur la langue kurde (dialecte de Soléimanié).* Journal Asiatique, V. 9, Paris, p.297-356.

4-Peter Lerch, *Forschungen über die Kurden und iranischen Nordchaldäer*, St- Petersburg, 3 Bde, 104p+ 225p+ 124p.

1864

5-Frederich Müller,*Beiträge zur Kenntniss des neupersischen Dialekte,* Teil. II. *Kurmângi-Dialekt des Kurdensprache,* In Sitzungsberichte des Philosophisch-historischen Classe, Jagrgang 1864, Heft 1 Bis III, Wien, 46, p. 450-480.

بنکەی ژین
www.zheen.org

1865

6-Frederich Müller,*Beiträge zur Kenntniss des neupersischen Dialekte,* Teil. III. *Zaza-Dialekt des Kurdensprache,* In Sitzungsberichte des Philosophisch-

historischen Classe, Jagrgang 1864, Heft 1 und II, Wien, 48, p. 227-245.

1872

7-Samuel, A, Rhea, *Brief Grammar and Vocabulary of the Kurdish language of the Hakkari district.* In: Journal of the American Oriental Society, New Haven, Tenth volume, p.118-155

1873

8-Ferdinand Justi, *Die Kurdischen Spiranten*, Marburg, (29 p).

1878

9-Ferdinand Justi, *Les noms d’animaux en kurde*, Paris, Imprimerie Nationale, 32 pp.

1880

10-Ferdinand Justi, *Kurdsche Grammatik*, Commission der kaiserlichen Akademie der Wissenschaft, St-Petresburg, (256p).

بنکەی ژین
www.zheen.org

1879

11-Alexandre Jaba, A, *Dictionnaire kurde-français*. Publié par Ferdinand Justi, F. Ed. Académie Impériale des Sciences. St. Petersbourg,

1883

12-Wilchelm Eug, *La langue des Kurdes*, Paris.

1884

13-Houtum-Schindler, *Beitrage zum Kurdischen wortschatze*. In :*Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft*, 38, Leipzig, p. 43-116..

1888

14-Houtum-Schindler, *Beitrage zum Kurdischen wortschatze*. In :*Zeitschrift der Deutschen Morgenländischen Gesellschaft*, 42, Leipzig, p. 73-79

1887

15-Prim, E. & Socin, A, *Kurdische Sammlungen im Dialekte des Turabdin*, . St. Petersbourg,.

بنکەی ژین
www.zheen.org

1897

16-Hugo Makas, *Kurdische texte im kurmandji-dialecte aus der gegend von Märdîn*,. St. Petersbourg-Leningrad, (136p), (1918, 1924).

1898-1901

17-Albert Socin, *Die Sprache des Kurden*, In Grundriss der Iranischen Philologie, I, 2, Strassburg, p. 249-286.

1900

18-Hugo makas, *Kurdisch Studien: 1. Eine Probe des Dialektes von Diarbekir, 2. Ein Gedicht aus Gâwar, 3. Jezidengebete*, Heidelberg, (54 p).

1901

19-Oskar Mann, *Kurdisch-persische Forschungen: Ergebnisse einer von 1901-1903 in Persien augeführten Forschungsreise von Oscar man nun Carl Hadank,* Berlin.

1903

20-Albert Von Coq, *Kurdische Texte*, Berlin, 2 Bde, 168+118 p.

1904

21-Morgan, J. de, *Mission Scientifique en Perse*. Tome V. Etudes Linguistiques. 1ère partie : dialectes kurdes, langue et dialectes du Nord de Perse, Paris, Imprimerie Nationale. Ernest Leroux, éditeurs.

www.zheen.org

1906

22-Mann, Oskar, *Die Mundart der Mukri-kurden*. Vol I, Berlin, (308 + 58 p).

1909

23-Mann, Oskar, *Die Mundart der Mukri-kurden*. Vol II, Berlin, (478 p.).

24-Soane, E, B, *Notes on a Kurdish dialect, The Shadi branch of Kermandji*, In J.R.A.S, pt. IV, p. 895-921.

1911

25-Adjarian, H., *Recueil de mots kurdes en dialecte de Novo-Bayazet*, In Mémoires de la Société Linguistique de Paris, Paris, vol. 16. p.349-383.

1912

26-Soane, E, B, *Notes on a Kurdish dialect, Sulaimania (Southern Turkish Kurdistan),* In J.R.A.S, II, pt. IV, Oct, p. 891-940.

1913

27-Soane, E.B, *Grammar of the Kurmandji or Kurdish language*, London, Luzac & Co. (289 p).

1919

28-Fossum,L,O, *A pratical Kurdish Grammar*. Minneapolis, Augsburg Pulishing House.

29-Soane, E.B, *Elemontary Kurmanji grammer (Sulaimania district),* Bagdad, (197 p).

1921

30-Christensen Arthur, *Les dialectes d'Awromen et de Pawa,* Copenhagen**.**

1922

31-Jardine, Captain R.F, *A grammar of the Kurds of Mosul division and surrounding districts of Kurdistan*, Bagdad, Government Press.

32-Soane, E.B, *Notes on the phonology of Southern Kurmandji,* In J.R.A.S, April, pt. II, p. 191-226.

1926

33-Beidar, Paul, *Grammaire kurde. Régions de Zakho et d'Amadia*. Paris, Paul Geuthner.

34-Hadank, H, K, *Die Mundarten von Khunsar, Mahallat, Natanz, Nayin Samman, Sîven und Sô-Kohrud Bearbeitet.* Berlin et Leipzig, Walter de Gruyter.

1927

35-Ivanow, W, *Notes on the Khorassani Kurdish*. In Journal and Proceedings of the Asiatie Society of Bengal, vol. XXIII, p.167-236.

بنكەی ژین
www.zheen.org

1930

36-Hadank, H, K, Mundarten der Gürân, obesonders das Kândûläî, Auramânî und Bâdschälânî, Berlin, Band II, 478 p.

1931

37-Edmonds, C, J, *Suggestions for the Use of Latin Character in the Writing of Kurdish*, In Journal of the Rpyal Asiatic society, p. 27-46.

1932

38-Hadank, H, K, Munderten der Zâzâ, hanptschlich aus Siwerek und Kor, Berlin, Band IV, 398 p.

1933

39-Edmonds, C, J, *Some Developments in the use of Latin Character for the Writing of Kurdish*, In The Journal of the Royal Asiatic society, p. 629-650.

1938

40-Hadank, K, *Untersuchungen um west Kurdistan Boti und Ezâdi*, Berlin.

1943

41-Minorsky, V, *The Guran*, In BSOAS, p. 75-103.

بنكەی ژین
www.zheen.org

١٩٤٤

42-Basile Nikitine, Le pluriel en-T, In l'Ethnographie (Bulletin de la société d'ethnographie de Paris**),** Paris, n° 42, pp. 137-151.

1953

43-Beidar Khan, Kamuran Aali, *Langue kurde. Eléments de grammaire* (extraits des cours donnés à l'Ecole Nationale des langues Orientales vivantes) Paris. 1ère édition, Paris, 1953. 2ème édition, 1964.

1954

44-Mackenzie, D, N, *Gender in Kurdish*, In BSOAS, 16, p. 529-541.

1955

45-Edmonds, C.J, *Prepositions and personnel affixes in Southern kurdish* BSOAS, XVII/3, pp. 490-502.

1956

46-Mackenzie, D.N, *Bâjalânî* In: BSOAS, vol XVIII, part 3, pp: 418- 435.

1958

47-Ernest Mccarus, *A Kurdish grammar, descriptive analysis of the Kurdish of Sulaimanya*, Iraq, American Counncil of Learned Societies. Nex york, 138 pages.

بنکەی ژین
www.zheen.org

1959

48-Stig Wikander, *Recueil de texts Kourmandji*, Ed. Acta universitatis Upsaliensis: 10, Wesbaden.

49-Mohammed Mokri, *Les vents du Kurdistan*, In Journal Asiatique, Paris, p. 472-505.

1961

50-Mackenzie, D.N, *Kurdish dialect studies*. London, Oxford University Press. vol . 1, XXI, 247 p.

1962

51-Mackenzie, D.N, *Kurdish dialect studies*. London, Oxford University Press. vol. 2, XIV, 378P.

1965

52-Taufiq Wahby, *The origines of the Kurds and their language,* In Kurdistan, N° 9-10, (16p).

1966

53-Mackenzie, D, N, *The Dialect of Awroman, grammatical sketch, texte, and vocabulary*, 1966, Kobenhaven, (141) p.

بنکەی ژین
www.zheen.org

54-Mackenzie, D, N, *The origine of Kurdish*. In: Transactions of the Philological Society, p. 68-86.

1967

55-Jamal Jalal ABDULLA & Mccarus, E.N, *Kurdish basic course, Dialect of Sulaimania*, *Iraq*. Ann Arbor, University of Miching Press, VIII, 482 pages.

1968

56-Joyce Blau, *Kurdish kurmandji texts : introduction, Selection and Glossary*, Wiesbaden.

1970

57-Celadat beder-Khan & Roger Lescot, *Grammaire Kurde (Dialecte Kurmandji),* Librairie d'Amérique d'Orient, Paris, (372p).

1975

58-Joyce Blau, *Le kurde de Amâdiya et de djabal Sindjar: Analyse linguistique, textes folkloriques, glossaires*, Ed. Klincksieck, Paris,

1979

59-Alessandro Coletti, Grammatica e dizionario della ligua Curda, con esercizi et letture Soràni, Mukri. Vol. I, Grammatico esercizi Letture. 1ère édition revue, Rome, 92 pages.

بنكەی ژین
www.zheen.org

60-Teodora Bynon, The Ergative construction in Kurdish, In BSOAS, vol XLII, part II, p. 211-223.

1980

70-Joyce Blau, Gurani et Zaza, In Compendium linguarum Iranicarunm, Wesbaden, p. 336-340.

71-Joyce Blau, *Manuel de Kuurde (Dialecte Sorani),* Ed. Klincksieck, Paris, (287p).

1983

72-Fuad Hama Khorshid, *Kurdish Language and the Geographical distribution of its dialects*, Translated int English by: Kadhim Sa'aden, Bagdad.Ishbeelia Press.

1988

73-Martin Van Bruinessen, *Les Kurdes et leur langue au XVIIème siècle: Notes d'Evliya Celebi sur les dialectes kurdes,* in *Studia Kurdica*, n° 5, p. 13-34.

بنكەی ژین
www.zheen.org

1990

74-Fuad Kamal, *On the origins, development and State of the Kurdish language*, in Yearbook of the Kurdish Academy, p. 11-21

1992

75-Amir Hassanpour, Nationalism and language in Kurdistan 1918-1985, Ed. Mellen Research University Press, San francisco.

1993

76-Michiel leezenberg, *Gorani influence on Central Kurdish: Substratum or prestige Borrowing?* Amstrdam, Institute for Logic, University of Amstrdam, ILLC prepublication Series 93-03.

1995

77-Hamid Mahamedi, *Notes on some phonological Developments in Kurdish*, In the International Journal of Kurdish Studies, 8, N° 1-2, p. 79-93.

78-Mackenzie, D, N, Notes en Southern Zaza (Dimilî), In Proceedings of the second European conference of Iranian Studies, Roma: Instituto Italiano per il Medio ed Estremo Orient, p. 401-414.

1998

79-Selcan, Zülfü, Grammatik der Zaza-Sprache: Nord-Dialekt (Dersim Dialekt), Berlin, Wissenschaft-und-Technik-Verlag, XIII+730 p.

بنکەی ژین
www.zheen.org

80- Amir Hassanpour, *The identity of Hewrami speakers: reflections on the theory and ideology of comparative philology*. In Anthology of Gorani Kurdish Poetrym Edited by Anwar Soltani Soane Trust for Kurdistn, London, p. 35-49.

1999

81-Joyce Blau & Veys Barak, *Manuel de Kuurde (kurmanji),* Ed. L'Harmattan, (225p).

2000

82-Ismaïl Kamandâr FATTAH, *Les dialectes kurdes méridionaux: étude linguistique et dialectologique,* Ed. Acta Iranica : 37, (919p).

2002

83-Mohammed Mokri, *La morphologie du verbe kurde*, In *Journal Asiatique*, t. 290, 1, p. 31-52

2003

84-Mohammed Mokri, *Grammaire et lexique comparés des dialectes kurdes*, Ed. Kharthala, Paris, (908p).

www.zheen.org

BSOAS: Bulletin of the School of Oriental and African Studies
J.R.A.S: Journal of The Royal Asiatic Society.

فەرهەنگۆکی زمانناسی

فەڕەنسی	کوردی
consonne	کۆنسۆن
voyele	پیتە بزۆێن
diphthong	بزوێنی دوولانە
orthographe	ڕێنووس
transcription	ترەنسکریپسیۆن
gendre	زایەند
monosyllabe	تاکبڕگە
nominatif singulie	دۆخی کارایی تاک
obliqu	حاڵەتی ناراستەوخۆ (ئۆبلیك)
génétif	ژێنێتیف (حالەتی مضاف الیە)
complément	تەواوکەر
préposition	پریپۆزسیۆن
acusatif	دۆخی بەرکارێتی
le vocatif	بانگکردن
l’ablatif	ئەبلاتیف
transitif	کاری تێپەڕ
synonyme	هاوواتا
pronoms démonstratifs	جێناوی نیشانەیی
pronom intérrogatif	جێناوی پرسیاری
pronom indéfinis	جێناوی نەناسیاوی
aoriste	رابوردووی نادیار
présent	ئێستا
infinitif	چاوگ
	پێشگر

بنکەی ژین
www.zheen.org

préfise	کرداری بەردەوام
imparfait	پۆستپۆزیسیۆن
postposition	ژمارەی بنچینەیی
le numératif cardinal	ژمارەی ریزکراوەیی
le numératif ordinaire	ئامرازی یەکەیی
article d'unité	ئاوەڵناو
adjectif	ڕێککەوتنی ڕێزمانی
accord grammatical	ئاوەڵناوی باڵا
superlatif	ئامرازی پەیوەندی
conjonction	ئێتیمۆلۆژی
étymologie	ئاوەڵکاری شوێن
locatif	گۆکردن
plus-que-parfait	رابووردووی دوور
prononciation	داهاتوو
future	فەرمان
impératif	قەدەغەیی
prohibetif	دۆخی مەرجی
conditionnel	ناوی بەرکار
participe présent	ناوی کارا
participe passé	جێناوە کردارییەکان
pronoms verbaux	شێوازی تەمەننا خوازی
mode optatif	شێوازی خەبەری
indicatif	ئەسپیرێ
aspiré	کرداریی لێکدراو
verbe composé	بەرکار
le régime	گەردانکراو
déclinable	

بنکەی ژین
www.zheen.org

indéclinable	گەردانەنەکراو
pronom	جێناو (راناو)
pronom personnel absolu	جێناوی کەسی رەها
prénom personnel conjonctif	جێناویی کەسیی پەیوەست
prétérit	شێوازی رابووردوو
apocopé	وشەی دوا برگە قرتاو
affixe	گیرەك
pronom réfléchi	جێناوی خۆیەتی
variante	ووشەی گۆراو (بریتی)
paradugme	شێوازەکانی گەردانکردن
phrasélogie	رستەناسی
passé	رابوردوو
conjugotion	گەردانکردن
verbe composé	کرداری لێکدراو
adverbe	ئاوەڵکار (کردار)
dérivation	دارشتن
lettre	پیت
phrase	رستە
le datif	دۆخی بەرکاری ناراستەوخۆ

بنکەی ژین
www.zheen.org

زێندڕ ێس ێفەلفبلە ف

زارلفف فورصفە فلف

(ئا)

ئێتمۆلۆژی

ئاوەڵکار

ئاوەڵکاری شوێن

ئاوەڵناو

ئاوەڵناوی باڵا

ئامرازی پەیوەندی

ئێستا

ئینلیکسیۆن

(ب)

بانگکردن

بەرکار

(پ)

بنکەی ژین
www.zheen.org

پریپۆزسیۆن

پۆستپۆزسیۆن

پلەکانی بەراوردکردن

(ت)

تاکی کارایی

(ج)

جێناو
جێناوە کەسییە ڕەهایەکان
جێناوە کەسییە لکێنراوەکان
جێناوە کرداریییەکان
جێناوی خۆیەتی
جێناوە نیشانەیییەکان
جێناوە پرسیاریییەکان
جێناوی نەناسیاوی

(چ)

چاوگ

(د)

دیفتۆنگ (بزوێنی دولانە)
دۆخی ناڕاستەوخۆ
داهاتوو
دۆخی ئەگەری
دۆخی ئیزافە

بنكەی ژین
www.zheen.org

(ر)

ابووردووی نادیار
رابوردووی ناتەواو

رابووردووی دوور
ڕێککەوتنی زمانەوانی
ڕێژپەر، ڕێژپەڕێتی

(ژ)

ژمارەی بنچینەیی
ژمارەکان
ژمارە ریزکراوەکان

(ش)

شێوەی رابووردوو
شێوازی خەبەری

(ف)

فەرمان

(ڤ)

ڤۆیەل

(ق)

قەدەغەیی

(ك)

کردار
کرداری بەردەوام

بنكەی ژین
www.zheen.org

(گ)

گۆکردن

گیرەك

گەردانکردنی کردار

(م)

مۆدی تەمەنناخوازی

(ن)

نیشانە (ئامراز)

ناوی بەرکار

ناو

(ه)

)ه)ی ئەسپیرێ

(ی)

یەکەی پێوانەیی

بنكەی ژین
www.zheen.org

ئیندێکسی ناو و شوێنەکان

ئا

ئەحمەد پاشا (ئەحمەد خان): 11-14، 17، 21، 23، 32، 37، 40، 43، 47، 49 -53، 56، 58، 59، 60، 62

ئەستەموڵ: 32، 39، 53، 56، 57، 59، 58

ئەحمەدی خانی: 23، 34-37

ب

بابەناهیری هەمەدانی:33، 37، 129

پ

پۆت: 63

پاریس: 14، 40، 44

ت

تۆفیق وەهبی: 25، 26، 28

خ

خاڵ: 12

خۆدزکۆ: 11-25، 27، 29، 32، 34، 37، 39-40، 42-44، 56، 62، 68، 69، 72، 96، 131

خانەقی: 52

د

دابل: 37، 36، 34، 129

ز

زەهاو: 52

بنکەی ژین
www.zheen.org

ژ

ژۆل لۆرەنس: 11
ژەنەرال شەریف پاشا: 58

س

سەعدی شیرازی: 36
سان پێترەسبورگ: 42
سلێمان پاشای بابان: 33، 47، 49
سەعید صدقی: 25
سالم: 26

ع

عەبدوڵلا پاشا (برای ئەحمەد پاشا): 53، 54-55

ف

فەرهاد شاکەلی: 14، 17
فۆن دۆرن: 36، 62، 63
فازیل کەریم ئەحمەد: 58

ک

کۆیە: 54
کۆلێژ دو فرانس: 43

گ

گارزۆنی: 61-62
گیوی موکریانی: 12

ڤ

ڤیولێر: 82

بنکەی ژین
www.zheen.org

لێرخ: 62، 63

م

مەولانا خلیدی شارەزووری: 26

مەلای جەزیری: 23

مەحوی: 22، 26

مەلا شوکر: 12، 23

مەسعوود محەمەد: 12، 14، 17، 18، 32، 35، 57

مەکەنزی: 18، 25

ن

نالی: 20، 22، 32، 34، 35، 47، 57، 58، 61

نەجیب پاشا: 53

ی

یۆژین فلاندن: 15، 50

بنکەی ژین
www.zheen.org

پێڕست

بابەت لاپەڕە

١- پێشەکیی وەرگێڕ.......... ١١
٢- زمانی پاشا و زمانی ڕەعیەت نووسینی : فەرهاد شاکەلی.......... ١٧
٣- سەرچڵێک لە ژیانی ئەلیکساندەر خۆدزکۆ.......... ٤٢
٤- ئەحمەد پاشای بابان: پاشای شمشێر و دادپەروەری.......... ٤٩
٥- پێشەکیی
نووسەر.......... ٦٠
٦- ئێتیمۆلۆژی.......... ٦٧
٧- وشە
کوردییەکان.......... ٦٨
٨- لە بارەی نیشانەوە (ئامراز).......... ٧١
٩- ئاوەڵناو.......... ٧٢
١٠- ژمارەکان.......... ٧٥
١١- جێناو.......... ٧٦
١٢- کردارەکان.......... ٩١
١٣- ئاوەڵکردار.......... ١١٤
١٤- ڕستەناسی.......... ١١٧
١٥- هۆنراوە.......... ١٢٩
١٦- پاشکۆیەکان.......... ١٣٣
١٧- پاشکۆی یەکەم: هەڵبژاردەیەک لە نامەی سەرەک وەزیرانی ئێران،.......... ١٣٥
١٨- پاشکۆی دووەم: نامەی وەزیر موختاری ئینگلیز بۆ وەزارەتی دەرەوەی ئێران.......... ١٣٦
١٩- پاشکۆی سێیەم: نامەی حاجی میرزا ئاقاسی بۆ سەدری ئەعزەمی عوسمانی.......... ١٣٨
٢٠- پاشکۆی چوارەم: تێکستە کوردییەکانی ئەحمەد پاشا.......... ١٤١
٢١- پاشکۆی پێنجەم: بیبلیۆگرافیای سەرچاوە ڕۆژئاواییەکان لە بارەی زمانی کوردییەوە.......... ١٥٤

بنکەی ژین
www.zheen.org

٢٢- فەرهەنگۆكی زمانناسی...١٦٨
٢٣- ئیندێكسی ئەلفبایی زاراوە كوردییەكان.................................١٧١
٢٤- ئیندێكسی ناو و شوێنەكان...١٧٥

بنكەی ژین
www.zheen.org

ETUDES PHILOLOGIQUES

SUR LA LANGUE KURDE

Alexander Borejko Chodzko est l'un des grands iranologues du XIXème siècle, né le 30 août 1804 en Pologne, d'origine polonaise, diplômé de l'Université de Wilno en 1823. Durant les années 1824-1830, il étudia l'orientalisme à St-Pétersburg. En 1848, il enseigna le persan au Collège de France. Il est l'auteur de nombreux ouvrages sur les théâtres persans et il est l'auteur d'une grammaire persane[67] et d'un drogman turc.[68] Il s'intéressa à la langue kurde alors qu'il travaillait en Iran comme interprète avec la mission russe à Tabriz et à Racht. Donc, lors de ses excursions dans le Khorasan, d'Alemout, Hamadan et dans d'autres territoires fréquentés par différentes tribus kurdes, il essaya de prendre des notes sur la langue kurde. En 1853, afin d'étudier la langue kurde, il invita à Paris Ahmed Pacha de Bâbân, l'un des derniers émirs de la dynastie Bâbân exilé à Istanbul. Chodzko travailla avec Ahmed Pacha à Paris jusqu'à la fin de l'année 1854 et le fruit de ce travail fut un article philologique sur la langue kurde intitulé *Etudes philologiques sur la langue Kurde(dialecte de Solémanié)* paru dans le *Journal Asiatique*, cinquième série, tom 9, d'avril-mai 1857 (p. 297-356).

Cette étude contient une introduction et trois chapitres : la première partie porte sur les mots kurdes (1- substantifs, 2- l'article, 3- adjectifs, 4- des numératifs, 5-pronoms, 6- verbes, 7- adverbes). La deuxième partie porte sur la phraséologie : ce chapitre contient deux dialogues, le premier dialogue contenant douze petits textes en kurde avec l'explication grammaticale ainsi que la traduction des textes en français et le deuxième dialogue contenant 21 petits textes kurdes avec

[67] *Grammaire Persane ou principe de l'iranien moderne*, Paris, 1852, 1883.

[68] *Le drogman turc*, Paris, 1854.

l'explication grammaticale ainsi que ses traductions en français. Dans la dernière partie, Chodzko présente une petite esquisse sur la poésie kurde tout en donnant deux quatrains de Bâbâ Tahir de Hamadan. Dans ce livre, nous avons traduit l'intégralité de l'article du français en kurde avec une introduction et des notes supplémentaires. Ce travail qui fut traduit en kurde (148) ans après son apparition en français, jusqu'à aujourd'hui est considéré comme l'une des premières études faites sur la langue kurde. Bien sûr, cet ouvrage est la première étude qui contient des textes imprimés en kurde ; avant cet article, l'écriture en kurde imprimé n'existait pas et ce travail est considéré comme le premier exemple de prose écrite kurde.

Dans cette traduction annotée et documentée, nous allons ajouter un acquis sur la biographie de Chodzko, ainsi que sur la biographie d'Ahmed Pacha tout en ajoutant de nombreux documents Qajârien et anglais sur Ahmed Pacha.

Najat ABDULLA
Paris, 2005

بنکەی ژین
www.zheen.org

بەرهەمەکانی دیکەی وەرگێڕ:

١-*کوردستان و کێشەی سنووری عوسمانی-فارسی ١٦٣٩ ١٨٤٧* ، بەرگی یەکەم، دەزگای چاپ و بڵاوکردنەوەی موکریانی، کوردستان، ٢٠٠٠.

٢-*ڕاپەڕینی کوردە عەلەویەکانی دێرسیم ١٩٩١- ١٩٢١*، وەرگێڕان لە فرانسییەوە، بنکەی هاڤیبوون، ئەلمانیا، ٢٠٠٢.

٣-ژان- پۆل سارتر: *مێشەکان* (شانۆنامە). وەرگێڕان لە فرانسییەوە، دەزگای چاپ و بڵاوکردنەوەی ئاراس، کوردستان، ٢٠٠٢.

٤- شۆڕشی شێخ عوبەیدوڵڵای نەهری لە بەڵگەنامەکانی فرانسییدا ١٨٧٩-١٨٨٢، بەرگی یەکەم، وەرگێڕان لە فرانسییەوە، کوردستان، ٢٠٠٤،

٥- کوردستان لە بەڵگەنامەکانی کونسلی فرانسی لە بەغدا ساڵی ١٩١٩. (بەرگی یەکەم) وەرگێڕان لە فرانسییەوە، کوردستان، ٢٠٠٤

٦- بازیل نیکیتین و کوردناسیی (بەرگی یەکەم) ، وەرگێڕان لە فرانسییەوە، سلێمانی ٢٠٠٤.

٧- گیلان، کوردەکانی ئێران و هێرشی عوسمانی، وەرگێڕانی لە فرانسییەوە، سلێمانی ٤-٢٠.

٨-گ.س.پ. فریمان گرینیڤێل، ڕۆژ ژمێرەکانی کۆچی و زایینی، وەرگێڕان لە فرانسییەوە، کوردستان ٢٠٠٤

٩- ه، ئاجەریان، ڤ .مینۆرسکی و د،مەحەمەد موکری : چەند باسێك دەربارەی ئەهلی هەق، وەرگێڕان لە فرانسییەوە، کوردستان, ٢٠٠٥

کاری بەردەست:

١٠- مینۆرسکی، بنچینەی کورد، وەرگێڕان لە فرانسییەوە

١١- نامەکانی ماریشال مۆلتکە لە بارەی کوردستانەوە ١٨٣٨، وەرگێڕان لە فرانسییەوە.

١٢- بیبلیۆگرافیای کوردناسیی (ئینگلیزی- فرانسی).

١٣- کتێبی ئێزیدییەکان و بیبلیۆگرافیای ئێزیدیزم، وەرگێڕان لە فرانسییەوە.

١٤- شۆڕشی شێخ عوبەیدوڵڵای نەهری لە بەڵگەنامەکانی فرانسییدا ١٨٨١، (بەرگی دووەم)، و (بەرگی سێیەم)وەرگێڕان لە فرانسییەوە،

١٥- ستراکتزورالیزم. وەرگێڕان لە فرانسییەوە.

بنکەی ژین
www.zheen.org